

Abdulkadim Zellum

Hilâfet Devleti'nde Maliye

HİZB-UT TAHRİR NEŞRİYATINDANDIR

DÂR-UL UMMAH

H. 1429 - M. 2007

Abdulkadim Zillum

Hilâfet Devleti'nde Maliye

HİZB-UT TAHRİR NEŞRİYATINDANDIR

DÂR-UL UMMAH

P.K 135190

BEYRUT-LÜBNAN

H. 1429 - M. 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	5
İKİNCİ BASKI'YA ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BASKI'YA ÖNSÖZ.....	11
BEYTU'L-MAL	13
BEYTU'L-MAL'İN DİVANLARI	17
Divanların İlk Kuruluşu	17
BEYTU'L-MAL DİVANLARININ KISIMLARI	20
Gelirler Bölümü.....	20
Fey' ve Harac Divanı	20
Kamu Mülkiyeti Divanı	21
Sadakalar/Zekât Divanı.....	21
Giderler (Harcamalar) Bölümü	22
Hilâfet Merkezi Divanı	22
Devlet Daireleri Divanı	23
Bağışlar Divanı	23
Cihad Divanı	23
Zekât Harcamaları Divanı.....	24
Kamu Mülkiyeti Harcamaları Divanı	24
Olağanüstü Durumlar Divanı	24
Genel Bütçe, Genel Muhasebe ve Kontrol Divanları	24
MALİYE	27
ENFAL GANİMETLER FEY' VE HUMUS.....	32
Enfal ve Ganimetler	32
Ganimetlerin Taksimi, Sarf Yönü ve Hak Sahipleri	34
Fey'	37
Humus.....	41
HARAC.....	44
Unveten Harac (Savaş Haracı)	44
Sulh Haracı	47
Harac ve Öşrün Birleşmesi	49
Bugün Yürütülmesi Gereken Pratik Durum	50
Harac Konulma Biçimi	51
Haracın Miktarı	53
Haracın Sarf (Edilme) Yeri	55

UZUNLUK, ALAN, HACİM VE AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ	57
Uzunluk ve Alan Ölçüleri.....	57
Ölçekler ve Tartılar.....	60
CİZYE	64
Kimlerden Cizye Alınır?.....	64
Cizye Ne Zaman Düşer?	68
Cizyenin Miktarı	69
Cizyenin Alınma Zamanı	71
Cizyenin Harcama Yeri.....	74
KAMU MÜLKİYETLERİ VE TÜRLERİ	75
Kamu Mülkiyetlerinden Birinci Tür	75
Kamu Mülkiyetlerinden İkinci Tür	79
Kamu Mülkiyetlerinden Üçüncü Tür.....	81
Kamu Mülkiyetinden ve Gelirlerinden Faydalanma Biçimi	85
Yabancı Devletlerden Borç İsteme.....	89
Bazı Kamu Mülkiyeti Maddelerine Koruma Getirme	90
ARAZİ BİNA ALTYAPI TESİSLERİ VE BUNLARIN	
GELİRLERİNDEN OLUŞAN DEVLET MÜLKLERİ.....	97
Devlete Ait Mülklerin Türleri	98
Devlet Mülklerinin İşletilmesi	104
Altyapılar ve Genel Hizmetler	111
ÖŞÜR.....	114
Öşür Nelerden ve Ne Zaman Alınır?	121
YÖNETİCİLER VE DEVLET MEMURLARININ DEVLET VE	
GANİMET MALINA HİYANET EDEREK ELDE ETTİKLERİ	
MALLAR, KANUN DIŞI YOLLARLA ELDE EDİLEN MALLAR	
VE CEZALAR	124
Rüşvet	125
Hediyeler ve Bağışlar.....	126
Zorla ya da Otorite Gücü ile Elde Edilen Mallar	128
Komisyon ve Komisyonculuk.....	129
İhtilas (Zimmete Para Geçirmek)	130
Cezalar	133
DEFİNELERİN VE MADENLERİN BEŞTE BİRİ	135
MİRASÇISI OLMAYAN MALLAR.....	139

DİNDEN DÖNEN (MÜRTEDE) KİMSELERİN MALI	141
VERGİLER	145
ZEKÂTLAR	157
HAYVANLARIN ZEKÂTI	161
Develerin Zekâtı	161
Sığırların Zekâtı	165
Koyunların Zekâtı	168
Koyunların Zekâtına Neler Dâhildir Neler Dâhil	
Değildir?	170
Koyunlara Ortak Olmanın Hükümü	172
EKİNLERİN VE MEYVELERİN ZEKÂTI	175
<i>Zekât Verilmesi Farz Olan Meyveler ve Ekinler</i>	175
Ekinlerin ve Meyvelerin Nisabı	177
Hububatlarda ve Meyvelerde Zekât Alma Vakti	178
<i>Meyvelerin Miktarının Takdir Edilmesi</i>	179
Ekinlerden ve Meyvelerden Alınan Zekâtın Miktarı	181
Ekinlerden ve Meyvelerden Zekât Alma Keyfiyeti	182
ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI	184
<i>Gümüşün Nisab Miktarı</i>	185
<i>Gümüş Nisabında Zekât Verilmesi Farz Olan Miktar</i>	186
<i>Altının Nisabı ve Farz Olan Zekât Miktarı</i>	187
<i>Kâğıt Paraların Zekâtı</i>	189
TİCARET MALLARININ ZEKÂTI	194
<i>Borcun Zekâtı</i>	196
TAKILAR/ZİYNET EŞYALARI	198
ZEKÂT'IN HALİFEYE ÖDENMESİ	202
Zekât Vermeyenlerin Hükümü	204
ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER	206
İSLÂM'DA PARALAR	214
<i>Dinarların ve Dirhemlerin Ağırlıkları</i>	217
PARA SİSTEMLERİ	229
MADENÎ SİSTEM	231
Tek Maden Sistemi	231
Altın veya Gümüş Madenî Para Sistemi	231
Altın ve Gümüş Sikke Para Sistemi	231
Altın veya Gümüş Döviz Sistemi	232

Çift Maden Sistemi	232
KÂĞIT PARA SİSTEMİ	234
PARALARIN ÇIKARTILMASI	236
Altın ve Gümüşün Ayarları	240
Altının Gümüşe Oranı	241
ALTIN VE GÜMÜŞ SİSTEMİNİN FAYDALARI.....	243
Dünyada Var Olan Altın Rezervinin Yeterliliği	247
Altın Sistemine Dönüş Nasıl Tamamlanır?	249
KARŞILAŞTIRMALI ÖLÇÜLER TABLOLARI	251
Uzunluk Ölçü Birimleri	251
Ölçek (Hacim) = Kütle birimleri.....	251

İKİNCİ BASKI'YA ÖNSÖZ

İlk baskının tüm nüshaları bittikten, kitaba istekler ve özellikle baskı düzeltmeleri, bazı yorum ve görüşler bize ulaştıktan sonra kitabın yeniden basılması uygun görüldü.

Bütün bu yorumlar, görüşler, düzeltmeler dikkatlice incelendi ve bizce tercihe şayan olanların hepsi nazar-ı itibara alındı. Kitabın tamamı düzenlenmek üzere yeniden gözden geçirildi. Kitapta geçen bütün hadislerin sahih hadis kitaplarında yer alan naslara uygun olarak kaydedilmesine üstün bir özen gösterilirken ve zayıf hadisler de kitaptan çıkarılmak üzere gözden geçirildi.

Böylece bu ikinci baskının -Allah *Celle Celalehu*'ya hamd olsun- düzeltilmiş, yeniden düzenlenmiş ve hadisleri de kaydedilmiş oldu. Yüce Allah'tan bu kitabı İslâm'a ve Müslümanlara hayırlı, faydalı kılmasını; Raşidî Hilâfet Devleti'nde tatbik ve infaz mevkiine konulmasını Müslümanlara acil kılmasını niyaz ederiz. Elbette Allah *Celle Celalehu* dilediğine kadirdir.

21 Receb 1408 H.

9 Mart 1988 M.

Çarşamba

BİRİNCİ BASKI'YA ÖNSÖZ

Allah *Celle Celalehu* elçisi Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e* İslâm'ı, bir hayat nizamı ve âleme ilahî bir mesaj olarak göndermiş olduğuna göre, elbette O'nu tatbik edecek ve bütün dünyaya taşıyacak bir devletin bulunması gerekirdi. İslâm, bu devleti Hilâfet Devleti kılmış ve onu dünyadaki tüm devlet şekillerinden ayrılan kendine özgü şekil ve biricik tarzda bir devlet yapmıştır. Onun üzerine kurulduğu rükünleri, organları, anayasası ve kanunları, Allah'ın Kitabı ve Rasulü'nün Sünneti'nden alınmış yani beşerin yasalaştırmasından değil de Allah'ın Şeriatı'ndan olduğundan; o, hükümlerine bağlanması, tatbik edilmesi, uyulması Halife ve Ümmet'e vacip olan bir devlettir. İslâm, Ümmet'in işlerini gözetmeyi Hilâfet Devletine yüklemiş ve devletin gelirleri olan malların idaresini, bunların harcanmasını, yürütmeyi ona bağlamış ki işlerin gözetilmesi ve davetin taşınması mümkün olabilsin. O, Devlet maliyesinin gelirlerini, bunların türleri ve tahsil keyfiyetinin şer'î delillerini açıkladığı gibi, hak sahiplerini ve sarf yönlerini de beyan etmiştir.

Bu kitapta biz, Hilâfet Devleti'nde malların hükümlerini ele aldık ve bunların gelir kaynaklarını türlerini, nelerden ve kimlerden alınacağını, istihkak vakitlerini, tahsil edilme biçimini, toplanma ve korunma yolunu açıkladığımız gibi hak sahiplerini ve sarf yönlerini de açıkladık.

Bu malların kaydedilmesi ve tahsil edilmesi, uzunluk, alan, ölçü ve tartı birimlerinin bilinmesini gerektirdiğinden bunlardan gerekli olanlarına yöneldik ki onların gerçekliği açıklanmış, bunlarla ilgili bilgisizlik kaldırılmış, bir biçimde tam bir açıklıkla vuzuha kavuşmuş olsun. Uzunluk, alan, ölçü ve tartı birimlerini bugünkü kullanımıyla denkleştirerek

verdik ki alınışı kolay, karmaşıklıktan uzak, anlaşılabilir olsun.

Şer'î hükümlere bağlanmış olmasından dolayı, Hilâfet Devleti'nde mallarla ilgili özel bir ehemmiyeti olan nakitler konusunu arz ettik; gerçekliğini, dayandığı esasları, orantı birimlerini, ölçülerini, karşılaşılabileceği müşkülleri ve bu problemlerin çözüm biçimini de açıkladık.

Hilâfet Devleti'nde mallarla ilgili hükümler, Kitap ve Sünnet'ten araştırıp incelendikten ve daha kuvvetli olanları zayıfından ayıkladıktan sonra da Sahabe, Tabiin, Tabii't Tâbiin'in sözlerinden ve müçtehit imamların bu konudaki içtihatlarından; akidede şart olduğu halde şer'î hükümlerde yakın ve kesinlik şart olmadığından onlar zann-ı galible alınması itibarıyla bize göre tercih olunan delillere binaen alındı.

Bu hükümleri Hilâfet Devleti'nde tatbik ve infaz etme mevkiine koymayı bize kolaylaştırmasını ve tahakkuk ettirmesini yüce Allah'tan dileriz. O bizim Mevla'mızdır. O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

16 Rabi-us Sani 1402 (H.)

10 Şubat 1982 (M.)

BEYTU'L-MAL

Beytu'l-Mal, devlete gelir olarak gelen veya Müslümanların hak kazandığı devletten çıkan her türlü mala mahsus cihettir (taraftır). Şer'î hükümlere göre, Müslümanların hak kazandığı, harcanacağı taraf belli olsa da toprak, bina, maden, nakit veya mal olsun, Beytu'l-Mal'in korumasına (hazinesine) girmiş olsun veya olmasın her mal, Müslümanların Beytu'l-Mal'inin hakkıdır. Hak sahiplerine, ilgililere, Müslümanların yararına ve işlerinin gözetilmesine veya davetin taşınmasına sarf edilmesi vacip olan -bilfiil sarf edilmiş olsun ya da olmasın- her mal, Beytu'l-Mal'in hakkıdır. O hâlde bu manaya göre Beytu'l-Mal bir cihettir (taraftır).

“Beytu'l-Mal” kelimesi, devletin gelirlerinden olan ve kendisinden harcama yapılan malların konulduğu yer anlamında da kullanılır.

Cihet/taraf anlamıyla Beytu'l-Mal'in ilk kuruluşu, Bedir'de savaşın bitmesi ve ganimetlerde ihtilafa düşülmesinin ardından Allah'ın şu ayetinin inmesinden sonradır:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

(Rasul'üm) **Sana enfali** (savaş ganimetlerini) **soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah'a ve Rasul'e aittir. O hâlde siz gerçek müminlerseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin.”**¹

Said b. Cûbeyr rivayet etti:

“İbn Abbas'a RadıyAllahu Anh, Enfal Sûresi hakkında sorduğumda 'Bedir Savaşı hakkında indi.' diye cevap verdi.” Abdullah b. Cahş RadıyAllahu Anh Seriyyesi'nin ganimetlerin-

¹ Enfal 1

den sonra, Allah'ın dağıtım hükmünü açıkladığı, Müslümanların hakkı olarak tanıdığı, Rasulü *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e Müslümanların maslahatına uygun gördüğü biçimde tasarruf yetkisi verdiği elde edilen ilk mallar, Bedir ganimetleriydi. Buna göre ganimetler, Müslümanların maslahatlarını gerçekleştirme amacıyla (uygun gördüğü durumda) Veliyyül Emirleri'nin tasarrufunda olan Beytu'l-Mal'in hakkı olmuştur.

Devlete gelir olarak gelen malların konulduğu ve buradan, gider olan harcamaların yapıldığı yer anlamındaki Beytu'l-Mal için ise, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında belirli bir yer tahsis edilmemiştir. Çünkü gelirler henüz çok değildi. Gelirler gelir gelmez hemen Müslümanlara dağıtılır ve işlerinin görülmesine harcanırdı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* çarpışmanın son bulmasından sonra ganimetleri ve humusları dağıtırdı. Malların ilgili taraflara harcanmasını veya dağıtımını geciktirmezdi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kâtibi Hanzala b. Sayfi *RadiyAllahu Anh* "Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bana, *لزمني وادكرني بكل شيء لثالثته* "**Bana (gelen) her şeyi üç gün içinde bana tespit ettir, hatırlat.**" buyurdu." demiştir. Ayrıca, Hanzala b. Sayfi *RadiyAllahu Anh*, "Bana bir mal veya bir yiyecek gelmiş olmasın ki ben onu üç gün içinde O *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e hatırlatmamış olayım." demiştir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, gelen mallardan yanında bir şey bulunduğu hâlde gecelemezdi. Çoğunlukla mal, gününde taksim edilirdi. Hasen b. Muhammed'den rivayet edildiğine göre:

"Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yanındaki malı öğle vaktine kadar tutmaz ve onu bir sonraki güne kadar bekletmezdi." Yani sabah vakti geldiyse gün yarılanıncaya kadar taksim eder, eğer akşam vakti geldiyse onu da geceye bı-

rakmazdı. Bundan dolayı bir mekânı veya kaydı gerektirecek birikmiş bir mal bulunmazdı.

Bu hâl, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in hayatı boyunca böyle devam etti. Ebu Bekir *Radiyallahu Anh* yönetime getirildiğinde Hilâfeti'nin birinci senesine kadar da böyle sürdü. Bazı bölgelerden kendisine bir mal geldiği zaman onu Rasulullah'ın mescidine getirtir ve hak sahipleri arasında paylaşırdı. Bu işte Ebu Ubeyde b. el-Cerrah *Radiyallahu Anh*'ı vekil tayin etmişti. Ebu Bekir *Radiyallahu Anh* Halife olduğu zaman Ebu Ubeyde *Radiyallahu Anh* ona, "*Ben mallar konusunda senin yerine vekilim.*" demişti. Hz. Ebu Bekir, Hilâfeti'nin ikinci senesinde Medine'ye gelir olarak gelen malları koyduğu evinde bir yer tahsis ederek Beytu'l-Mal'in ilk çekirdeğini inşa etti. Burada toplanan malların hepsini Müslümanlara ve onların işlerine harcıyordu. Ebu Bekir *Radiyallahu Anh* vefat ettiğinde Ömer *Radiyallahu Anh* seçildi. O da, mutemetleri, memurları, topladı. Ebu Bekir'in evine girdi ve Beytu'l-Mal'i açtı. Orada değeri düşmüş tek bir dardan başka bir şey bulamadı. Ömer *Radiyallahu Anh* Beytu'l-Mal için ayrı bir yer tahsis etti, divanları düzenledi, buralara kâtipler tayin etti, kâtiplere maaş bağladı ve muhafızlar hazırlayıp görevlendirdi. İbni Abbas *Radiyallahu Anh* anlattı:

"Ömer Radiyallahu Anh beni çağırttı. Gittiğimde bir de ne göreyim: önünde hasır, üzerine saman yığını gibi yayılmış altın... Bana şöyle dedi: 'Gel de kavminin arasında bunları taksim et.' Allah daha iyi biliyor ya, bunu Rasulü'nden ve Ebu Bekir'den sakındırdı da bana verdi. Bununla hayır mı yoksa şer mi diledi?"

Abdurrahman b. Avf *Radiyallahu Anh* anlattı: *"Ömer bir öğle vakti haber gönderdi. Gittim, eve girdim. Elimden tutup beni bir odaya soktu. Bir de ne göreyim; üst üste heybecikler,*

çantalar... Bana söyle dedi: 'Hah işte burada; Allah, Hattab'ın ailesinin işini hafifletsin/kolaylaştırsın. Allah'a yemin olsun ki eğer üstün kılınsaydık bunlar iki dostumun Rasulullah ve Ebu Bekir RadiyAllahu Anh'in önünde olurdu da bu işte uyacağım bir uygulama biçimi yerleştirirlerdi.' Abdurrahman devamla anlattı: *Başına gelenleri gördükten sonra: 'Ey Müminlerin Emiri, otur da ne yapacağımızı düşünelim.'* dedim. *Sonra oturduk, Medine halkını yazdık. Allah yolunda sefere çıkanları, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in hanımlarını ve bunlar dışındakileri yazdık."*

Böylece, malların toplandığı, içinde divanların muhafaza edildiği, ödeneklerin çıkarıldığı ve hak sahiplerine malların verildiği, Müslümanların sürekli bir Beytu'l-Mal (Devlet Hazinesi) olmuş oldu.

BEYTU'L-MAL'İN DİVANLARI

Kâtiplerin/sekreterlerin oturduğu sicillerin/kayıtların muhafaza edildiği yere ve aynı zamanda bu kayıtların kendisine de “*divan*” adı verilir. Bu iki anlam arasında da bir birtelikelik bulunmaktadır.

Divanların İlk Kuruluşu

Divanların ilk konuluşu, onların korunduğu bir yerin tahsis edilmesi, Ömer b. Hattab zamanında, Hicret'in 20. yılında olmuştur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, malları yazmak üzere kâtipler tayin ettiyse de Beytu'l-Mal için korunan divanlar yoktu. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ganimetler için Muaykib b. Ebi Fatıma ed-Devsî'yi, zekâtlar için Zübeyr b. el-Avvam'ı, Hicaz mahsulleri için Huzeyfe b. El-Yaman'ı, Hayber mahsulleri için Abdullah b. Revaha'yı, kabileler ve suları için Abdullah b. Erkam'ı kâtipler olarak tayin etmiştir. Ancak, bununla beraber, Beytu'l-Mal'in divan kayıtları tutulmamıştır. Divanları yazmak ve korumak için bir mekân tahsis edilmemiştir. Ebu Bekir'in Hilâfeti süresince de durum böyle devam etmiştir. Ne var ki Ömer b. Hattab'ın yönetime geçmesinden sonra, Medine'ye bol miktarda malların gelmesine yol açan fetihlerin artmasından sonra durum değişmiş ve divanların tedvini, kayıtların tutulması, yazımı, muhafazası için yerlerin tahsis edilmesi gerekmişti.

Divanların kurulması düşüncesine doğrudan sebep olan olay, Ebu Hurayra'nın, Bahreyn'den Ömer *RadiyAllahu Anh'a* birçok malla gelmesidir. Ömer *RadiyAllahu Anh* ona, “*Ne getirdin?*” diye sorduğunda “*500 bin dirhem.*” diye cevap verdi. Ömer *RadiyAllahu Anh*, “*Ne dediğinin farkında mısın? Sen uykusuzsun. Git uyu, hele sabah olsun.*” dedi. Ertesi gün geldiğin-

de ona sordu: *“O ne kadardır?”* Ebu Hurayra: *“500 bin dirhem.”* Ömer RadıyAllahu Anh, *“O, gönül hoşluğuyla mı (verildi)?”* dedi. Ebu Hurayra, *“Bilmem, ancak bu kadar.”* diye cevapladı. Bunun üzerine Ömer RadıyAllahu Anh minbere çıktı. Allah’a hamd-u sena ettikten sonra şöyle dedi: *“Ey insanlar! Bize çok mal geldi. Dilerseniz size tartarak verelim, dilerseniz sayarak dağıtalım.”* Topluluktan bir adam: *“Ey Müminlerin Emiri! Divanlar tertip et de insanlara ona göre verilsin.”* dedi.

Vakıdî anlatıyor: *“Ömer RadıyAllahu Anh, divanların tedvin edilmesi hususunda Müslümanlarla istişare etti. Ali RadıyAllahu Anh ona şöyle dedi:*

‘Sana gelen, toplanan malların hepsini, her sene takdim et. Elinde bir şey bırakma.’ Osman RadıyAllahu Anh şöyle dedi:

“İnsanlara ait miktarı çok olan mal, kimin aldığı, kimden alındığı bilinmek üzere sayılmazsa bu işin karışmasından korkarım.” Velid b. Hişam b. el-Muğire ise şöyle dedi:

“Şam’dayken oranın krallarının divanlar tertip ettiğini, muhafızlar tuttuğunu gördüm. Sen de divanlar tertip et, muhafızlar hazırla.” Ömer RadıyAllahu Anh de bu görüşü aldı. Ukayl b. Ebu Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cubeyr b. Mut’im’i -ki onlar Kureyş’in soy bilginlerindendi- çağırdı ve onlara şöyle dedi: *“İnsanları makamlarına göre kaydedin.”* Onlar da Haşim oğullarından başlayarak sırasıyla Ebu Bekir RadıyAllahu Anh ve kavmini, sonra Ömer RadıyAllahu Anh ve kavmini ve diğer kabileleri yazıp, Ömer RadıyAllahu Anh’a sundular. Ömer RadıyAllahu Anh baktığında şöyle dedi: *“Hayır, ben böyle istememiştim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e yakınlık derecesinden başlayın. En yakınından uzağına doğru ki, Ömer’i de Allah’ın koyduğu gibi koymuş olarsınız.”*

Maaş ve ordu divanlarının durumu böyleydi ve Arapça yazılmıştı. Ancak fey’ ve vergi mallarının divanlarında du-

rum böyle değildi. Çünkü Irak Divanı, Fars Devleti zamanında olduğu gibi Farsçayla yazılmıştı. Farsların hâkimiyetindeki diğer beldelerin divanı da böyleydi. Onların harac, cizye ve toplanan mallarının divanı Farsçayla yazılmıştı. Şam ve Bizans'ın hâkimiyetinde olan bölgelerin ise Bizans'ın yönetim zamanında olduğu gibi harac, cizye ve toplanan malların divanları Rumca yazılmıştı. Irak ve Şam bölgelerinin bu durumu Ömer *RadiyAllahu Anh* zamanından Emevî Abdulmelik b. Mervan'ın zamanına kadar böyle devam etti. Şam Divanı, Hicrî 81 yılında Arapçaya nakledildi.

Abdulmelik b. Mervan'ı Şam divanını Rumcadan Arapçaya nakletmeye sevk eden olayın, divanın Rum kâtibinin, hokkasına su gerektiği zaman içine bevletmesi olduğu anlatılır. Bu durum (Halife) Abdulmelik'e ulaştığında onu cezalandırdı ve Süleyman b. Sa'd'a divanı Arapçaya çevirmesini emretti. Kâtibi de bir seneliğine Ürdün haracına tayin etmesini istedi. O da bunu yaptı ve onu Ürdün haracına görevlendirdi. Oranın haracı 180 bin dinardı. Bir sene geçmedi ki Süleyman b. Sa'd divanı değiştirme işini bitirdi ve Abdulmelik b. Mervan'a getirdi. O da kâtibi Sercun'u çağırdı ve divanı ona gösterdi. Bunun üzerine kâtip mahzun oldu ve yanından başı önünde çıkıp gitti. Rum kâtiplerden bir grupla karşılaştı ve onlara şöyle dedi: *"Artık geçiminizi başka bir sanattan arayın, Allah onu sizden kesti."*

Irak Divanı'na gelince Abdulmelik'in Irak Valisi Haccac, kâtibi Salih b. Abdurrahman'a divanı Farsçadan Arapçaya çevirmesini emretti ki Salih, her iki dili de iyi biliyordu ve bu iş için ona süre verdi. Bunu öğrenen Haccac'ın Fars kâtibi Muradınşah b. Zadan Ferruh, Salih'e aciziyetini (başaramayacağını) göstermesi için 100 bin dirhem rüşvet vermeye kalkıştıysa da yapamadı. Salih ona şöyle dedi: *"Allah, Farsçadan kazandığını kestiği gibi, dünyadan sana erişecekleri de kessin."*

BEYTU'L-MAL DİVANLARININ KISIMLARI

Beytu'l-Mal divanları başlıca iki kısımdan oluşur:

1- *Beytu'l-Mal'in gelirleriyle ilgili ve devletin hakkı olan mallar*

2- *Harcama/giderler ve devletin ödeme yükümlülüğüyle ilgili mallar.*

Gelirler Bölümü

Malın türüne göre aşağıdaki divanları kapsar:

Fey' ve Harac Divanı

Müslümanların geneline ait fey' olarak kabul edilen devlet gelirlerinin kaydedildiği ve bu sicillerin korunduğu yerden oluşan divandır. Aynı zamanda, sarf yeri bedel yoluyla veya maslahat ve hizmet gereği bedelsiz olarak ortaya çıkmış yeni hak edilmiş olsun, harcaması Beytu'l-Mal'in yükümlülüğü altında olan ihtiyaçların giderilmesi için Beytu'l-Mal gelirlerinin yetersizliğinde Müslümanlar üzerine vacip olan vergilerin gelirleri de böyledir. Bu divanın gelirleri olan mallara Beytu'l-Mal'de özel bir yer tahsis edilir, bunun dışındaki diğer mallarla karıştırılmaz. Çünkü bu divana ait mallar, Halifenin görüş ve içtihadına uygun olarak Müslümanların işlerinin yürütülmesi ve maslahatlarının karşılanmasına harcanır. Fey' ve Harac Divanı'nın daireleri, divanın gelirleri ve hakkı olan mallara göre şunlardan meydana gelmektedir:

a- Ganimetler Dairesi: *Ganimetler, enfal, fey' ve humus gelirlerinden oluşur.*

b- Harac Dairesi

c- Araziler Dairesi: *Savaşla ele geçirilen, öşri olan yahut*

sahibi bilinmeyen araziler ile devlet mülklerini, kamu mülkiyetini ve Halife tarafından özel olarak koruma altına alınmış olan arazileri kapsar.

d- Cizye Dairesi

e- Fey' Dairesi: *Sahipsiz boş araziler, öşürler, maden ve definelerin beşte biri, devlete ait satılabilir veya kiralanabilir bina ve arazilerin gelirleri ile mirasçısı olmayanın malından olan gelirlerin kayıtlarını /sicillerini kapsamaktadır.*

f- Vergiler Dairesi

Kamu Mülkiyeti Divanı

Kamu mülkiyetinden olan malların araştırılması ve işlenmesi, çıkarılması, pazarlanması, gelir ve gider olarak kaydedilmesiyle ilgili kayıtlar ve malların korunduğu mekândan oluşan divandır. Kamu mülkiyeti gelirlerinden olan mallar diğerleriyle karıştırılmaz. Çünkü bunlar, şer'î hükümler kapsamında, Müslümanların maslahatına uygun olarak, Halife'nin kendi görüş ve içtihadına yöre tasarrufta bulunduğu, bütün Müslümanların mülkü olan mallardır.

Kamu Mülkiyeti Divanı, bu malların mülkiyeti ve onlar için gerekli olan şeylere göre şu dairelerden meydana gelir:

a- *Petrol ve Doğalgaz Dairesi*

b- *Elektrik Dairesi*

c- *Madenler Dairesi*

d- *Denizler, Göller, Nehirler ve Pınarlar Dairesi*

e- *Ormanlar ve Meralar Dairesi*

f- *Korular/Koruluklar Dairesi*

Sadakalar/Zekât Divanı

Farz olan zekât mallarının tescil edildiği ve konulduğu yer olan divandır.

Zekât Divanı'nın daireleri, farz olan zekât mallarının türlerine göre şunlardan meydana gelir:

a- *Nakitlerin ve Ticaret Mallarının Zekâtı Dairesi*

b- *Ekin ve Meyvelerin Zekâtı Dairesi*

c- *Davar, Büyükbaş ve Koyunların Zekâtı Dairesi*

Zekât malları Beytu'l-Mal'de özel, ayrı bir yerde tutulur ve başka hiçbir malla karıştırılmaz. Çünkü yüce Allah, zekât gelirlerinin sahiplerini ayetinde sekiz sınıfla sınırlandırmıştır.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Sadakalar (Zekât), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolundakilere harcamaya, yolda kalmışlara mahsusur.²

Bunlardan başkasına verilmesi caiz olmaz.

Giderler (Harcamalar) Bölümü

Bu sayılanlar Beytu'l-Mal'in birinci kısmıyla ilgili divanlardır. İkinci kısım ise, harcama yönü yani Beytu'l-Mal'in yükümlülüğü ile ilgili mallardır ki divanların, dairelerin ve idarelerin giderleri ve aşağıdaki hak sahibi olan yönleri kapsamaktadır.

Hilâfet Merkezi Divanı

a- *Hilâfet Merkezi (Daru'l-Hilafe)*

² Tevbe 60

b- Müsteşarlar Bürosu

c- Tefviz Muavini Bürosu

d- Tenfiz Muavini Bürosu

Devlet Daireleri Divanı

a- Cihad Emri Dairesi

b- Valiler Dairesi

c- Kadılar/Yargıçlar Dairesi

d- Devlet Daireleri, Kamu Hizmetleri, buna tabi Altyapı Hizmetleri ve Yönetimi Dairesi

Bağışlar Divanı

Halifenin fakirlere, düşkünlere, muhtaçlara, borçlulara, yolda kalanlara, çiftçilere, fabrika sahiplerine (ve benzerlerine) ve Müslümanların yararına uygun gördüğü kişilere yapılan bağış kayıtlarının konulduğu divandır. Bu dîvana fey' ve harac gelirlerinden harcama yapılır.

Cihad Divanı

Şunları ihtiva eder:

a- Kuruluş, oluşturma, hazırlık ve eğitim bakımından Ordu Dairesi

b- Silahlanma Dairesi

c- Silah Sanayi Dairesi

Bu divan için birinci kısımdaki bütün divanların gelirlerinden harcama yapılır. Karşılıklı veya karşılıksız, Beytu'l-Mal'in hakkı olan fey' ve harac gelirlerinden harcama yapıldığı gibi, kamu mülkiyetinin bu divan için korunan gelirlerinden ve ayette geçen sekiz gruptan biri olduğundan dolayı

Zekât Divanı'nın gelirlerinden de harcama yapılır. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Sadakalar (Zekât), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolundakilere harcamaya, yolda kalmışlara mahsus-tur.³

Zekât Harcamaları Divanı

Varolması hâlinde bunlara Zekât Divanı gelirlerinden harcama yapılır.

Kamu Mülkiyeti Harcamaları Divanı

Kamu Mülkiyeti Divanı gelirlerinden, şer'î hükümlere muvafık, Halifenin uygun gördüğü biçimde harcama yapılır.

Olağanüstü Durumlar Divanı

Depremler, tufanlar, açlıklar ve bunlara benzer Müslümanların üzerine ansızın gelen her çeşit olağanüstü afetleri kapsamaktadır. Olağanüstü afetler için, Kamu Mülkiyeti Divanı ile Fey' ve Harac Divanı gelirlerinden harcama yapılır. Eğer bu iki divanda mal bulunmuyorsa Müslümanların mallarından harcama yapılır.

Genel Bütçe, Genel Muhasebe ve Kontrol Divanları

Genel Bütçe Divanı: Halifenin uygun gördüğü biçimde

³ Tevbe 60

devlet gelirlerinin ve giderlerinin takdirine göre devletin gelecekteki bütçesini hazırlama, bu bütçenin gelirleri ve fiilî giderleri toplamının karşılaştırılması, devlet gelirleri ve reel harcamaları denkliğinin araştırılmasıyla uğraşan divandır. Bu divan Daru'l-Hilâfet'e tabi olur.

Genel Muhasebe Divanı: Devlet Mallarının kaydını tutan yani mevcut malların, taleplerinin, gelirlerinin, giderlerinin, bunlarda gerçekleşen ve gerçekleşebilecek olanların muhasebesini yapan divandır.

Kontra/Murakabe Divanı: Devlet malları ve maslahatlarını gözden geçirme ve muhasebe açıklamalarını tetkik etme; mal varlığı ve mevcutlarının, taleplerinin, gelirlerinin, giderlerinin doğruluğunu tekid etme; sorumluların bu malları tahsili, sahiplenilmesi ve sarfının muhasebesi ve idaresi ile ilgili devlet daireleri ile mevcutlarının ve bütün divanların muhasebesi, denetlenmesi işlerini yürütür.

Bunlar, özetle, Hilâfet Devleti maliyesinin divanlarıdır. Bunların kuruluşunun deliline gelince: divanlar, idari üsluplardan bir üslup ve işlerin yürütülmesi için gerekli araçlardan bir araçtır. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, ister mali ister başka yönleriyle ilgili olsun bunlara kâtipler tayin etmiş ve bizzat kendisi de bunları idare etmiştir. Biz daha önce "Divanların İlk Kuruluşu" başlığı altında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in mali yönler için kimleri kâtip tayin ettiğini yazmıştık. Enfal, ganimetler, fey', cizye ve haracın mubah kınışı, kâfirlerden alınıp Müslümanların hakkı kabul edilişiyle ilgili ayetler ve hadisler; zekâtın farziyetine, kimlere verileceğine ve kamu mülkiyetine işaret eden ayetler ve hadisler; bu malların alınması, korunması, yazılması, sayılması ve harcanması ile ilgili idari üslupların konulmasının mubahlığına -iltizam- yükümlülük delaleti ile delalet etmektedir. Çünkü bu üsluplar asıldan bir parçadır. Öyleyse

asla dâhildirler. Bu malların tahsili, alınması, korunması, dağıtımı ve harcaması ile ilgili alarak lüzumlu gördüğü hükümleri benimsemesi ve üslupları alması Halifeye ait mubahlardandır. Divanların kuruluşunun alınması ve bunlara ilişkin hükümlerin benimsenmesi, Raşidî Halifeler döneminde aralarından birinin reddi olmaksızın, yani itirazsız olarak Sahabe'nin gözleri önünde meydana gelmiştir.

MALİYE

Müslümanların ganimet olarak aldığı ilk mal, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Medine'ye hicret etmesi, mes-cidini bina etmesi, İslâm Devleti'nin binasının ilk kerpiçini koymaya başlamasının ardından, Allah'ın Müslümanlara sa-vaşa izin vermesinden sonra Abdullah b. Cahş Seriyyesi'nin ganimetidir. Hicret'in ikinci yılında Cumade'l-Ahire ayına isabet eden bu seriyyede elde edilen ganimet, azık ve ticaret malları yüklü olduğu hâlde Kureys'e ait bazı develerdi. Aynı senenin Ramazan ayında Bedir Vakası meydana gelmiş, Müslümanlar malları ve silahları ganimet olarak almışlardı. Bunların dağıtımında ihtilafa düşülmesi üzerine yüce Allah Enfal Suresi'ni ve oradaki şu ayeti indirdi:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

“(Rasul’üm) **Sana enfali** (savaş ganimetlerini) **soruyor-lar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Rasul’e aittir.”**⁴

Onların taksimini Rasul’e mahsus kılmış, O da beşte biri-ni ayırtmadan taksim etmişti. Sonra Müslümanlar, Beni Kaynuka Yahudilerinin mallarını sözleşmeyi bozdukları için ganimet aldılar. Rasul onları Şam’da Ezruat’a sürdü. Bu olay Bedir’den bir ay sonra idi ve Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sel-lem*, Bedir’den sonra inen ganimetler ayetine göre de beşte birini ayırarak taksim etmişti.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

“**Bilin ki ganimet olarak herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Rasul’e, onun akrabalarına, yetimlere, yoksulla-**

⁴ Enfal 1

ra ve yolda kalmışlara aittir.”⁵

Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in fethettiği ilk toprak, Uhud Savaşı'nın hemen ardından sözleşmeyi bozan Nadirogulları'nın toprağı idi, *Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onları on beş gece muhasara etti. Sonra kalkan ve diğer silahlar dışında develerine yüklediklerinin kendilerine ait olması şartıyla Medine'den çıkmaları üzerine musalaha/barış yaptı. *Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem* fakir iki adam olduklarından Ensar'dan yalnızca Sehl b. Hanif ve Ebu Dücane b. Harge ile ilk Muhacirlere, toprakların dışındaki malları dağıttı. Toprağı ise elinde tuttu. Bu arazilerin bir kısmı ile ailesinin senelik nafakasını karşılıyor, kalan kısmı ile de Allah yolunda cihada hazırlık için silah ve (savaşta) binek hayvanı almak üzere kullanıyordu. Bu gazvede el-Haşr Sûresi ve yüce Allah'ın şu buyruğı indi:

وَمَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُبَلِّغُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah'ın, onların mallarından Rasul'e verdiği fey' için siz, ne at bindiniz, ne de deve sürdünüz. Fakat Allah elçilerini dilediği kimselerin üzerine musallat kılar. Allah her şeye kadirdir.”⁶

Bu ayete göre Allahu Teâlâ, ganimetleri Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e mahsus kıldı. Sonra Yahudilerin ahitlerini bozarak Müslümanlara ihanet edip Hendek Gazvesi'nde münafık gruplara katılmalarının ardından Beni Kureyza Gavzesi oldu. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onların mallarını, atlıya üç, yaya olana da bir pay ayırarak Müslümanlara taksim etti. Bundan sonra Rasul'ün Hudeybiye'de Kureyş'le barış antlaşması yapmasının ardından Hay-

⁵ Enfal 41

⁶ Haşr 6

ber Gazvesi meydana geldi. Yüce Allah, Rasulü'ne ve Müslümanlara güç kullanarak fethettirdiği yurtlarını, mallarını, topraklarını mülk edindirdi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* beşte birini ayırdıktan sonra ganimetleri ve toprakları taksim etti. Toprakları 1800 pay olarak ayırdı, her birini yüz hibeyi kapsayan on sekiz kısma taksim etti ve halkıyla bu topraklardan çıkardıkları hububat ve meyvelerin yarısı üzerine anlaşma yaptı, Hayber'in fethinden sonra Fedek halkı geldi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile hurmalıklarının ve topraklarının yarısının kendilerine, diğer yarısının da Müslümanlara ait olması üzerinde barış antlaşması yaptılar. Fedek arazisinin yarısı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e aitti. Çünkü O *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, at veya deve üzerinde onlara saldırmamıştı. Oradan gelenleri sadaka olarak sarf ediyordu. Yine yurtlarını güçle fethettikten sonra Vadi'l Kura halkıyla, Hayber halkıyla anlaşığı gibi, topraklarını ellerinde bırakmak üzere barış antlaşması yaptı. Teyma halkı ise, yurtları ve toprakları kendilerinde kalmak ve kendisine de cizye vermek üzere Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'le barış antlaşması yaptılar.

Daha sonra, Mekke'nin fethinin ardından Huneyn Gazvesi geldi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, mallarını taksim etti. Gelen Hevazin heyetinin isteğine göre de kadınlarını ve çocuklarını esir almayı başıladı. Tebuk Gazve'sinde; - Hıristiyan olan- Akabe sahibi Yuhanna b. Raube ile cizye vermek üzere barış antlaşması yaptığı gibi -Yahudi olan- Ezraha, Cerba ve Mikna halkıyla da cizye vermeleri üzere, yine Halid *RadiyAllahu Anh'*in esir alıp kendisini başıladığı - Hıristiyan olan- Dumetü'l-Cendel'in Efendisi Ukeydir'le cizye vermek üzere barış antlaşması yaptı.

Daha sonra Necran ve Yemen heyetleri geldi. Onlardan Müslüman olanlara zekât; Yahudi ve Hıristiyan kalanlara da

cizye farz kılındı. Cizye ayeti inmiş, zekât da farz kılınmıştı. Bu gazveler sırasında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Naki' adlı yeni zekât develeri ile Allah yolunda savaşa ayrılan develer ve atlar için hima (otlak, koruluk) yapmıştı. Yine madenleri, suyu, ateşi ve meraları Müslümanların tümüne ait kamu mülkiyeti olarak belirlemişti. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yüce dostuna intikal ettikten, Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* ve ardından Ömer *RadiyAllahu Anh* işbaşına geçtikten sonra da fetihler devam etti. Bu fetihlerle beraber Medine'de Müslümanların Beytu'l-Mal'ini dolduran ganimetler, cizye ve haraclardan oluşan, pek çok mal elde edildi.

Bu süratli özet sonucu şudur; Müslümanların Beytu'l-Mal'inin gelirleri olan, Allah'ın kendilerine mubah kıldığı, Beytu'l-Mal'in hakkı olarak belirlediği, Halifenin, Müslümanların maslahatına ve işlerinin gözetilmesine uygun gördüğü şekilde içtihadına muvafık olarak, gelen şer'î hükümlerle kendilerinden harcama yapılacak gider yönleri gösterilen malların tasarrufu mümkün olur.

Buna göre Hilâfet Devleti'nde, maliye aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

- 1- *Enfal, ganimetler, fey' ve humus*
- 2- *Harac*
- 3- *Cizye*
- 4- *Bütün türleriyle kamu mülkiyeti*
- 5- *Toprak, bina, altyapı ve bunların gelirlerinde oluşan devlet mülkleri*
- 6- *Öşürler*
- 7- *Yöneticilerin ve devlet memurlarının haksız ve gayri-meşru yolla edindikleri mallardan el koyularak ve idari cezaların tahsilinden elde edilen mallar*

8- Maden ve definelerin beşte biri

9- Mirasçısı olmayanın malı

10- Mürtetlerin malı

11- Vergiler

12- Sadaka malları/zekât

Bu mal sınıflamasının gerçeğini, kimin bunları sarf etmekle ilgili olduğunu, harcama keyfiyetini, bunların sarf yönlerini ve hak sahiplerini tanıtmak ve bildirmek üzere arz edeceğiz.

ENFAL GANİMETLER FEY' VE HUMUS

Enfal ve Ganimetler

Enfal kelimesi, “ganimetler” anlamında kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

“(Rasul’üm) **Sana enfali** (savaş ganimetlerini) **soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Rasul’e aittir.”**”⁷

İbn Abbas ve Mücahid’e, Yüce Allah’ın: “**Sana enfali soruyorlar.**” ayeti hakkında sorulduğunda şöyle cevap verdiler: “**Enfal, ganimetlerdir.**” Aynı zamanda enfal, imamın savaştan önce ve sonra kâfirlerin mallarından istila ettiği ganimet anlamında da kullanılır. Buna göre enfal veya ganimetler; Müslümanların çarpışma meydanında savaş yoluyla kâfirlerin para, silah, eşya, azık ve bundan başka mallarından ele geçirdikleri her şeydir. Bu da yüce Allah’ın şu sözündeki manadır:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ

“**Biliniz ki ganimet olarak aldığımız herhanbi bir şeyin beşte biri, Allah’ın ve Rasulü’nündür.**”⁸

Geçmiş, ümmetlere haram olduğu hâlde, ganimetler, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e helal kılınmıştır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

أعطيت خمسا لم يعطهن أحد من قبلي **“Benden öncekilerden hiç birine verilmeyen beş şey bana verildi.”** Bunlardan birini şöyle andı: **“Bana ganimetler helal kılındı.”**⁹

⁷ Enfal 1

⁸ Enfal 41

⁹ Buharî

Ebu Hurayra'dan gelen rivayette de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

لم تحل الغنائم لأحد سود الرؤوس من قبلكم، كانت تنزل نار من السماء تأكلها

“Sizden önceki hiç kimseye, ganimetler helal kılınmamıştı. Gökten bir ateş iner de onları (ganimetleri) yedi/yakardı.”¹⁰

Enfal ve ganimetlerin vakıası budur. Yüce Allah bunların dağıtımını ve tasarruf yetkisini Müslümanların emir sahiplerine yüklemiştir. Bu husus, şu iki ayette açıkça geçmektedir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

“(Rasul’üm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Rasul’e aittir.”¹¹

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ

“Allah’ın Rasulü’ne verdiği fey’.”¹²

Bu konu ayetlerle sabit olduğu gibi Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in ve ondan sonra da Halifelerin ganimetlerin taksiminde yaptıkları uygulamalarda da açıkça görülmektedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ganimetlerin dağıtımını ve kullanım işini kendisi üstlenmişti ve Halifeleri de böyleydi. Ganimetlerin dağılımını ya bizzat kendileri ya da kendileri adına vekil kıldıkları kimseler yapardı. Buna göre, Müslümanların Halifesi ganimetlerin dağıtımında ve onların kullanımında salahiyet sahibi olmaktadır.

Kullanım keyfiyetine gelince; şer’î hükümler çerçevesinde Müslümanların çıkarlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu konuda Şeri’at Koyucu, Müslümanların çıkarlarını

¹⁰ Tirmizi, Ahmed b. Hanbel

¹¹ Enfal 1

¹² Haşır 7

gerçekleştirme ve işlerini gözetip yürütme sorumluluğunu yüklediği Halifeyi yetkili kılmıştır. Dolayısıyla Halife, şer'î hükümlere uygun olarak, kendi görüş ve içtihadına göre, İslâm'ın ve Müslümanların maslahatını tahakkuk ettireceğine uygun gördüğü biçimde hareket eder.

Ganimetlerin Taksimi, Sarf Yönü ve Hak Sahipleri

Ganimetlerin taksim edilişi, harcama yönü ve hak sahiplerine gelince Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Bedir ganimetlerinin beşte birini almaksızın savaşçılar arasında taksim etmiş, atlıya üç pay, yayalara da bir pay vermişti. Ancak, diğer savaşlarda ve gazvelerde ganimetlerin beşte birini almıştı. Bu olaylar onun ganimetlerdeki tasarrufunun bir tek tarzda olmayıp çeşitli olduğunu göstermektedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bazen ganimetlerin taksiminden önce ve sonra, bazen beşte birini ayırmadan ganimetin tamamından, bazen beşte birini ayırdıktan sonra bazen beşte birinden veriyordu. Bazen de ganimetlerden ve fetih olunanlardan vermeyi vaat ediyordu. Bunların hepsinde de İslâm'ın ve Müslümanların yararına uygun gördüğü biçimde hareket ediyordu. Enfal ve ganimetler hakkında inen ilk ayet ganimet işini, bunların kullanımını ve tasarruf işini Allah'a ve Rasul'e mahsus kıldı. Ardından da Rasul'den sonra Müslümanların yönetim işlerini üstlenen kişiye yükledi. Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

“(Rasul’üm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Rasulü’ne aittir.”¹³

Ayet, enfal ve ganimetlerin taksim ve tasarruf/kullanım,

¹³ Enfal 1

harcama keyfiyetini Rasul'e yani Müslümanların veliyy-ül emirine mahsus kılmıştır. Ebu Umame *RadiyAllahu Anh'*ın anlattığına göre: "Ubade b. es-Samit'e ganimetler hakkında sordum. Dedi ki 'Aramızda Bedir Ashabı vardı, ganimetlerin taksiminde ihtilafa düşüp de bu konuda ahlaken kötü davrandığımız zaman enfal ayeti indi. Allah, bizim ellerimizden onu aldı ve Rasulü'ne *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* tahsis etti. O da Müslümanlar arasında denk yani eşit olarak taksim etti." Ayet geneldir, bütün ganimetleri kapsar. Sadece Bedir Savaşı'na mahsus değildir.

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ganimetler hakkındaki uygulamaları; bu işin imamın görüşüne havale edildiğini, İslâm'ın ve Müslümanların yararını gerçekleştireceğine uygun gördüğü biçimde onları kullanabileceğini göstermektedir.

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ganimetin üçte birini dağıttığı gibi humustan sonra dörtte birini de dağıtmıştır. Ebu Umame, Ubade b. es-Samit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Allah'ın Rasulü ile beraber gaza ettik. Seferin başında ganimetten bize dörtte bir verildi, seferden döndüğümüz zaman ise üçte bir verildi." Savaşta öldürülen kimsenin selebi (elbiseleri, beraberindeki silahları, üzerindekiyle birlikte bineği ve beraberinde bulunan malları, öldüren kimseye verildiği gibi... Ebu Katade'nin rivayetine göre, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Huneyn Günü'nde şöyle buyurdu:

من قتل قتيلاً له عليه بيعة فله سلبه

"Savaş sırasında kim bir düşmanı öldürür ve bunu ispatlarsa öldürülenin selebi (üzerindeki silahı, eşyası vb.) kendisinin olur." Beni Nadir ganimetlerini de fakirlikten dolayı verdiği -Sehl b. Hanif ve Ebu Dücane müstesna- Ensar

dışındaki muhacirlere taksim etti. Yüce Allah bunun illetini Haşr Sûresindeki şu ayetinde gösterdi:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“(Para) Zenginleriniz arasında elden ele dolaşan bir servet olmasın diye...”¹⁴

Hunayn Gününde de Müellefe-i Kulûb'e bol bol bağışta bulundu. Enes b. Mâlik anlattı: *“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Huneyn ganimetlerini taksim etti. Ekra' b. Habis, Uyeyne b. Hısn, Ebu Süfyan b. Harb, Hakim b. Hizam, Haris b. Kelde, Haris b. Hişam, Süheyl b. Amr, Huveytıb b. Abdi'l Uzza, Alâ b. Cârîyetu Sekafi'ye yüzer deve, bunlar dışındaki Müellefe-i Kulûb'a daha az verdi. Ensar için öfkelenmişti. Çünkü Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem onlardan kimseye ganimet vermemişti. Bunun üzerine onları toplayarak bir konuşma yaptı ve onları ağılattı. Onlar razı oldular ve yatıştılar.”*

Raşid Halifelere göre de durum böyleydi. Hem savaştan hem de ganimet taksiminden önce ganimetlerden veriyorlardı. Ömer b. el-Hattab, Cerir b. Abdullah el-Beculi ve kabilesi Becilti'ye, Irak'a bir görevle gönderdikten sonra, istediği zaman Sevad arazisinden beşte birini alabilmesi için ayırdıktan sonra, üçte bir daha verdi. O, iki veya üç sene kadar Sevad'ın üçte bir gelirini kullanmaya devam etti. Sonra Ömer *RadiyAllahu Anh* geri istedi ve şöyle dedi:

“Ey Cerir! Eğer ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım siz şartlarınız üzerinde olacaktınız. İnsanların çoğaldığını görüyorum ve onlardan aldığı şeyi onlara geri vermeni uygun görüyorum.” Bunun üzerine Cerir böyle yaptı, Ömer *RadiyAllahu Anh* da ona seksen dinar mükâfat verdi.

Bütün bu ayetler ile Rasulullah'ın ve ondan sonra da Hali-

¹⁴ Haşr 7

felerin uygulamaları, ganimet işlerinin imama havale edildiğini, İslâm ve Müslümanların hayrına yürüdüğü biçimde onları kullanabileceğini açığa çıkarmaktadır. Halife, uygun görürse ganimetlerin tamamını veya bir bölümünü savaşa katılan savaşçılara dağıtabilir ve nasıl uygun görürse öyle yapar. Eğer fey', cizye ve harac gibi diğer gelirlere katmak üzere Müslümanların yararına harcamak için Beytu'l-Mal'e koymayı uygun görürse öyle yapar. Özellikle günümüzde devlet, fiilî ve ihtiyati ordu hazırlamak, onların giderlerini karşılamak, azıklarının temin etmek, kendileri ile ailelerine maaş vermek ve silahlanmak gibi işleri yerine getirmektedir. Geçmişte de olduğu gibi, özellikle silahlar geliştikten, ağır silahlara dönüştükten, bu ağır silahların ferdî mülkiyetten olma imkânı kalmayıp devlet mülkiyeti olmasından sonra, ağır silahlar ve teçizat artık, savaşçıların sahip olduğu ferdî silahlardan sayılmamaktadır.

Binaenaleyh ganimetlerin hükmü, fey', harac, cizye ve oşür mallarının hükmü gibi olur. Müslümanların Beytu'l-Mal'ine konur. Onların işlerini yürütmek, maslahatlarını gerçekleştirmek için harcanır. Halifenin bu ganimetleri İslâm'ın ve Müslümanların yararına uygun gördüğü şekilde, çarpışmaya iştirak edenlere taksim etme yetkisi de vardır.

Fey'

Fey', Müslümanların yaya veya binekli olarak üzerlerine yürümeksizin, yani orduyu harekete geçirmeden, sefer zorluğuna katlanmadan ve savaşmadan kâfirlerin mallarından, üstünlükle elde ettikleri şey manasındadır. Beni Nadir'de olduğu gibi, kâfirlerin Müslümanlardan korkarak yurtlarını ve mallarını terk edip kaçmaları üzerine Müslümanlar tarafından mallarının istila edilmesi veya Yahudilerden Fedek

halkı gibi kâfirler, Müslümanlardan korkup kendileriyle savaşmasınlar diye mallarından ve topraklarından bir bölümünü onlara vermek ve onlarla barış yapmak üzere Müslümanlara gelmeleri sonucu elde edilen mallar, fey' grubuna giren mallardandır. Haşr Suresi'nde yüce Allah'ın şu sözünde kast olunan fey' bu anlamda kullanılmıştır:

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أُوتِيتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ

“Allah'ın, onlardan Rasulü'ne verdiği ganimetler için at ve deve koşturmuş değilsiniz.”¹⁵

Nadiroğulları ve Fedek malları, Müslümanların, üzerlerine ne at ne de deve sürmeyerek aldıkları bu fey'dendir. Bundan dolayı Rasul'e has olmuştur. Rasul, hayatında bu mallardan ailesinin senelik nafakasını karşılıyor ve geri kalanını da Allah yolunda cihad için hazırlık olmak üzere silah ve hayvanlara ayırıyordu. Rasul'un refik-i âlâya intikalinden sonra Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, daha sonra da Ömer *RadiyAllahu Anh*, Rasulullah'ın yapmış olduğu gibi amel ettiler.

Buhari'nin Humus Babı'nda rivayet ettiğine göre, Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ve Sa'd b. Ebi Vakkas; Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın yanına girmeye izin istediler. Ömer *RadiyAllahu Anh* onlara izin verdi ve onlar da Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın sol yanına oturdular. Ali *RadiyAllahu Anh* ve Abbas da gelip izin istediler, Ömer izin verdi, onlar da girip selam verdiler ve oturdular. Abbas: “Ey Müminlerin Emiri! Benimle bunun -Ali *RadiyAllahu Anh*- arasında hüküm ver.” dedi. Onların ikisi, Allah'ın, Rasulü'ne fey' olarak verdiği Nadiroğullarının malı hakkında (ihtilafa düşmüş) birbirini dava ediyorlardı. Bunun üzerine topluluk, Osman ve arkadaşları, “Ey Müminlerin Emiri, aralarında hükmet de onları rahatlat.” dediler. Bunun üzerine Ömer *RadiyAllahu Anh* şöyle dedi:

¹⁵ Haşr 6

"Sakin olun, izniyle göğün ve yerin ayakta durduğu Allah için size soruyorum: Allah Rasulü Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, لَا نَرَىٰ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةً **'Bize mirasçı olunmaz, her ne bıraktıysak o sadakadır.'** dediğini biliyor musunuz?" Topluluk, "Evet, Allah'ın Rasulü böyle söylemişti." dediler. Sonra da Ömer, Ali Radiyallahu Anh ve Abbas'a dönerek "Allah için soruyorum. Allah Rasulü'nün böyle söylediğini biliyor musunuz?" diye sordu. İkisi de: "Evet, böyle demişti." dediler. Ömer, "Size bu işi hatırlatırım ki Allah hassaten bu fey'i Rasulü'ne mahsus kıldı ve ondan halka bir kişiye hiçbir şey vermedi." dedi ve وَمَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ **"Allah'ın, Rasulü'ne verdiği fey'e gelince..."**¹⁶ ayetini sonuna kadar okudu."

"Bu fey' Allah Rasulü'ne mahsustur. Allah'a yemin olsun ki O, ne onu size tercih etti ne de sizi bırakıp kendine aldı. Onu size verdi, aranızda dağıttı ve geriye bu mal kaldı. Allah Rasulü, ailesinin senelik nafakasını bu maldan harcardı, geriye kalanını da alıp Allah'ın malı olarak ayırırdı. Allah'ın Rasulü hayatı boyunca böyle amel etti. Size Allah için soruyorum: "Bunu böyle biliyor musunuz?" Onlar da "Evet!" dediler. Ömer Radiyallahu Anh şöyle buyurdu: "Rasulullah vefat ettikten sonra Ebu Bekir 'Ben Allah'ın kulunun velisiyim." dedi ve o malları elinde tuttu, onlarla ilgili olarak Rasulullah'ın amel ettiği gibi amel etti. Allah'a yemin olsun ki O'nun bunlarla ilgili hakka tabi, doğru yolda, iyilik yapar, sadık olduğunu Allah biliyor. Sonra Ebu Bekir de vefat etti. Ben de Ebu Bekir'in velisi oldum. Emirliğimdeki iki sene elimde tuttum. Onlarla ilgili Allah Rasulü'nün, Ebu Bekir'in yaptığı gibi amel ediyorum. Vallahi Allah biliyor ki ben de bu mallar hususunda hakka tabi, doğru yolda, iyilik yapar ve sadığım." dedi."

¹⁶ Haşr 6

Buna göre, ordu harekete geçmeksizin, savaşızsız, Müslümanların düşmanlarından elde ettiği her fey'in hükmü, harac ve cizye gibi kâfirlerden alınan Allah'ın malının hükmünü alır, Müslümanların Beytu'l-Mal'ine konur. Müslümanların yararına, işlerinin yürütülmesine ve Müslümanların yararını gerçekleştireceğini uygun gördüğü biçimde, Halifenin görüşüne muvafık olarak sarf olunur.

Fey' kelimesi, zorla veya sulh yoluyla fetholunan arazi, harac arazisi, cizye ve ticaret öşürüne tabi olan şeyler anlamında da kullanılır. Bu manaya şu ayet delalet eder:

مَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Allah'ın fethedilen ülkeler halkından Rasulü'ne verdiği ganimetler Allah, Rasul'ü, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolanan bir devlet olmasın...”¹⁷

Bu anlam, Ömer *RadiyAllahu Anh*'in ayetten anladığı mana idi. Irak'ta Sevad toprakları ile Şam ve Mısır topraklarında böyle amel etti. Bilal ve arkadaşları Ömer'e, Irak ve Şam topraklarından Allah'ın kendilerine fey' olarak verdiğinin taksimini sordukları zaman Ömer ve ashab; Irak, Şam ve Mısır topraklarını yüce Allah'ın onlara verdiği fey' olarak anladılar. Çünkü buraları kılıçlarıyla zorla fethetmişlerdi. Bu husus, Ömer'le bu konu hakkındaki konuşmaları esnasındaki sözleri arasında açıkça geçti. Şöyle dediler:

“Allah'ın bize kılıçlarımızla verdiği fey'i, hazır olmayanlara, şahit olmayanlara, onların çocuklarına, hazır olmayanların çocuklarının çocuklarına mı vakfediyorsun?” Yine harac ve

cizyenin fey'den olduğu konusunda kendileriyle istişare etmek için gönderilen Ashab'dan on kişi ile yaptığı görüşme-deki sözlerinde de açık olarak belirtilmektedir. Ömer *RadiyAllahu Anh* şöyle demişti:

“Toprakları üzerindeki bitkileri meyveleriyle bırakmayı, topraklarından harac ve rakabelerine de cizye koymayı uygun gördüm. Onları ödesinler de Müslümanlara, savaşıclara, onların zürriyetlerine ve onlardan sonra gelenlere fey' olsun.” Bu fey' malının hepsi ve buna tabi cizye, harac, öşür ve diğerleri; Müslümanların zengini ve fakiri tümünün menfaatlendiği, onların Beytu'l-Mal'ine konulan, işlerinin yürütülmesi, maslahatların giderilmesine harcanan ve içinde Müslümanların hepsinin hakkı bulunan maldır. Ömer *RadiyAllahu Anh* Irak, Şam ve Mısır topraklarına harac koyduktan sonra, *“Müslümanlardan hiçbir kimse olmasın ki bu malda payı bulunmasın.”* dedi ve **“Kasabalar halkından Allah'ın, Rasülü'ne fey' olarak verdiği”**¹⁸ *وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ*¹⁹ ayetini **“Ve onlardan sonra gelen kimseler...”**¹⁹ ayetine gelinceye kadar okudu ve sözlerine şöyle devam etti:

“Bu, Müslümanların umumunu kapsamaktadır. Eğer yaşarsam Bistr'u Himyer'den gelen çobanın, alını terlemediği hâlde ondan payını aldığını göreceksiniz.”

Humus

Humustan maksat, şu ayet-i kerimenin delalet ettiği tak-sim olunan ganimetin beşte biridir:

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

وَالْمَسَاكِينِ

¹⁸ Haşr 7

¹⁹ Haşr 10

“Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri; Allah’a, Rasulü’ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.”²⁰

Rasulullah zamanında humus beş kısma taksim ediliyordu. Bir bölümü Allah’a ve Rasulü’ne, bir bölümü Rasul’ün akrabalarına, kalan üç bölümü de yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara (yolculara) taksim ediliyordu.

Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* humustan kendi payını Müslümanlara infak ediyor, Allah yoluna aktarıyor, silah ve savaş için binek hayvanları satın alıyor ve savaşçıları donatıyordu. Huneyn Savaşı’ndan döndükten sonra Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yerden bir avuç alıp kaldırdı ve şöyle dedi:

مالي مما أفاء الله عليكم - ولا مثل هذه - إلا الخمس والخمس مردودة فيكم

“Allah’ın size ganimet olarak verdiklerinden hiçbir şey -bunun kadarı bile- benim değildir; humus müstesna. Humus da size geri döner verilir, size aittir.”

Akrabaların payına gelince; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında Haşimoğulları ve Muttaliboğulları’na veriliyordu. Bu ikisi dışında Rasul’ün yakınlarına verilme- mişti. Akrabaların payı Rasulullah’ın rızkı idi ve Rasulullah ile İslâm için Haşimoğulları’na ve Muttaliboğulları’na yardım idi. Cübeyr b. Mut’im’in anlattığına göre:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem akrabaların payını Haşim ve Muttaliboğulları arasında taksim ettiği zaman ben ve Osman RadiyAllahu Anh gittik ve dedim ki ‘Ey Allah’ın Rasulü, Haşimoğulları’nın üstünlüğü inkâr edilmez ki. Seni onların arasından seçti. Muttaliboğulları hakkında ne dersin ki onlara verdin de bize vermedin? Biz ve onlar senin yanında

²⁰ Enfal 41

aynı konumdayız.' Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu: 'Onlar bizi ne cahiliyede ne de İslâm'da ayırdılar. Parmaklarını iç içe geçirerek Haşimoğulları ve Muttaliboğulları aynı bir şeydir (bir bütündür).'²¹

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in vefatından sonra Ebu Bekir RadiyAllahu Anh geldi. Humustan Rasulullah'ın ve akrabalarının payını Beytu'l-Mal'e koydu. Müslümanların yararına harcadı, bu iki pay Allah yolundaki paydan sayıldı ve durum böyle devam etti. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in vefatından sonra akrabaların payı hakkında İbn Abbas'a sorulduğunda şöyle cevap verdi:

"Onun bize ait olduğunu sanıyorduk, oysa kavmimiz bunu bize vermekten kaçındı." Necdetu'l- Harurî'nin akrabaların payı hakkındaki sorusuna cevap olarak da şöyle dedi:

"O bizimdir, Ömer RadiyAllahu Anh onunla bekârlarımızı evlendirmek ve ailemize kullanmak üzere davet ettiğinde tamamını bize teslim etmediğinden buna uymadık, o da bize vermekten kaçındı."

Ganimetler konusunda daha önce delilleri ile açıkladığımız gibi, ganimetler Beytu'l-Mal'e konur. Bu iş, Halifeye aittir. Halife, bunu kendi içtihadına ve görüşüne uygun biçimde Müslümanların yararına kullanır, harcar. Humus da ganimetlerden bir parça olduğundan ganimet hükmünü alır. Onlar arasına konur ve bu ikisinin tasarruf biçimi cizye, harac ve öşrün tasarruf biçimi gibidir.

²¹ Ahmed b. Hanbel, Nesai

HARAC

Harac, kâfirlerden harp veya sulh yolu ile ganimet olarak alınan yere (toprağa) konan, Müslümanların bir hakkıdır. Harac ikiye ayrılır: unveten (zorlukla, savaşla) harac, sulhen (barışla) harac.

Unveten Harac (Savaş Haracı)

Müslümanların kâfirlerden savaş ve kuvvet yoluyla istila ettikleri topraklara konan haracdır; Irak, Şam ve Mısır arazilerinde olduğu gibi. Bunun aslı şu ayeti kerimelere dayanmaktadır:

مَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَأِبنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ
وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ تَبَوَّأُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ
فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ
شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا
الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ

“Allah’ın fethedilen ülkeler halkından Rasulü’ne verdiği ganimetler; Allah, Rasul, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar içinden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Rasul size her ne verdiyse onu alın, size her neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah’tan korkun, çünkü Allah’ın azabı çetindir. Allah’ın verdiği bu ganimet malları yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Rasu-

lü'ne yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte sadık olanlar bunlardır. Daha önceden (Medine'yi) yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimrilüğünden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz, bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma, Rabbimiz şüphesiz, sen çok şefkatli, çok merhametlisin.”²²

Bu ayetler, Hayber toprakları fethedildiğinde Rasul *Salallahu Aleyhi ve Sellem*'in savaşılanlara taksim ettiği gibi; Bilal, Abdurrahman ve Zubeyr'in *-RadyAllahu Anhum-* Irak, Şam ve Mısır topraklarını savaşçılara taksim etmesini Ömer'den talep ettiklerinde Ömer *RadyAllahu Anh*'ın görüşüne delil getirdiği ayetlerdir. Ömer *RadyAllahu Anh*, kendileriyle istişare etmek üzere topladığı Ensar'a, görüşlerini delillendirmek için şunları söylemişti:

“Toprak, ekin ve meyveleri elde tutmayı, topraklara harac, sahiplerine de ödemek üzere cizye koymayı uygun gördüm ki böylece Müslümanlarla, savaşılanlara ve onların nesillerine ve onlardan sonra gelenlere fey’ olsun. Ne dersiniz, bu siperleri korumaya adamlar gerekmez mi? Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi bu büyük şehirleri korumak için asker techiz etmek ve onların maaşlarını vermek gerekmez mi? Topraklar, ekinler ve meyveler taksim edilince bütün bunlar nereden verilecek?” Sonra görüşünü delillendirmek üzere bu fey’ ayetlerini *“Bunların arkasından gelenler”²³* ayetine

²² Haşr 7-10

²³ Haşr 6-10

gelinceye kadar okudu ve şöyle devam etti:

“Bu, kıyamet gününe kadar bütün insanları kapsamaktadır. Müslümanlardan hiç kimse olmasın ki bu fey'den hakkı ve payı bulunmasın.” Bunun üzerine onlar da Ömer RadiyAllahu Anh'ın bu görüşüne muvafakat ettiler ve hepsi dediler ki: “İsabetli görüş senin görüşün; ne güzel düşündün ne güzel söyledin. Bu siperler için güç kuvvet toplanmasa, bu şehirler askerlerle korunmasa onların başına korkulan gelecek ve kâfirler tekrar şehirlerine dönecekler.” Ömer RadiyAllahu Anh da şöyle dedi:

“Benim için durum açıklığa kavuşmuştur. Toprakları ve üzerlerindeki ekinlerle meyveleri belirleyip harac, tayin edecek iyi görüşlü ve akıllı bir kimse var mı?” Hepsi de Osman b. Hanif üzerinde ittifak ettiler. Dediler ki “Bu göreve onu gönder. O, basiret, zekâ, akıl ve tecrübe sahibidir.” Ömer RadiyAllahu Anh da derhâl onu Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemeye tayin etti.

Osman gidip Sevad arazisinin yüzölçümünü belirledi ve malum haracı koydu. Durumu da Ömer RadiyAllahu Anh'e arz etti. O da bunu uygun gördü.

Ömer RadiyAllahu Anh'ın şehadetinden önce sadece Sevad-ı Kûfe'nin geliri 100 milyon dirheme ulaşmıştı ki o gün bir dirhem bir miskal ağırlığındaydı. Böylece, Ömer RadiyAllahu Anh, toprağı sahibinin elinde bıraktı. Müslümanların Beytu'l-Mal'ine ödemek üzere onlara harac ödeme mecburiyeti getirdi ve haracı da kıyamet gününe dek Müslümanlar için fey' kıldı. Yeryüzü ve bütün üstündekiler Allah'a *Celle Celaluhu* miras oluncaya -kıyamete- kadar harac olarak kalacak, toprağın sahipliğı Müslümanlara geçse veya Müslümanlardan da satın alınsa öşür arazisine dönüşmeyecektir. Çünkü vergi konulan toprağın vasfı, savaş yoluyla fetholun-

muş ve üzerine harac farz kılınmış olduğundan dolayı olduğu gibi kalır, değişmez. Tarık b. Şihab anlatıyor: “Ömer b. el Hattab, Nehru’l-Melik derebeyi hakkında -ki İslâm’a girmişti- ‘bana toprağın kendisine bırakılmasını ve ondan harac alınmasını’ yazmıştı.” Bundan da anlaşılıyor ki sahibi İslâm’a giren, savaş yoluyla alınan topraktan haracı düşürmedi ve İslâm’a girmesinden sonra da sahibini harac ödemeye devam etmekle yükümlü kıldı.

Sulh Haracı

Halkıyla sulh yapılan her araziye konulan haracdır. Müslümanlarla barış antlaşması yapanlar arasında tamamlanan ittifaka tabi olur. Eğer barış antlaşması toprağın bize ait olması, buna mukabil halkının da harac ödemesi üzerine yapılmışsa bu takdirde, bu toprak üzerindeki harac hükmü değişmez. İslâm’a girme yoluyla veya satın alma yoluyla ya da başka bir biçimde Müslümanlara intikal etse de toprak kıyamet gününe kadar harac arazisi olarak kalır. Ancak barış antlaşması toprağın kendilerine ait olması ve kendi ellerinde kalması, onlar üzerine de malum harac konması üzerine olursa bu takdirde Allah’ın *Celle Celaluhu*; وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَشْؤُولًا **“Verdiğiniz sözü yerine getirin çünkü verdiğiniz söz, sorumluluğu gerektirir.”**²⁴ ayeti ve Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in, *المؤمنون عند شروطهم* **“Müminler şartlarına uyarlar.”**²⁵ hadisi gereğince harac, cizye konumunda olur ve İslâm’a girmeleriyle veya toprağı bir Müslümana satmalarıyla harac düşer. Eğer toprağı bir kâfire satarlarsa toprağın haracı baki kalır, düşmez. Zira kâfirler, harac ve cizye halindedir.

²⁴ İsra 34

²⁵ Buharî

Harac, öşür değildir. Öşür, öşür arazisinin ürününden alınır. Öşür arazileri ise şunlardır:

a- Arap Yarımadası: Çünkü halkı putperestti. Onlardan ancak İslâm'a girmeleri kabul edilebilir. Zira Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, onlarla savaştığı ve sayısız yerleri fethettiği hâlde, bu topraklara hiçbir haracı farz kılmadı.

b- Halkı İslâm'ı kendiliğinden kabul eden her toprak: Endonezya ve Güneydoğu Asya gibi. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله. فمن قال لا إله إلا الله فقد عصم مني نفسه وماله، إلا بحقه وحسابه على الله

“İnsanlarla ‘La ilahe illallah’ deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim ‘Allah’tan başka bir ilah yoktur.’ derse artık, onun canı ve malı bana karşı korunmuştur. Hakkı hariç hesabı -durumu- da Allah’a kalmıştır.” Toprak da mal konumundadır.

c- Savaşla fetholunan ve Halifenin savaşçılara taksim ettiği her toprak: Hayber toprakları veya bir bölümü savaşçıların mülk edinmesi kararlaştırılan topraklar ile Ömer *RadiyAllahu Anh'in* Şam ordusundakilere Humus'ta İrbid Nehri kıyıları ve Şam'daki Mercuberdi topraklarını mülk edinmelerini kararlaştırdığı topraklar gibi.

d- Halkıyla, mülkiyeti ellerinde kalmak ve harac ödemek üzere sulh anlaşması yapılan her toprak: İslâm'a girdikleri veya Müslümanlara sattıkları zaman bu topraklar öşür arazisi olur.

e- Müslümanların ihya ettiği her toprak: *Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

من أحيا أرضا ليست لأحد فهو أحق بها

“Kim sahipsiz bir araziyi ihya ederse bu araziye her-

kesten ziyade hak kazanır."²⁶ Buhari bu hadisi şu sözlerle rivayet etti:

من أعمار أرضا ليست لأحد فهو أحق

"Kim sahipsiz bir toprağı imar ederse o daha fazla hak sahibidir."²⁷

Bu öşür, öşür olarak kalır. Bir hâl müstesnadır ve haraca dönüşmez. Bu durum: Savaşla alınan arazideki bir yeri bir kâfir, Müslümanlardan satın alırsa ona düşen, bu topraktan harac vermesidir. Ondandır öşür vermez çünkü öşür zekâttır. Kâfir ise zekât veren sınıftan değildir ve zekât Müslüman için bir sadaka ve temizliktir. Ancak, bir kâfir, bir Müslümandan savaş yoluyla alınmayan araziden öşür arazisi satın alırsa ne harac ne de öşür verir. Çünkü öşür arazisine harac ve kâfire de zekât yoktur; bir kâfirin bir Müslümandan davar satın aldığında o davarlara zekât düşmemesi gibi.

Harac ve Öşürün Birleşmesi

Harac ilkin, fethedildiğinde kâfirlerin malik olduğu ve savaşla alınan toprağı konulur. Eğer toprak kâfirlerin elinde kalmaya devam ediyorsa ekilsin ya da ekilmesin ona harac gerekir, o araziye öşür olmaz. Çünkü öşür zekâttır, kâfirler de zekât veren sınıftan değildir. Fakat İslâm'a girerler veya bir Müslümana satarlarsa o arazinin haracı düşmez. Çünkü o arazi savaşla fetholunmuş olmasından dolayı bütün zamanlar boyunca haraci arazi olma özelliğini korur ve sahiplerinin haracla beraber öşür de vermeleri gerekir. Zira harac, ayetlerle ve hadislerle, toprağı vacip olan bir hak; öşür ise, Müslüman'ın sahip olduğu toprağın ürününe vacip olan bir haktır. Bu iki hak birbirini ortadan kaldırmaz. Çünkü her

²⁶ Ebu Davud

²⁷ Buharî

ikisi de; bir ihramlının Harem-i Şerif dâhilinde sahibi bulunan bir hayvanı avlaması durumunda sahibine hayvanın kıymetini ödemesi gerektiği gibi farklı sebeplerle farz kılınmıştır. İhramlının cezası da Allah'ın hakkı olarak kalır. Hanefilerin, “*Müslümanın arazisinde harac ile öşür birleşmez.*” diye Rasul'den hadis olarak rivayet ettiklerine gelince bu söz, hadis değildir. Çünkü hadis hafızları tarafından Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in sözü olduğu tespit olunmamıştır.

Bu tür araziden, önce harac ödenir, haracın ödenmesinden sonra da ekin ve meyveler zekâtı gerektiren nisaba ulaşırlarsa ondan zekât çıkartılıp verilir. Yok, eğer nisabına ulaşmazsa ona da zekât yoktur.

Bugün Yürütülmesi Gereken Pratik Durum

Fetihlerle aramızdan uzun zaman geçtikten, savaş veya barış yoluyla fethedilen bütün topraklardaki insanların büyük çoğunluğu İslâmlaştıktan ve toprağın ikta mı ihya mı olduğunu ayıran, savaşla ya da barışla mı alındığını karara bağlayan divanların ve sicillerin yok olup gitmesinden sonra aşağıdaki gibi hareket edilmesi mümkündür: Savaşla fethedildiği veya halkı Müslüman olduğu veya hakkında muayyen bir konum belirlenmiş olduğu bilinen genel durum itibara alınarak hareket edilir.

Kuveyt dâhil olmak üzere tüm Irak toprakları, İran, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Türkistan, Buhara, Semerkand, Şam toprakları (Suriye, Lübnan, Ürdün), Türkiye, Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika topraklarının tamamı harac toprakları sayılır çünkü bu toprakların tamamı savaş yolu ile fethedilmiş topraklardır. Dolayısı ile Müslüman olsun kâfir olsun bu topraklarda yaşayan insanların harac ödemeleri gerekir.

Müslüman olanların ellerindeki topraklarda zekât verilmesi farz olan ürünler üretiliyorsa ve haracdan sonra geri kalan kısım, zekât nisabını dolduruyorsa ayrıca öşür ödemeleri gerekir. Ancak, Müslüman olanlar, ellerindeki toprakların öşri arazi olduğunu vesikalarla ispatlayabildikleri zaman harac ödemekten muaf tutulurlar. Zekât olarak sadece arazinin öşrünü öderler.

Yemen dâhil olmak üzere Arap Yarımadası'nın tamamı, Endonezya, Güneydoğu Asya ve benzeri toprakların tamamı öşri arazi sayılır. Bu topraklarda zekâta tabi olarak üretilen ürünlerden yalnızca öşür alınır, harac alınmaz.

Harac Konulma Biçimi

Halife, tıpkı harac koymak üzere Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemek için Ömer b. el-Hattab tarafından uzmanların görevlendirildiği gibi harac koyacağı zaman yüzölçümü, takdir ve ürün eksperliği bilgisine sahip uzmanları görevlendirmelidir. Ömer RadiyAllahu Anh, bu iş için kimi görevlendireceği hususunda insanlarla istişare etti ve şöyle dedi:

“Artık benim için durum açıktır. Toprağın konumunu ve miktarını, üzerindeki ekinleri belirleyip harac koyabilecek iyi görüş ve akıl sahibi kimdir?” Halk Osman b. Huneyf üzerinde ittifak etti ve şöyle dedi: *“Bu mühim işe onu gönder. Onun basireti, zekâsı ve tecrübesi var.”* Ömer RadiyAllahu Anh da hemen onu Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemek üzere görevlendirdi.

Haracı belirlemekle görevlendirilen kişinin, arazinin iyi veya kötü olduğunu, ürünün kaliteli veya kalitesiz, az veya çok olduğunu, yağmur suyu ile veya kuyu ve kaynak suları ile veya kanallar ve nehirler aracılığı ile sulandığını, eriyen

kar suları ile veya makine ve dolap aracılığı ile sulanıp sulanmadığını dikkatlice gözlememesi gereklidir. Çünkü toprağa ekilen ve üretilen ekinler ve meyveler açısından bunların herbirinin külfeti birbirinden farklıdır. Ekinlerin ve meyvelerin üretiminde kullanılan girdilerin ucuzluğu ile malın değeri de ucuz olur. Üretimde kullanılan girdilerin pahalı olması ile malın değeri de pahalı olur. Aynı şekilde arazinin konumundan kaynaklanan arazinin pazara yakınlığı ve uzaklığı, ulaşım kolaylığının bulunup bulunmadığı ve mahsulatın, pazara nakli veya ulaşım yolunun engebeli olup olmaması gibi etkenlerin tamamı malın fiyatını, değerini etkileyen unsurlardandır.

Arazi üzerine konulacak haracın belirlenmesinde bu unsurların tamamı göz önünde bulundurulmalıdır ki böylece arazi sahibine zulmedilmesin, gücünün üstünde bir külfet ödemek mecburiyetinde bırakılmasın. Sevad arazisinin yüzölçümünü belirleyip, harac koyduktan sonra döndüklerinde Ömer *RadiyAllahu Anh* Osman b. Huneyf ve Huzeyfe b. el Yeman'a şöyle sormuştu: *"Toprağa nasıl harac koydunuz? Sanırım halkı, güç yetiremeyeceği yükümlülükle mükellef tutunuz?"* Huzeyfe, *"Fazlasını bıraktım."* dedi. Osman ise, *"İki mislini bıraktım, dileseydim onu da alırdım."* dedi. Yine sel baskınları türünden afetlerin ve kıtlıkların zor duruma düşürdüğü toprak sahiplerinin durumları göz önünde bulundurularak harac ödemekten muaf tutulmaları gerekir; Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in zekât, meyvelerin tahmininde hurmanın üçte veya dörtte birinin sahiplerine bırakılmasını emrettiği gibi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

خففوا الخرص فإن المال الوصية والعرية والواطنة والنائبة

"Dalında iken meyvelerin miktarını, tahminini düşük

tutunuz. Çünkü malın (hurmanın); dalları için ayrılanı, azıklığı, adisi dibe -yere- döküleni vardır.”

Haracın araziye (toprağa) konması mümkün olduğu gibi ekin ve meyvelere de konması mümkündür. Eğer toprağa konulursa bir kamer yılı (ay yılı) esas alınır çünkü zekât, diyet, cizye ve diğerlerine şer’an takdir edilen süre kamerî senedir. Ekin ve meyvelere konulursa ekin ve meyvelerin olgunlaşması ve hasadı itibara alınır ve belirlenen yıllık süre o zamana göre kabul edilir. Haracın nakit, nakit ile tohumluk ve meyve (mahsul) veya mukaseme (payını ayırma) hâlinde olması da mümkündür. Eğer nakit veya nakit ile tohum ya da ekin ve meyvelerden mukaseme biçiminde olursa bu takdirde yıllık haracı almanın süresi, ekin ve meyvelerin olgunlaşması ve tasfiyesi zamanıdır. Ancak, günümüz şartlarında toprakta yetiştirilen mahsulata göre, haracın nakden alınması daha kolay olur.

Haracın Miktarı

Muhakkak ki toprağa konulacak haracın miktarını belirlemek, bir önceki konuda açıklandığı ve Ömer’in *RadiyAllahu Anh* zekâ, akıl ve tecrübesinden yararlanılabilecek bir kişiyi görevlendirerek insanlarla istişare ettikten sonra Osman b. Huneyfi gönderdiğinde yaptığı gibi, harac koyma keyfiyetini bilen uzmanları gerektirir. Ömer *RadiyAllahu Anh*, Osman b. Huneyfi Fırat kıyısındaki Kûfe’ye, Huzeyfe b. el-Yeman’ı da Dicle’nin öbür yakasına gönderdi. Her ikisi de Sevad topraklarının yüzölçümünü hesapladılar. Tahammül edilecek miktarda harac takdir ettiler ve durumu Ömer *RadiyAllahu Anh*’a arz ettiler. O da bunu onayladı. Amr b. Meymun şöyle naklediyor:

“Ömer b. Hattab’a şahit oldum, yanına Osman h. Huneyf

geldi, onunla konuşmaya başladı. Şöyle dediğini işittim: Val-lahi, eğer her bir cerib toprağa bir dirhem, yiyeceğe de bir kafiz harac koyduysan bu onlara meşakkatli gelmez ve onları zora sokmaz.” Muhammed b. Ubeyd es-Sekafi'nin hadisinde şöyle geçti:

“Ömer b. El-Hattab, Sevad halkına, işlensin işlenmesin her cerih toprağa bir dirhem ve bir kafiz, sulu ziraat arazisine de beş dirhem harac koydu.” Eş-Şa'bi Ömer'den şunu zikreder:

“Osman b. Hüneyf'i Sevad'a gönderdi. O da bir cerib arpa tarlasına iki dirhem, bir cerib buğday tarlasına dört dirhem, bir cerib şeker kamışı arazisine altı dirhem, bir cerib hurmalığa sekiz dirhem, bir cerib üzüm bağına on dirhem, bir cerib zeytinliğe de on iki dirhem harac tayin etti.”

Tüm bu açıklamalar; Osman b. Huneyf'in Irak arazisine koyduğu ve Ömer *RadiyAllahu Anh'in* da onayladığı harac miktarının tek olmadığı göstermektedir. Arazideki tarlaların durumuna, verimine, sulanma biçimine ve ekinin türüne göre değişik idi. Yağmur suyu ile sulanan ekilip işlenen araziden de işlenmeyen araziden de harac almıştı. Topraktan harac aldığı gibi ekin ve meyvelerden de, nakit veya tohumluk olarak da harac takdir etmişti. Muhakkak bu takdir herkesin gücüne göreydi. Bu takdirde, yoksullaştırmak da toprak sahiplerinin gücü üstünde bir yükümlülük de yoktu. Kalanı kendilerine bırakılmıştı.

Bu takdir, muayyen bir zamanda konulmuş ve içtihadı dayanmış olduğundan artma ve azalmayla aşılması caiz olmayan, şer'an vacip bir takdir değildir. Bilakis, Halifenin görüşüne ve içtihadına göre ve verimin azalması veya bozulması, ıslah edilmesiyle artması; beklenmedik biçimde toprağın harap olması, toprağı süpürüp götüren musibet dolaşısıyla atıl kalması gibi toprağa arız olan değişikliklere veya

suyun artması, azalması ya da kesilmesi, afetlerin meydana gelmesi veya gelmemesi, fiyatların artması ya da düşmesi gibi durumlara göre takdir edilen bu miktarın arttırılması ve azaltılması caizdir. Bütün bu değişikliklerin harac takdirinde rolü vardır. Elbette bunların gözetilmesi ve zaman zaman bu takdirin yeniden gözden geçirilmesi gerekir ki ne toprak sahiplerine ne de Beytu'l-Mal'e haksızlık edilmemiş olsun.

Haracın Sarf (Edilme) Yeri

Ömer *RadiyAllahu Anh'ın*, Irak, Şam ve Mısır topraklarının taksimi konusunda kendisine karşı çıkanlarla konuşmasında geçen sözleri, haracın harcama yerlerini açık bir delalette göstermektedir. Bu görüşmelerde şu sözler geçmişti: "Eğer bu toprakları taksim edemem. Çünkü sizden sonrakilere bir şey kalmayacak. Sizden sonra gelecek olan Müslümanlara ne olacak? Onlar arazinin taksim edilmiş olduğunu, babalardan miras olarak intikal ettiğini, kendilerinin mahrum edildiklerini görecekler. Bu isabetli bir görüş değil. O zaman bu siperler nasıl korunur? Geriden gelen nesillere, yetimlere ve dullara bu ülkeden ve Şam ile Irak toprakları dışındaki topraklardan ne kalır?" Kendilerine danıştığı Ensar'a söyledikleri:

"Üzerindekilerle toprağı tutmayı araziye harac koymayı, sahiplerine de muharip Müslümanlar ve gelecek nesiller için bir fey' olmak üzere ödeyecekleri bir cizye koymayı uygun gördüm. Şu siperleri/kaleleri, görüyorsunuz, elbette onları devamlı bekleyecek adamlara ihtiyaç vardır. Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi şu büyük şehirlere görüyorsunuz! Onların elbette askerlerle korunması ve bu askerlere bolca maaş verilmesi lazımdır. Arazi ve üzerindeki (ekin ve meyve)'ler taksim edildiği zaman onlar nereden verilir?" Ardından fey' ayet-

lerini ve وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ **“Onların arkasından gelenler...”**²⁸ ayetini okuyarak şöyle dedi: “Bu ayet bütün insanları kapsamaktadır. Müslümanlardan bu malda hakkı olmayan hiçbir kimse yoktur. Eğer yaşarsam her Müslümana hakkı muhakkak ulaşacaktır. Öyle ki Bisir ve Himyer’deki çobana dahi, alınıdaki teri kurumadan payı gelecektir.”

Bütün bunların hepsi açıkça gösteriyor ki harac bütün Müslümanların hakkıdır ve ondan, devletin bütün ihtiyaçlarına harcama yapılır. Memur ve askerlerin rızıkları ve maaşları ödenir. Ordu hazırlanır, silahlar donanır, dul ve muhtaçlara harcanır, insanların ihtiyaçları giderilir ve işleri yürütülür. Halife bunda kendi görüşüne ve içtihadına göre, İslâm’a ve Müslümanların hayır ve iyiliğine uygun gördüğü gibi tasarrufta -harcamada- bulunur.

²⁸ Haşr 10

UZUNLUK, ALAN, HACİM VE AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ

Harac, cizye, zekât, diyet, el kesme, kefaretil ilgili pek çok şer'î hükmün bilinmesi Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve Ashab-ı Kiram -Allah kendilerinden razı olsun- zamanında kullanılmakta olan uzunluk, hacim ve ağırlık ölçülerinin bilinmesine muhtaçtır. O dönemlerde kullanılan uzunluk, hacim ağırlık ölçülerinin üzerinden asırlar geçince ve tamamı olmasa da büyük çoğunluğu kullanılmayınca; bunların, bilinmesi ve bugün kullanılmakta olan çok yaygınlaşmış, kolay bilinen ve ayrıntıları belirlenmiş olan uzunluk, hacim ve ağırlık birimlerinin dengi olan ölçü birimlerinin bilinmesi kolay olmaktan çıkmıştır.

Bu nedenle geçmişte kullanılan uzunluk, hacim ve ağırlık ölçülerinin gerçeğini ve bugün kullanılan uzunluk, hacim ve tartılara olan karşılığının bilinmesini ve kullanılmasını kolaylaştıracak açıklıkla gerçeğini ortaya koyacağız.

Uzunluk ve Alan Ölçüleri

Cerib, zirai arazilerin ölçümünde ve emlakın belirlenmesinde kullanılan ve haracın takdirinde de esas olan temel yüz ölçüsü birimidir. Şa'bi şöyle rivayet etmiştir:

“Ömer b. el-Hattab Sevad topraklarını ölçtürdü, 36 milyon ceribe ulaştı.”

Ahkamu's-Sultaniye'de (Müellif) şöyle diyor:

“Cerip, on kasabe, kafiz onda bir kasabedir. Kasabe, altı zîradır. Böylece cerib 3600 zira' (arşın), kafiz 360 zira' yapar. Bu da ceribin onda birine eşittir.”

Cafer ibn Kudame fersahtan söz ederken şöyle der: *“Zira'ı mesaha, 9 bin zira uzunluğundaki zira'ı haşimiye eş değerdir.”*

Kalkaşendî ise, “Haşimi zira’ı, zira’ı mürsele olan el zira’ı ile 11/3 zira’a (arşına) eşittir. El zira’ı ince ve orta yapılı bir insanın kabzası ile altı kabzaya denktir. Her kabza (el ayası, avuç) işaret, orta, yüzük ve serçe parmakları ile dört parmak-tır. Her parmak da enine altı arpa tanesidir.” der.

Müslümanlar aşağıdaki uzunluk ölçülerini kullanmışlardır:

Kabza (bir tutam) = 4 parmak

Zira’ı mürsele = 6 kabza veya 24 parmak

Zira’ı haşimi = 8 kabza veya 32 parmak

Kasabe = 6 haşimi arşını

Cerib = 10 × 10 kasabe

Kasabenin onda biri = 10 × 6 kasabe uzunluğu = 6 zira’ı ceribin kenar uzunluğu

Ceribin alanı = 60 × 60 zira (kenar uzunluğu) = 3600 zira’ı haşimi kare

Kafiz = 1/10 cerib alanına, yani 360 zira’ı haşimi kare

Santimetre olarak ortalama bir parmağın enini bildiğimiz zaman günümüzde uzunluk ve yüzölçümü için en kolay ve hassas ölçü birimi olarak kabul edilen ve kullanılan metrik sistemde bu ölçülerin karşılığını bulabiliriz.

Hesap yolu ile ortalama bir parmak eninin 1,925 cm olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre metrik sistemde bu uzunluk ölçülerinin durumu şöyle olur:

Parmak = 1,925 cm

Kabza (bir tutam) = 4 parmak × 1,925 cm = 7,7 cm

Zira’ı mürsele = 24 parmak × 1,925 = 46,2 cm

Zira’ı haşimi = 32 parmak × 1,925 = 61,6 cm

Kasabe = 6 zira’ı haşimi × 61,6 = 3,696 m

10 kasabe = $10 \times 3,696 \text{ m} = 36,96 \text{ m}$ = ceribin kenar uzunluğu

Ceribin yüzölçümü = $36,96 \text{ m} \times 36,96 \text{ m} = 1366 \text{ m}^2$

Bu alan ise yaklaşık olarak 1,366 dönüme eşittir.

Kafizin yüzölçümü = $1/10 \text{ cerib} = 136,6 \text{ m}^2$

Bunlar yüzölçümü ile ilgili ölçü birimleridir.

Uzunluk ölçüleri ise; berid, fersah, mil, asli arşın diye de isimlendirilen zira'ı mursele ve zira'ı şer'iden oluşmaktadır. Şer'î ziranın/arşının uzunluğu, yüzölçümü birimlerinde de geçtiği gibi 6 kabza veya 24 parmaktır. Ahkâmü's-Sultaniye müellifi, bir milin -mürsel zira'ı ile- 4 bin zira olduğunu zikreder. Fıkıh kitapları fersahın 3 mil, beridin de 4 fersah olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna göre yukarıda geçtiği şekilde ve bugün kullanılan hassas ve en kolay olduğu kabul edilen uzunluk ölçü birimi olan metrik sisteme göre bu ölçülerin takdiri aşağıdaki gibidir:

Zira'ı mursele = 6 kabza veya 24 parmak

Mil = 4000 zira'ı mursele

Fersah = 3 mil

Berid = 4 fersah

Metre ve kilometre hesabıyla da şöyle olur:

Zira'ı mursele = $24 \text{ parmak} \times 1,925 \text{ cm} = 46,2 \text{ cm}$ (zira'ı mürselenin uzunluğu)

Mil = $4000 \text{ zira'i mursele} \times 46,2 \text{ cm} = 1848 \text{ m}$ veya 1,848 km (bir milin uzunluğu)

Fersah = $3 \text{ mil} \times 1848 \text{ m} = 5544 \text{ m}$ veya 5,544 km (bir fersahın uzunluğu)

Berid = $4 \text{ fersah} \times 5544 \text{ m} = 22176 \text{ m}$ veya 22,176 Km (bir beridin uzunluğu)

Bir kasr 16 fersah veya 48 mil uzunluğunda olduğuna göre kilometre cinsinde hesap şöyle olur:

Kasr = 16 fersah \times 5,544 km (bir fersahın uzunluğu) = 88,704 km uzunluğunda olur.

Veya = 48 mil \times 1848 km = 88,704 km şeklinde de hesaplanabilir.

Alanları ve uzunlukları ölçmede, geçmişte kullanılan ölçü birimlerinin bizzat kendilerini kullanma zorunluluğu şer'an vacip değildir. Çünkü onlar işleri gerçekleştirmede kullanılan, işlerin yapılmasını kolaylaştıran vesile ve araçlardır. Daha basit, daha kolay, daha dakik ve daha kesin olmaları şartına bağlı olarak, onların kullanılması da diğer ölçü birimlerinin kullanılması da caizdir. Hem bilindiği gibi cerib Fars asıllı bir ölçü birimidir. Feddan ise Mısır'da geçmişte kullanılan ve hala geçerli olan bir ölçü birim olup yüzölçümü de ceribin yüzölçümünden farklıdır.

Metre, kilometre ve dönüm bugün kullanılan, en kolay ve en dakik ölçüler olduğundan dönüm, toprağın yüzölçümü için; metre, kumaşların ve duvarların ölçümü için; kilometre de uzaklıkların ölçümü için ölçü birimi olarak kullanılabilir. Ömer b. el-Hattab'ın harac arazisinin yüzölçümü için esas aldığı cerib 1366 m²'ye denk olduğuna ve bir dönüm de 1000 m² olduğuna göre, bir cerib takriben 1,366 dönüme denktir.

Ölçekler ve Tartılar

Ebu Said el-Hudri *RadiyAllahu Anh* rivayet ediyor:

"Biz fitır sadakasını bir sâ' arpa veya bir sâ' hurma veya bir sa' ekıt (keş, kurutulmuş yoğurt -peynir) veya bir sa' kuru üzümünden çıkarırdık."

Cabir b. Abdullah *RadiyAllahu Anh* anlatıyor:

“Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir sa’ su ile yıkanır ve bir müdd su ile de abdest alırdı.”

Ebu Said el-Hudri'nin merfu olarak rivayet ettiği hadiste şöyle buyrulmuştur:

ليس فيما أقل من خمسة أوسق صدقة

“Beş vesak miktarından daha az olan (hurma, üzüm, hububat gibi) şeylere zekât yoktur.”²⁹

Vesak altmış mahtuma eş değerdir. Hasan ve ibn Sirin'den gelen rivayetlere göre vesak, altmış sa'dır. Eş-Şa'bi'nin rivayetine göre (Hudeybiye'de ihramlı olduğundan başındaki bitlere dokunamayan) Ka'b b. Utra *RadiyAllahu Anh'a* Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle sordu:

أمعك دم ؟

“Üzerinde, başında, kan var mı?” “Hayır!” diye cevap verince Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, أو صدق بثلاثة أصع من، تمر على ستة مساكين بين كل مسكين صاع *Öyleyse (fidye olmak üzere) üç gün oruç tut veya her ikisine bir sa' olmak üzere altı miskine (yoksula) üç sa' hurmayı sadaka olarak ver.*”³⁰

Muhammed b. Uheydullah es-Sakaffi'ye göre:

“Ömer b. el-Hattab RadiyAllahu Anh, Sevad halkına işlenen veya yağmurla sulanan her ceribe bir dirhem ve bir kafız harrac koydu.”

Ehu Ubeyd, el-Emval adlı kitabında şöyle der:

“Bir sa' dört müdd eder. Bir müdd ise 4/3 ritl-ı Bağdadi'ye eş değerdir. Böylece bir sa' 5 tam 1/3 ritl yapar. Bu sa', Hicaz halkı ve İmam Malik'in de dediği gibi Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ölçüğüdür.”

²⁹ Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, Daremi

³⁰ Ebu Davud

Ölçek ve tartılarla ilgili olarak hadisler, fakihlerin, hadisçilerin ve dilbilimcilerin sözleri incelendiğinde bütün ölçekler için kullanılan temel ölçek biriminin sa' olduğu açığa çıkmaktadır. Sa' ise 4 müdde denktir. Bir müdde de 1 tam $1/3 = 4/3$ rıtl-ı Bağdadi, bir rıtl-ı bağdadi ise 128.4/7 dirhemdir. Bu dirhem, bugün kullanılan grama dönüştürüldüğünde ağırlığı 3,17 gr eder. Bu ağırlık, nakit para olarak kullanılan gümüş şer'î dirhemini ağırlığını oluşturan 2,975 gramdan farklıdır. Buna göre bir rıtl-ı Bağdadi'nin ağırlığı 408 gramdır.

Böylece, buğday cinsinden, bu ölçek ve tartıların gr ve kg olarak ölçüleri aşağıdaki gibidir:

$$\text{Müdd} = 4/3 \text{ rıtl-ı Bağdadi}$$

$$\text{Müdd} = 4/3 \text{ rıtl} \times 408 \text{ gr} = 544 \text{ gr}$$

$$\text{Sa}' = 4 \text{ müdd ölçek (keyl)}$$

Sa' = 4 müdd veya 544 gr = 2176 gr buğday eder. Veya bir sa' buğday 2,176 kg gelir.

$$\text{Kafiz} = 12 \text{ ölçek sa'}$$

Kafiz = 12 sa 1 × 2176 gr = 26,112 kg buğday eder. Bir kafiz 26,112 kg buğdaya eş değerdir.

$$\text{Vesak} = 60 \text{ sa' ölçeğe eş değerdir.}$$

Vesak = 60 × 2176 gr = 130560 gramdır. Dolayısı ile bir vesak 130,56 kg buğdaya eş değerdir.

Bütün bunlara göre aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkar:

Zekâtın nisabı 5 sa' idi. Bu miktar ağırlık olarak 5,2,176 kg = 10,88 kg buğday yapar. Bir sa' hurma veya ekin ya da kuru üzüm ağırlık olarak bir sa' buğdaydan farklı olsalar da ölçek (kile) olarak onunla aynı kilede (ölçekte)'dirler. Bundan dolayı hurma, kuru üzüm veya ekinin zekât nisabı olarak ağırlıkları, buğday nisabının ağırlığından farklıdır. Çün-

kü ölçek olarak denk olsalar da bu maddeler ağırlık olarak denk değildir.

Fıtır sadakasının nisabı, bir sa'dır. Bu da ağırlık olarak 2,176 kg buğdaya eş değerdir.

Hacda işlenen suçlara karşılık ödenmesi gereken fidye 3 sa'dır. Bu da ağırlık olarak 6,528 kg buğdaya eş değerdir.

Yine Ömer b. el-Hattab *RadiyAllahu Anh'in* Irak aceminde bir terfibe dirhemle birlikte harac olarak belirlediği kafizin ağırlığı buğdaydan 26,112 kg olur.

Harac için belirlediği bir dirhem, bir miskal yani 4,25 gr gümüş ağırlığındadır. Bir ceribin yüzölçümü 1,366 dönüme denk olduğundan Ömer b. el-Hattab'ın *RadiyAllahu Anh* bir dönüme vazettiği haracın miktarı 19,116 kg buğday ve 3,11 gr gümüştür.

CİZYE

Cizye, İslâm'ın egemenliğine boyun eğdikleri için Allah'ın kâfirlerden Müslümanlara ulaştırdığı bir haktır. Müslümanlar, cizye veren kâfirlerden ellerini çekmek ve gelebilecek tehlikelerden emin olmaları, güvenlik içerisinde yaşamaları için onları himaye etmek zorundadırlar. Cizyenin aslı Allahu Teâlâ'nın Tevbe Suresi'ndeki şu ayetine dayanır:

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden, Allah’a da ahiret gününe de inanmayan, Allah’ın ve Rasulü’nün haram ettiğini haram saymayan ve hak dinini kendilerine din edinmeyen kimselerle küçülmüş oldukları hâlde elden cizye verinceye kadar savaşın.”³¹

Kimlerden Cizye Alınır?

Cizye, yukarıda geçen ayetin **“Kendilerine kitap verilenlerden”** ifadesine göre, Ehl-i Kitap’tan; Arap olsun olmasın Yahudi ve Hıristiyanlardan alınır. Çünkü Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Yemen Yahudilerinden ve Necranlı Hıristiyanlardan cizye almıştı. Urve b. ez-Zübeyr’in rivayetine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Yemen halkına şöyle bir mektup yazmıştı:

ومن كان على يهوديته أو نصرانيته فإنه لا يفتن عنها وعليه الجزية

“...Yahudi ve Hıristiyan olan kişi dininden dolayı işkence ve baskıya uğratılmayacaktır. Ancak onun cizye vermesi gerekecektir.”

³¹ Tevbe 29

İbni Şihab'ın rivayetine göre cizyeyi ilk verenler, Necran halkıydı ve onlar da Hıristiyandı. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* Arap olan Hıyre Hıristiyanlarından cizye aldığı gibi, Ömer *RadiyAllahu Anh* de Arap ve Arap olmayan Şam Hıristiyanlarından cizye almıştı.

Yine kitap ehli olmayan Mecusilerden, Sabilerden (Hararan civarında yıldızlara tapan bir topluluk), Hindulardan ve Komünistlerden de cizye alınır. Çünkü Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Hecer Mecusilerinden cizye almıştı. Hasan b. Müharnined'den: "Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Hecer Mecusilerini İslâm'a çağırarak bir mektup yazdı. Onlardan Müslüman olanların İslâmlığı kabul edildi. Müslüman olmayanlara ise kestikleri yememek ve kadınları ile de evlenilmemek üzere cizye konuldu." İbni Şihab'dan: Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Hecer Mecusilerinden cizye aldı. Ömer *RadiyAllahu Anh* Fars Mecusilerinden, Osman *RadiyAllahu Anh* da Berberîlerden cizye aldı. Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, Abdurrahman b. Avf *RadiyAllahu Anh*'ın, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Hecer Mecusilerinden cizye aldığına dair şahitlik etmesine kadar Mecusilerden cizye almayı durdurduğu da rivayet olunmuştur. Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

سنوا بهم سنة أهل الكتاب

"Onlara (Mecusilere) Kitap Ehli'ne (Yahudi ve Hıristiyanlara) davrandığınız gibi davranın."³²

Putperest olan Araplara gelince onlardan ancak ya İslâm ya kılıç (savaş) kabul olunur. Zira Allahu Teâlâ şu ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

³² Muvatta

“Müşrikleri her nerede bulursanız öldürün.”³³

سَدُّعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ

“Siz yakında çok zorlu bir kavimle savaşılmaya çağrılacaksınız; ya onlarla savaşacaksınız yahut onlar Müslüman olurlar.”³⁴

Bu olay Hicret'in 9. yılı olan Tebük senesindeydi. O sene de Ehl-i Kitaptan cizye alınmasını ve putperest Arap müşriklerinin öldürülmesini farz kılan Berae (Tevbe) Suresi inmişti. Hicretin 10. senesinden itibaren de putperest Arapların varlığı son bulmuştu.

Müslüman iken İslâm'dan irtidad eden, bugün de mevcut olan kişilere ve gruplara gelince; durumlarına bakılır. Eğer onlar mürtedlerden doğmuş olup bizzat kendiliğinden irtidad etmemişler, Dürziler, Bahailer, İsmailîler, Ali'yi ilahlaştıran Nusayriler gibi babaları, dedeleri veya dedelerinin dedeleri irtidad etmişlerse onlara ancak Mecusi ve Sabi muamelesiyle muamele yapılır. Onlara cizye yüklenir, kestikleri hayvanlar yenilmez ve kadınlarıyla nikâhlanılmaz. Ancak İslâmlıklarını yeniler ve yeniden İslâm'a girerlerse bu takdirde onlara Müslümanlara uygulanan hükümler uygulanır. Yok, eğer bizzat kendileri, İslâm'dan irtidad ederler, Yahudiliğe, Hıristiyanlığa, Komünizme veya İslâm'ın Allah'tan indirilmiş bir din olduğunu ve Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Allah'ın Rasulü olduğunu inkâr eden bir ideolojiye inanarak İslâm'dan irtidad ederlerse ya da İslâm'ı tatbik etmenin farz olduğunu veya Kur'an'ın bazı ayetlerini inkâr ederlerse komünistler ve benzerleri gibi onlara da mürteciler muamelesi uygulanır.

Cizye, akil, baliğ, erkeklerden alınır. Çocuktan, mecnun-

³³ Tevbe 5

³⁴ Feth 16

dan ve kadından alınmaz. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem Muaz RadyAllahu Anh*'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona "her ihtilam olan (buluğa eren erkek)'dan bir dinar cizye almayı" emretti. Ömer *RadyAllahu Anh* ordu komutanlarına İslâm'ı kabul etmeyenlere cizye koymalarını; kadınlara, ustura değmiş, yani buluğa ermiş olanlar hariç olmak üzere çocuklara cizye koymamayı emretti. Çocuk buluğa erdiğinde veya mecnun akıl sağlığına kavuştuğunda cizye ödemek mecburiyetindedir. Buluğa erme, akıl sağlığına kavuşma, topluluklarının cizye ödeme döneminin başında ise, tam bir sene geçtikten sonra bu kişiler diğerleriyle beraber cizye verir. Buluğa erme veya aklen iyileşme dönemi esnasında ise payına düşeni, senelik ödeme dönemi dolduğunda, tam düzenli olması bakımından, halkıyla beraber öder. Zengin oldukları takdirde cizye, manastırlardaki rahiplerden, kilise halkından, hastalardan, âmâlardan ve yaşlılardan da alınır; çünkü cizye ayeti ve hadisler hepsini kapsamakta umumi olup onları cizye hükmünün dışında bırakan bir nass da yoktur. Ancak kendilerine sadaka verilen fakirlerden iseler bu takdirde onlardan cizye düşer ve alınmaz. Çünkü ödeyebilme güçleri yoktur. Ayet şöyle buyurmaktadır:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

"Allah kimseyi gücü üstünde yükümlü kılmaz."³⁵

Ömer b. Hattab *RadyAllahu Anh*'ın, kapı kapı dolaşıp dilenen, zımmilerden yaşlı bir adamın yanından geçti ve "Seni, gördüğüm bu duruma düşüren nedir?" diye sordu. Adam da "Cizye, yaşlılık ve ihtiyaç!" dedi. Ömer *RadyAllahu Anh* "Gençliğinde senden cizye alıp yaşlılığında da böyle perişan bırakmamız, insafımıza sığmaz." Dedi, onu evine götürdü, bir miktar azık verdi ve sonra Beytu'l-Mal hazinedarına göndererek

³⁵ Bakara 286

cizyeden düşürülmesini ve ona Beytu'l-Mal'den bir miktar mal verilmesini emretti.

Cizye Ne Zaman Düşer?

Cizye, İslâm'la birlikte düşer. Kim Müslüman olursa cizye ödemekten kurtulur. Senelik ödeme döneminin başında, ortasında, sonunda veya bitiminde olsun, ne zaman Müslüman olursa olsun, mutlak olarak cizye vermesi gerekmez. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ

“O küfredenlere, eğer vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.”³⁶

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre de Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

ليس على مسلم جزية

“Müslüman üzerine cizye yoktur.”³⁷

Cizye küfür sebebiyle olduğundan İslâm onu düşürür ve hiçbir surette İslâm'la bir arada bulunmaz. İslâm kendinden önceki şirk, küfür ve masiyeti yıkarken nasıl olur da cizyeyi ve onun zilletliğini ortadan kaldırmazın? Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şu söz nakledilmiştir:

الإسلام يجب ما كان قبله

“İslâm kendinden öncekileri keser, siler.”³⁸

Mesruk'tan rivayet edildiğine göre, kendisinden cizye alınmakta olan acemlerden biri İslâm'a girdi ve Ömer b. Hat-tab *Radiyallahu Anh'a* gelip şöyle dedi:

³⁶ Enfal 38

³⁷ Ebu Davud

³⁸ Ahmet b. Hanbel

“Ey Müminlerin Emiri, ben İslâm’a girdim.” Ömer, “Belki de korunmak için Müslüman oldun.” der. Adam: “İslâm’da beni koruyacak bir şey yok mu?” Ömer RadiyAllahu Anh, “Evet!” dedi ve ardından ondan cizye alınmamasını emretti.

Eğer şahıs bir yıllık ödeme dönemi geçtikten sonra ölüyorsa ölümle cizye düşmez, çünkü ona cizye vacip ve borç olmuştur. Terikesinden (mirasından), diğer borçları gibi ödenmesi gerekir. Eğer mirası yoksa ondan cizye düşer. Mirasçılara da vacip olmaz. Çünkü o, artık fakir muhtaç hükmünde olmuştur.

Kendisine cizyenin vacip olduğu zımmilerden hiç kimse cizye ödemekten muaf tutulamaz. Çünkü ayet ve hadisler cizyenin alınmasını vacip kılmaktadır. Hadislerin nassıyla belirlenen kimselerin dışında hiç kimse, cizyeden muaf tutulmaz. Bir zımmi İslâm ordusuna asker olarak girse ve Müslümanlarla beraber kâfirlerle çarpışsa veya bir memurluğa görevlendirilirse de küfründe baki kaldığı sürece cizye ondan düşmez. Çünkü o, orduya katılması veya memurluğundan dolayı maaş alır.

Dinlerine ve gruplarına göre bütün zımmilere mahsus, cizye dairesinde özel bir mekânda tutulan, onların doğum tarihleri, yaşları, ölüm tarihleri, mali durumları gibi gerekli tüm bilgileri içeren, cizye alınmasında takdire esas teşkil etmesi için, bir arşiv tutulur.

Cizyenin Miktarı

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında ve ondan sonra da Halifeler döneminde farz olunan cizye miktarı tek değildi ve bir yerden diğerine değişirdi. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Muaz *RadiyAllahu Anh*’ı Yemen’e gönderdiği zaman ona: “zımmilerden baliğ olan her kişiden bir dinar

veya ona denk meafir denen Yemen elbisesi almasını” emretti. Ömer *RadiyAllahu Anh*, Şam ve Mısır halkına zengine dört dinar, orta halliye iki dinar, kazancını temin için çalışan fakire bir dinar cizye farz kıldığı gibi bunlara ilave olarak askere yemek ve Müslümanlara ziyafet vermelerini de farz kılmıştı. Irak halkına ise, zenginine 48 dirhem, orta hallisine 24 dirhem, çalışan (çiftçi) fakirine de 12 dirhem cizyeyi farz kılmıştır. Aynı zamanda Ömer *RadiyAllahu Anh* Beni Tağlib Hıristiyanları kendilerine cizye vergisi konulmasını reddetdikleri zaman, onlardan onlardan sadakanın en azını almayı emretmiştir. Ebu Abid’in Nu’mân b. Zura’dan rivayetine göre: Ömer ile Beni Tağlib Hıristiyanları konuşmak istedi. Ömer *RadiyAllahu Anh* onlardan cizye almayı arzuladı. Onlar da ülke içinde ayrılığa düştüler. Nu’mân, Ömer *RadiyAllahu Anh’a*, “*Ey Müminlerin Emiri! Beni Tağlib, Arap olan bir kavimdir. Cizye vermekten kaçınıyorlar, onların malları da yok; çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırlar. Düşmanlıkta da üstün güçleri vardır; senin aleyhine düşmanına dönmelerine yol açarak yardımcı olma.*” dedi. Bunun üzerine, sadakanın en zayıfını almak üzere Ömer *RadiyAllahu Anh* onlarla sulh anlaşması yaptı.

Sahih-i Buhari Ebu Nüceyh’ten şunu rivayet eder: Mücahid’e: “*Şam halkına dört, Yemen halkına ise bir dinar cizye konulması nedendir?*” diye sorduğumda “*Kolaylık olması bakımından böyle yapıldı.*” dedi.

Ömer *RadiyAllahu Anh’ın* zimmilerin başına cizye olarak koyduğu dinarların, bugün kabul edilen tek ağırlık ölçü birimi grama göre altın olarak takdiri aşağıdaki gibidir:

	Dinar	Dinar/Gram	Altın/Gram
Zengin	4	4 x 4,25	17 gram
Orta Halli	2	2 x 4,25	8,50 gram
Fakir	1	1 x 4,25	4,25 gram

Bu uygulamalar cizyenin miktarının tek olmadığı, belli bir oranla sınırlandırılmadığını göstermektedir. Zekâtın nisab miktarı gibi cizye için belli bir miktarın belirlenmesi caiz değildir. Takdir Halifenin görüş ve içtihadına bırakılır. Cizye takdirinde; zimmilere meşakkat verilmemesi, gücü üstünde yükümlülükle sorumlu tutulmaması bakımından zorluk veya kolaylık yönünün göz önünde bulundurulması gerektiği gibi Beytu'l-Mal'e haksızlık yapılmaması, zimmet ehlinin boynunun borcu olanı ödemesi ve Beytu'l-Mal'in hakkı olan maldan mahrum bırakılmaması da gözetilmelidir.

Zenginlik, orta hâllilik ve fakirlik sınırının takdirinde örfe ve bu konudaki uzmanların bilgisine başvurulur. Halife, zengini, orta hâlliyi ve fakiri ayırt etmek, bu kişilerin tahammül edebileceği sınırları belirlemek için bilirkişileri tayin eder.

Cizyenin Alınma Zamanı

Cizyenin istihkakı yeni senenin gelişiyile olur. Cizye yılda bir defa alınır. Senenin başlangıcı olarak Muharrem ayının başı tayin edilir ve Zilhicce'nin sonunda da son bulur. Gelecek yılın Muharrem ayının gelişinden önce cizyenin alınması tamamlanır. Alımın tamamlanabilmesi ve cizyenin toplanmasında kolaylık olması için yılın son üç ayı olan Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları cizye almanın vakti olarak tayin edilir. Böylece, her şahıs için özel bir dönemin olmaması; senenin başının ve sonunun herkes için cizye ödeme dönemi olarak belirlenmesi sağlanmış olur. Cizyenin alınması ve toplanması için özel cizye toplayıcıları tayin edilir. Bunlar için Fey' ve Harac Divanı'nda Fey' ve Harac Dairesi'nde özel bir bölüm ayrılır ve maaş ve azıkları zimmiler tarafından değil Beytu'l-Mal'den sağlanır.

Cizye toplayıcılarının, ceza ve baskı ile kişilere farz kılınan miktardan fazla cizye almaları engellenir. Çünkü fazlalık zulümdür, zulüm ise kıyamet günündeki karanlıklardan biridir ve cizye toplayıcılarının haksız kazancı haksız kazanç da cehennemdedir. Yine cizye toplayıcıları cizye tahsili sırasında zımmileri dövmekten veya onlara işkence etmekten men olunurlar. Zira Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bunu nehyetmiştir. Hişam b. Urve babasından rivayet ettiğine göre, Ömer b. el-Hattab Şam seferi dönüşünde, Şam yolu üzerinde güneş altında tutulup başları üzerine zeytinyağı dökülen insanlar gördü ve *“Bunlara ne oluyor?”* dedi. Oradakiler, *“Bunlar cizye borçlarını ödemiyorlar, ödeyinceye kadar işkence ediliyorlar.”* deyince Ömer *RadiyAllahu Anh*, *“Onlar ne diyorlar, ödemedikleri cizye hakkında ne mazeret öne sürüyorlar?”* dedi. *“Bulamadıklarını söylüyor.”* diye cevap alınca şöyle dedi: *“O hâlde onları bırakın ve güçleri üstünde yük yüklemeyin. Ben Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şöyle dediğini işittim:*

لا تعذبوا الناس، فإن الذين يعذبون الناس في الدنيا يعذبهم الله يوم القيامة

“İnsanlara azap etmeyin. Muhakkak ki bu dünyada insanlara işkence edenlere Allah kıyamet gününde azap eder.”

Ardından adamların serbest bırakılmaları için emir verdi ve adamlar serbest bırakıldı.

Rivayet edildiğine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Abdullah b. Erkam’ı zımmilerin cizyesini toplamak üzere görevlendirdi. Yanından ayrıldığında onu geri çağırdı ve şöyle buyurdu:

ألا من ظلم معاهدا، أو كلفه فوق طاقته، أو انتقصه، أو أخذ منه شيئا بغير

طيب نفسه، فأنا حججه يوم القيامة

“Haberiniz olsun ki kim bir zımmiye zulmeder veya gücü üstünde bir yük yükler yahut hakkından bir şey ek-siltir ya da gönülsüz, zorla, ondan birşey alırsa kıyamet gününde ben o kişinin hasmıyım.”³⁹

Zımmilerden ödeme güçlüğü iddiasında bulunan kimse-den ödeme güçlüğü içerisinde olduğunu ispatlaması istenir. Eğer ispatlarsa kolaylık bulana kadar süre tanınır. Yok, eğer ispat edemez ve kasıtlı olarak ödemeyi geciktirdiği sabit olursa hapsolunur ve cizyeyi ödeyene dek hapiste tutulur. Zira Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* borcunu ödemeyi geciktireni hapsedmişti. Cizye dönemleri iç içe geçmemelidir. İki veya daha fazla dönem ödenmeksizin geçecek olursa o iki senenin karışmasına izin verilmez. Borçların tümünün ödenmesi gerektiği gibi cizyenin de tümünün ödenmesi gerekir. Cizyenin ödenmesi için zımminin malı satılmaz.

Cizyenin alınması, yalnızca altın ve gümüş ile belirlene-mez. Cizyenin altın ve gümüş cinsinden olması caiz olduğu gibi bunlar dışında mal veya hayvan olması yahut kıymeti-nin takdir edilerek buna karşılık bir bedelin alınması da ca-izdir.

Muaz’ın Yemen’e gönderilmesi hadisinde geçtiği üzere Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ona zımmilerden baliğ olan her kişiden bir dinar veya ona denk meafir denen Yemen el-bisesi almasını emretmiştir. Yine Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Necranlılarla yarısını Safer, diğer yarısını da Receb ayında ödeyecekleri iki bin hülle (silah) üzerine sulh yap-mıştı. Ömer *RadıyAllahu Anh* dinar ve dirheme karşılık ola-rak hububat ve hayvanlardan cizye alıyordu. Diğer Halifeler de böyle yapıyordu. Alınmasını, korunmasını ve dağıtımını kolaylaştırmak için günümüzde cizyenin tedavüldeki nakit

³⁹ Ebu Davud

paralardan belirlenmesi de caizdir.

Cizyenin Harcama Yeri

Müslümanlardan hiç kimse, cizyenin sarf yerinin Beytu'l-Mal'e konan harac, öşür gibi fey' mallarının sarf edildiği yerlere sarf edileceğinde, Müslümanların işlerini yürütmede, maslahatlarını ve kamu yararını gerçekleştirmede Halifenin kendi görüşüne ve içtihadına göre uygun gördüğü biçimde, Müslümanların yararına ve Allah yolunda kullanılmak üzere sarf edileceği hususunda ihtilafa düşmemiştir.

KAMU MÜLKİYETLERİ VE TÜRLERİ

Kamu mülkiyetleri, Şari'in mülkiyetini Müslüman cemaatine verdiği, aralarında ortak kıldığı, onlardan faydalanmalarını fertlere mubah saydığı ve onları ferdî olarak mülk edinmekten men ettiği mallardır.

Bu mallar şunlardır:

- 1- Topluluğun devamlılığı bakımından, günlük hayatında müstağni kalmayacağı temel ihtiyaçlarının karşılandığı mallar
- 2- Tabii yapısı, sahipliğinin fertlere mahsus olmasına mani olan mallar
- 3- Bitmez, tükenmez madenler.

Başlıca bu üç tür mallar ve onlara bağlı olanlar, bunların gelirleri, Müslüman topluluğun mülküdür. Aralarında ortak; gelirleri de Müslümanların Beytu'l-Mal'inin gelirlerindedir. Halife bunları, Müslümanların ve İslâm'ın yararına uygun gördüğü, içtihadına muvafık olarak, şer'î hükümler çerçevesinde onlara dağıtır.

Kamu Mülkiyetlerinden Birinci Tür

Topluluğun günlük hayatında müstağni kalmayacağı temel ihtiyaçlarını karşılayan mallardır. Günlük hayatında topluluğun müstağni kalamayacağı, bulunmaması hâlinde dağılacağı su gibi mallardır Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen hadislerle bu türden kamu mülkiyetlerinin özellikleri açıklanmış ve net bir şekilde belirtilmiştir.

Ebu Hıraş, bazı Sahabelerden Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: الْمَاءِ وَالْكَأِ وَالنَّارِ

“Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: su, mera ve ateş.”⁴⁰ Diğer bir rivayet ise şöyledir:

الناس شركاء في ثلاث: الماء والكأ والنار

“İnsanlar üç şeyde ortaktırlar: su, mera ve ateş.”

Ebu Hurayra'dan nakledildiğine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

ثلاث لا يمنعن، الماء والكأ والنار

“Üç şey men olunmaz: su, mera ve ateş.”⁴¹

Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu söz rivayet edilmiştir:

المسلم أخو المسلم، يسعهما الماء والشجر

“Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Su ve ağaç ikisine yetecek kadar boldur.”⁴²

Su, mera ve ateş Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in insanların tümüne mubah kıldığı şeylerin ilkidir. Bunlar, onları ortak kıldığı, bütün Müslümanların hakkı olduğundan bunlardan herhangi bir şeyi özel mülkiyetlerine almaktan men ettiği şeylerdir. Çünkü bunlar, tüm Müslümanlara ait bir haktır. Zira insanlar yolculukları esnasında su bulunan yerde konaklarlar. Meralar, sürme, ekme, biçme ve sulama gibi birtakım külfetlere katlanmaksızın, vadilerindeki topraklarda Allah'ın hayvanlar için çıkardığı, bitkilerin yeşerdiği yerlerdir. Dolayısıyla kim önce gelirse buralardan öncelikle istifade etme hakkına sahip olur. Hiç kimsenin, buraları yalnızca kendisine tahsis etme hakkı yoktur. Fakat hayvanlarını, davarlarını ve bineklerini birlikte otlatabilirler. Aynı

⁴⁰ Ebu Davud, İbni Mace, Ahmet b. Hanbel

⁴¹ İbn Mace

⁴² Ebu Davud

şekilde, buradaki sudan da yararlanırlar. İnsanlar bunlarda ortaklırlar.

Bu durum, yukarıda geçen hadislerde sözü edilen bu üç nesne ile sınırlı olmayıp, topluluğun temel ihtiyaçları vasfının tahakkuk ettiği her şeyi kapsamaktadır. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, الماء والكأ والنار، ثلاث: الناس شركاء في ثلاث: الماء والكأ والنار، **“İnsanlar üç şeyde; su, mera ve ateşte ortaklırlar.”** dediği gibi aynı zamanda Hayber ve Taif'te fertlerin, kuyuları mülk edinmelerini, ferdî mülkiyeti, bunlarla hayvanlarını, davarlarını ve bostanlarını sulamalarını ikrar etmiş ve bunları mülk edilmelerini men etmemiş olması da bunun delilidir. Ancak bu kuyular, küçük olup topluluğun ihtiyaçları ile alakası yoktur. Her iki hadis bir araya getirildiği zaman şu durum ortaya çıkmaktadır: Su, topluluğun ihtiyacı ile ilgili olduğu zaman mülkiyeti topluluğa ait olur ve ferdî mülkiyetten olması yasaklanır. Topluluğun ihtiyacı ile ilgili olmazsa ferdî mülkiyet olur ve fertlerin onu mülk edinmesi de caiz olur. Topluluğun ihtiyacı olmasını belirleyen ise, cemaatin günlük ihtiyaçlarını karşılamada bunlardan vazgeçmelerinin mümkün olmamasıdır. Eğer topluluk, onu kaybedecek olursa sularını veya davar ve hayvanları için gerekli olan meralarını kaybettikleri zaman kabilelerin dağılmasında olduğu gibi aramak amacıyla dağılacaktır. Buna göre, toplumun günlük hayatında vazgeçemediği ve kaybettiği zaman dağıldığı, topluluğun ihtiyacı ile ilgili her nesne kamu mülkiyetindedir.

Kamu mülkiyetlerinin bu türüne onda kullanılan tüm aletler katılır. Bu aletler de aynı hükmü alır ve onun gibi kamu mülkiyeti olur. Buna göre pınarlardan, kuyulardan, nehir ve göllerden kamu sularını çıkarmak ve bu suları akıtmak için kullanılan tüm aletler, bu suları insanların evlerine ulaştırmak için kullanılan borular, çıkarılan, akıtılan, ulaştırılan ve kamu mülkiyetinden olan suların hükmüne

tabi olarak, kamu mülkiyetinden olurlar. Ancak, bu aletler göllere, Fırat ve Nil gibi büyük nehirlere (özel olarak) kurulmuşsa bu takdirde bu aletlerin, ferdî mülkiyet olarak mülk edinilmesi ve onlardan ferdî olarak faydalanılması caiz olur.

Bunun gibi kanallar, nehirler, elektrik direkleri, kabloları, santraller gibi kamuya ait sular üzerindeki çağlayanlardan elektrik üretmede kullanılan tribünler de kamu mülkiyetinden sayılırlar; çünkü bu araç gereçler, kamu mülkiyetine ait kaynaklardan elektrik üretmektedirler. Öyleyse, kamu mülkiyetine ait malların hükmünü alırlar. Aynı şekilde, çoğunlukla da olsa yakıt olarak kullanıldığı zaman jeneratörler, elektrik direkleri ve kabloları -elektrik, sudan başka yollarla üretilmiş de olsa- kamu mülkiyetinden sayılırlar. Elektriğin aydınlanma amacıyla kullanılması da böyledir. Elektriğin yemek pişirmede, ısınmada, fabrikalardaki aletleri çevirmede veya madenleri eritmede kullanılması da aynı hükümdedir. Çünkü bu durumda elektrik ateş konumundadır. Ateş ise kamu mülkiyetindedir. Buna göre jeneratörler, trafolar ve bunların araç gereçleri, direkleri ve kabloları ona tabi olarak kamu mülkiyetinden sayılır.

Elektrik jeneratörleri, trafoları, direkleri ve kabloları kamu mülkiyetinden olduğu gibi, ister enerji isterse aydınlatma olarak kullanılsın, bu araç-gereçler genel kamu yolları üzerine kuruldukları zaman yollar kamuya ait olduğundan fertlerden bir şahsın veya şirketin bu şeyleri, kendilerinin koruması caiz olmaz ve insanlar bundan men edilirler. Çünkü kamu mülkiyetlerinde hima/koruma ancak devlet için caizdir. Ancak elektrik, jeneratörler aracılığı ile üretiliyorsa ve jeneratörler, trafolar, direkler ve kablolar da genel yollar dışında sahiplerinin mülkiyetindeki yerlere konulmuşsa bunlar ferdi mülkiyetten sayılırlar ve fertlerin bunları ferdî

mülkiyet, olarak mülk edinmeleri caizdir.

Doğal gaz fabrikaları ve taşkömürü termik santrallerinin de doğal gaz ve taşkömürünün kamu mülkiyeti olmasına tabi olarak, kamu mülkiyetinden olması caiz olur. Çünkü ikisi de tükenmeyen madenlerdendir ve ateş hükmündedirler. Tükenmeyen madenler ve ateş ise kamu mülkiyetindedir.

Kamu Mülkiyetlerinden İkinci Tür

Tabii yapısı, sahipliğinin fertlere mahsus olmasına mani olan mallardır. Tabii yapıları ile fertlerin özel sahipliğinde olma özelliğine engel olan mallardır. Kamu mülkiyetinin bu çeşidi birinci türdeki gibi toplumun temel dayanakları olan ve toplumun temel dayanakları kapsamındaki nesnelere de olsa birinci türdekilerin aksine bu türdekilerin tabii yapısı, onların fertlere mahsus olmasına manidir. Birinci türdekilerin tabii yapısı, onların fertlere mahsus olmasına mutlak surette mani değildir. Bundan dolayı topluluğun ihtiyacının bulunmadığı küçük kuyular ferdi olarak mülk olabilir.

Bu ikinci türden kamu mülkiyetlerinin delili, ilk türdekilerini delillerine ek olarak Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

مني مناخ من سيق

“Mina, önce gelip yerleşene aittir.”

Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den, genel yollarda insanların ortaklığını ve fertlere mahsus olmasının caiz olmadığını ikrar ettiğine dair hadisler rivayet edilmiştir. Mina, Mekke-i Mükerrerme'nin dışında bilinen bir mekândır. Burası hacıların Arafat'taki vakfeyi tamamlamalarından sonra cemreleri taşıma, kurban kesme ve geceleme gibi haccın belirli menasikini yerine getirmek için konakladıkları yerdir.

Mina'nın önce gelenin çökeceği, yerleşeceği yer olması, bütün Müslümanların mülkü olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Mina'daki herhangi bir yere kim önce gelirse ve yerleşirse orası ona aittir, çünkü orası aralarında müşterektir ve insanları oradan men edebilecek herhangi bir kimseye ait mülk değildir. Genel yollar da böyledir. Rasul, *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* insanların bu yollarda ortaklığını, hepsinin oradan geçiş hakkının bulunduğunu ikrar etmiş ve yollardan eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmayı hadiste de geçtiği gibi sadaka saymıştır.

تميط الأذى عن الطريق صدقة

“Yol üzerinde insanlara eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak sadakadır.”⁴³ Aynı şekilde yol üzerinde oturmayı da yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

ونهى عن الجلوس في الطرقات، فقال

“Yollarda oturmaktan sakının.”⁴⁴ Çünkü yollarda oturmak insanların geçişine engel olur veya onlara zorluk verir.

Mina'nın ve umumi yolların durumuna bakan kimse, onların tabii yapısının ferdin özel olarak sahiplenmesini ve mülk edinmesini engellediğini görecektir. Hacıların bazı hac menasikini eda etmek üzere konakladığı Mina, tabii yapısı ile bütün Müslümanların hac görevlerini ikame edecekleri bir mekân olması bakımından belli bir ferde veya fertlere mahsus olmaya manidir. Arafat ve Müzdelife de böyledir. Umumi yollar da böyledir. Bunlar herkesindir ve herkesin geçmesi için yapılmıştır. Belirli bir ferde veya fertlere mahsus olması uygun değildir. Böylece bu ikisi hakkında gelen deliller, tabii yapısı ferde veya fertlere mahsus olmayı mani kılan her nesneye uygulanılır. Binaenaleyh denizler, nehirler,

⁴³ Buharî, Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi

⁴⁴ Buharî, Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi

göller, körfezler, boğazlar, Süveyş Kanalı gibi umumi kanallar, umumi sahalar ve mescitler tebaanın tümüne ait kamu mülkiyetinden sayılır.

Umumi yollardan geçen demiryolu, tramvay, elektrik direkleri, su boruları, kanalizasyon boruları da kamu mülkiyetinin bu türüne ilhak olunurlar. Bunların hepsi kamu mülkiyeti sayılır. Ferdî mülkiyet olmaları caiz olmaz çünkü daimi şekilde kamu mülkiyetinde olan bir şeyin, bir kişiye mahsus olması caiz olmaz ve insanların umumuna ait olan bir şey koruma altına alınmaz. Zira Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

لا حمى إلا لله ورسوله

“Koruma hakkı (koruluk) yalnız Allah’a ve onun Rasulü’ne aittir.” Yani hima ancak devlete aittir. Hadis, insanların umumuna ait olan bir şeyi bir kişinin himaye edemeyeceğini vurgulamaktadır. Kamu mülkiyetinde olan umumi yollardaki demiryolu, tramvay, elektrik direkleri, su boruları ve kanalizasyon borularının umumi yolun bir bölümünü sürekli işgal etmiş olması ve sürekli bir şekilde bunlara tahsis edilmiş olması, bunları “hima” konumuna getirmiştir. Hima ise, devletin dışındakilere caiz değildir. Bundan dolayı bunlar kamu mülkiyeti olurlar.

Kamu Mülkiyetlerinden Üçüncü Tür

Bunlar, miktarı sınırsız denilebilecek kadar çok olan madenlerdir. Az, sınırlı miktardaki madenler ferdî mülkiyetlerden olurlar. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Bilal b. el-Haris el-Müzenni *RadiyAllahu Anh’a* Hicaz’ın el-Feri bölgesindeki kabile madenlerini temlik ettiği gibi fertlerin bu özellikteki madenleri mülk edinmeleri caizdir. Bilal, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den o madeni kendisine ikta et-

mesini istemişti. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de bunun üzerine o madeni ona ikta etti ve ona mülk edindirdi. Buna göre, ticari olmayan, az miktarda mevcut altın ve gümüş damarları ve benzeri madenler, ferdî mülkiyet olurlar. Onları fertlerin mülk edinmesi caiz olduğu gibi devlet tarafından fertlere ikta edilmesi de caizdir. Fertlere düşen de çıkarılan az veya çok olsun o madenlerden çıkardıklarının humusunu (beşte birini) Beytu'l-Mal'e vermeleridir.

Miktarı sınırsız, çok olan madenlere gelince onlar, bütün Müslümanlara ait kamu mülkiyeti grubuna giren mülklerdendir. Onların kişi veya kişilere mahsus olması, fert ya da fertlere mülk olarak verilmesi yahut ikta edilmesi caiz olmaz. Aynı zamanda o madenlerin çıkarılması imtiyazının fertlere veya şirketlere verilmesi de caiz değildir. Bilakis, bütün Müslümanlara ait ortak olan kamu mülkiyeti olarak kalması ve devletin onları çıkarma, arıtma, eritme, Müslümanların yerine satma ve değerini Müslümanların Beytu'l-Mal'ine koyma işlerini, yerine getirmesi icab eder. Bu madenlerin meşakkatsiz, büyük destekler olmaksızın ulaşılabilen tuz ve sürme gibi açıkta bulunan madenler olması veya toprağın altında, derinliklerinde olması; meşakkatli ve çalışmayla büyük desteklerle ulaşılabilmesi; altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, kalay, krom, uranyum, fosfat ve diğerleri gibi madenler olması; altın, demir gibi katı veya petrol gibi sıvı ya da doğal gaz gibi gaz hâlinde olması hiç bir şeyi değiştirmez. Aralarında hiçbir fark yoktur.

Miktarı sınırsız olan bu madenlerin kamu mülkiyetinden olmasının delili, Ebyad b. Hammal el-Mazini'den gelen rivayettir:

“Ebyad b. Hammal, Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in tuz madenini kendisine ikta etmesini istemek üzere heyet gönderdi. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem de tuz madenini ona

ikta etti. Heyet tam ayrılmıştı ki orada oturanlardan bir adam: "Sen ona neyi ikta ettiğini biliyor musun? Ona bitmez tükenmez bir su ikta ettin." demesi üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

فانتزعه منه

"Öyleyse o madeni ondan geri alın."⁴⁵

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, ikta ettiği tuzlanın, bitmez tükenmez, çok miktarda olduğunu öğrenmesinden sonra Ebyad b. Hammal'den geri almış olması, miktarı sınırsız, çok olan tükenmez madenlerin, fertlerin kullanımına bırakılmasının caiz olamayacağını delilidir. Çünkü o, Müslümanların umumunun mülküdür. Bu durum sadece tuza özgü değildir. Türü ne olursa olsun tüm madenler için geçerlidir. Fakat kesintisiz su konumunda yani tükenmez olması şarttır.

Kesintisiz madenlerin, raiyyenin tümüne ait kamu mülkiyeti olmasından dolayı, devletin bunları fertlere veya şirketlere mülk edindirmesi veya kişi ya da şirketlerin kendileri hesabına çıkarmalarına izin vermesi caiz değildir. Devletin bizzat kendisinin bu madenleri, Müslümanların yerine, onların işlerini yürütmek üzere çıkarması ve çıkardıklarının tamamının, raiyyenin tüm fertlerine ait kamu mülkiyetinden olması gerekir.

Özellikle toprağın altında olan sıvı veya katı olsun bu madenlerin çıkartılması araç gereç ve fabrikalara ihtiyaç gösterir. Kamu mülkiyeti olmaları itibarı ile devlet, her durumda tebaa hesabına bu madenleri çıkarır. Doğrudan doğruya devletin gözetimi altında olması koşulu ile bu madenlerin çıkartılması, ya devlet mülkiyetine ait aletler ve fabrikalar aracılığı ile; ya kamu mülkiyetine ait aletler ve fabrikalar ile ya da bireylerin emeklerinin sağladıkları faydanın ve-

⁴⁵ Ebu Davud, Tirmizi

ya sahip oldukları aletlerin bedelleri ödenmek suretiyle gerçekleştirilir.

Bu madenler, devletin mülkiyetinde olan araçlar ve fabrikalarla çıkarılırsa bu fabrika ve araçların devletin mülkiyetinde kalması da devletin onları kamu mülkiyetine dönüştürmesi de caiz olur. Madenlerin, tabii olduğu mülkiyetin hükmünü, yani kamu mülkiyeti hükmünü alması için devlet mülkiyeti hâlinde kalmasındansa bu aletlerin kamu mülkiyetinden olması daha evladır. Bu hükmün delili ise şudur: Enes *RadiyAllahu Anh'in* rivayet ettiği *“Rasullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem içkide on şeye lanet etti; Sıkana, sıktırana...”* ve İbni Ömer *RadiyAllahu Anh'tan* rivayet edilen *“On yönüyle şaraba lanet olundu; kendisine, onu içene, dağıtana, satana, satın alana, sıkana (yapana), sıktırana...”* hadisleri hem içkiyi hem de içki imalatını yasaklamaktadır. Bu hadislerden çıkartılan sonuca göre içkinin haram olmasına dayanılarak, içki imalatının da haram olması hükmü kıyas alınması suretiyle, madeni üreten aletin de madenin hükmünü almasını gerektirir. Bu hadis-i şerifler, şarap yapımını ve imalini haram kılmaktadırlar. Oysa içki imal etme amacı dışında, üzümü sıkıp suyunu çıkarmak mubahtır. Fakat içki yapmak için üzüm sıkmak haramdır. Bundan dolayı şarap (içki) yapımı haram kılınmış ve buna bağlı olarak şarap yapımı için imalathaneye sahip olmak da haram kılınmıştır. Kamu mülkiyetinden olan bitmez-tükenmez madenlerin çıkarılması için kullanılan devletin sahip olduğu araç gereçlerin, bu madenlerin hükmünü almasının caiz olması da buradan kaynaklanmaktadır. Böylece, bu türden araç gereçlerin ve fabrikaların değeri de kamu mülkiyetinden sayılır.

Devletin bu madenleri, bireylerin emeklerinin sağladıkları faydanın veya sahip oldukları aletlerin bedellerini ödemek suretiyle çıkarmasına gelince aletlerin ve fabrikaların

ferdi mülkiyetlerden olması bakımından, bu araç gereçler ve fabrikalar fertlere ait ferdî mülkiyetler olarak kalırlar. Rasullullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, fabrikaların ferdî mülkiyet olarak mülk edinilmesini ikrar etmiş ve bu fabrikalarda, minberini ve yüzüğünü yaptırmıştır.

Ne var ki bu araç gereçlerin ve fabrikaların fertlere ait mülkiyet olması, bu madenleri kendi namı hesaplarına çıkartmalarını mubah kılmaz. Çünkü bu madenler, bütün Müslümanların mülküdür. Herhangi birine tahsis edilmesi de caiz olmaz. Fakat belirlenmiş bilinen bir ücretle, fertlerin sahip oldukları aletlerin bu madenleri çıkartmada kullanmak üzere devlete kiralanmaları caizdir. Ancak çıkardıklarının tümü bütün Müslümanlara ait kamu mülkiyetindedir. Çıkartılan madenlerin tümü, tüm Müslümanlara ait mülk olsa da gelirleri, Müslümanların Beytu'l-Mal'indeki Kamu Mülkiyeti Divanı'na konulur.

Buna göre, tükenmez madenleri ve petrolü çıkararak fabrikaların ve araç gereçlerin, devletin mülkiyetinde veya kamu mülkiyetinde olması caiz olduğu gibi devlet tarafından kiralanmış fert ya da şirketlere ait ferdî mülkiyet olması da caizdir.

Kamu Mülkiyetinden ve Gelirlerinden Faydalanma Biçimi

Mademki kamu mülkiyetinin aynıları ve gelirleri, Müslümanların tümüne ait ortak bir mülktür öyleyse, kadın erkek, büyük küçük, salih facir olmaları bakımından aralarında bir fark olmaksızın tebanın fertlerinin her biri, kamu mülkiyetlerinin kendilerinden ve gelirlerinden faydalanma hakkına sahiptirler. Ancak, kamu mülkiyetinin aynî olarak kendilerinden faydalanma biçimi farklı olabilir. İnsan onla-

rın bir kısmından doğrudan doğruya kolayca faydalanabilirken bir kısmından ise kolayca faydalanması mümkün değildir.

Birinci Kısım: *Su, ot, ateş, umumi yollar, denizler, nehirler, göller, büyük kanallar gibi kamu mülkiyetleri.* Şahsın, sudan, ot(lak)tan ve ateşten doğrudan doğruya faydalanma hakkı vardır. Kuyulardan, pınarlardan ve nehirlerden su alır ve buralardan taşıdığı sularla davarlarını ve hayvanlarını sular. Meralara gider, davar ve hayvanlarını otlatır; baltalıklara gidip oradan odun toplar.

Ekinini ve ağaçlarını sulamak için büyük nehirlere su çekme araçlarını kurar. Çünkü büyük nehir, bütün insanlara yetecek kadar su bulundurur ve buraya özel su çekme araçlarını kurmak, Müslümanlardan herhangi bir şahsa zarar vermez. Yine her ferдин umumi yollardan, denizlerden, nehirlerden, Süveyş Kanalı gibi kanallardan faydalanma hakkı vardır. Bineği ya da arabası ile veya yürüyerek genele ait yollardan gelip geçebilir. Şahsa ait gemisi veya teknesi ile denizleri, nehirleri veya umuma ait kanalları aşabilir, kullanabilir. Çünkü şahsına ait araçlarla buralarda dolaşması ne Müslümanlardan birisine zarar verir ne de umumi yolun, denizlerin, nehirlerin ve kanalların genişliğinden dolayı, kimseye darlık verir.

İkinci Kısım: Kamu mülkiyetlerinin aynından doğrudan doğruya yararlanılması kolay olmayan petrol, doğalgaz gibi madenlerin çıkarılması meşakkat ve (mali) desteğe ihtiyaç duyulan şeylerdir. Devlet, Müslümanlar adına onları çıkarmayı ve gerekli işlemleri yapmayı üzerine alır ve gelirlerini Müslümanların Beytu'l-Mal'ine koyar. Halife, Müslümanların maslahatının tahakkukuna uygun gördüğü, içtihadıyla ulaştığı şer'î hükümler kapsamında, bunların ürünlerini ve gelirlerini dağıtma yetkisine sahiptir. Halifenin kamumülkiyetle-

rinin ürünlerini, gelirlerini ve dağıtım işini, aşağıdaki gibi yürütmesi mümkündür:

Birincisi: *Kamu mülkiyeti ile ilgili olanların harcanması.*

Bunlar şuralara harcanır:

1- *Kamu mülkiyeti divanına, binalarına, ofislerine, sicillerine (arşivlerine), araştırmalarına ve memurlarına;*

2- *Petrol, doğalgaz, maden arama, bulma geliştirme, çıkarma, üretme, tahlil etme ve kullanılmaya elverişli hâle getirmede; su çıkarmada ve isale hatlarında; elektrik üretimi ile ulaştırılmasında istihdam edilen uzmanlara, danışmanlara, teknisyenlere ve işçilere;*

3- *Petrol, doğalgaz ve diğer madenleri üretmek ve artırmak, çözümlmek, kullanılmaya elverişli hâle getirmek için gerekli olan araç gereçleri, fabrikaları, nakil araçlarını satın almada; kamu mülkiyetlerinin aynından, imalat yapmak ve faydalanmak için lazım olan aletlerin, fabrikaların ve nakil vasıtalarının satın alınmasında;*

4- *Su çıkarmada ve pompalanmasında kullanılan araçlara ve su borularına;*

5- *Elektrik santrallerine, dağıtım istasyon ve trafolarına, direklerine, kablolarına;*

6- *Demiryollarına, trenlere ve tramvaylara...*

Bu harcamaların hepsi, kamu mülkiyeti gelirleri ve kendilerinden yararlanma ortaya konulan çözümlerle ilgilidir. Bundan dolayı kamu mülkiyeti gelirlerinden, bunlara yapılan harcamalar, tıpkı zekât mallarından zekât toplayıcılara yapılan harcamalar gibidir. وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا **“Zekât toplayan memurlara...”** ⁴⁶ ayetiyle Allah Celle Celaluhu, onlara, zekâtın toplanması işini yerine getirdiklerinden zekâtın bir

⁴⁶ Tevbe 60

pay ayırmıştır.

İkinci olarak: *Kamu mülkiyetlerinin ve gelirlerinin sahipleri olan tebaanın bireyelerine dağıtımı.* Bu dağıtımda Halife belirli bir şekilde kayıtlı değildir. Tebaanın evlerinde ve işyerlerinde özel kullanımları için ihtiyaç duydukları elektrik, su, petrol ve doğalgaz gibi malların aynını Halifenin parasız olarak dağıtma hakkı vardır. Bu maddeleri, onlara maliyet fiyatı veya piyasa fiyatı üzerinden satma hakkı olduğu gibi, kârlarından nakit olarak dağıtma hakkı da vardır. Bunların hepsinde Halife, tebaanın iyilik ve yararına uygun şekilde hareket eder.

Üçüncü olarak: Sorumlulukları genişledikten ve harcamaları arttıktan sonra günümüzde devlet giderleri büyümüş ve pahalalmıştır. Bu nedenle, günümüzde Beytu'l-Mal'in gelirlerini oluşturan fey', cizye, harac, öşür, humus gibi kamu gelirleri, geçmişte Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminde, ondan sonra da Hulefa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler ve hatta Osmanlılar zamanında olduğu gibi devletin giderlerini karşılamaya yetmeyebilir. Hayatta kullanılan araçlarda ve medeni şekillerde görülen gelişmelerden, özellikle de savaş silahları alanında büyük gelişmeler olduktan ve daha fazla harcama yapmayı gerektiren korkunç gelişmelere ulaşılmamasından dolayı Beytu'l-Mal'de para bulunsa da bulunmasa da -ki bu durumda gerekli parayı karşılama farzıyeti Müslümanlara intikal eder- Beytu'l-Mal tarafından ödenmesi gereken harcamaları karşılamak üzere devletin gelir kaynaklarına sahip olması kaçınılmazdır. Bu giderler de şöyle sıralanabilir: Devlet daireleri ve divanlarının giderleri, yönetici ödenekleri, asker erzakı, memur maaşları, suları çoğaltma, yol inşası, okul, üniversite, mescit ve hastane yapımı gibi Ümmet'in müstağni olamayacağı, bulunmaması durumunda zarara uğrayacağı tesislerin inşası; yoksullara, yolda kalanlara, yetimlere, dullara,

gücsüzlere ve ihtiyaç sahiplerine yapılan harcamalardır. Allahu Teâlâ'nın, وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِيَابِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ، وَعَدُوَّكُمْ **“O düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği kimseleri korkutursunuz.”**⁴⁷ ayetine icabet ederek cihad yükümlülüğü için güçlü ordu donatmak; cihadın gerektirdiği nükleer olan veya olmayan füzeler, uçaklar, tanklar, toplar, kuleler vb. gelişmiş silahların üretimi için ağır sanayi geliştirmek üzere yapılan harcamalar da bu kapsamdadır.

Bu sarf kalemlerinin hepsi de harcama yapabilmek için büyük kaynaklara ihtiyaç göstermektedir. Bu harcamaları karşılayabilmek için Halifenin önünde üç ihtimal bulunmaktadır. Bunlar:

- 1- *Yabancı devletlerden ve devletlerarası mali kuruluşlardan borç istemek*
- 2- *Petrol ve doğalgaz gibi, kamu mülkiyetinden sayılan birtakım madenleri, koruma altına almak*
- 3- *Ümmet'e vergiler yüklemek.*

Yabancı Devletlerden Borç İsteme

Yabancı devletlerden ve uluslararası mali kuruluşlardan borç istemeye gelince: Bu, şer'an caiz değildir. Çünkü borçlar ancak faiz karşılığında ve birtakım şartlarla verilir. Faizli kazançlar ise, ister devlet isterse fertler için olsun, şer'an haram kılınmıştır. Şartlar ise borç veren devletler ve kuruluşlar için Müslümanlar üzerine egemenlik oluşturmakta ve Müslümanların iradeleriyle işlemlerini, borç veren devletle-

⁴⁷ Enfal 60

re ve kuruluşlara rehin kılmaktadır ki bu şer'an caiz olmaz. Devletlerarası borçlar, Ümmet'in nice zamandır zilletine göğüs gerdiği, İslâm ülkeleri üzerindeki en tehlikeli belalardan ve Müslümanların ülkeleri üzerinde kâfirlerin egemenliklerini kurma sebeplerinden olmuştur. Bundan dolayı bu harcamaları karşılamak üzere Halifenin uluslararası borçlara yönelmesi caiz olmaz.

Bazı Kamu Mülkiyeti Maddelerine Koruma Getirme

Petrol, doğalgaz ve madenlerden bazı kamu mülkiyeti maddelerini koruma altına almaya gelince Halifenin belirli petrol ve gaz kuyularını, fosfat, altın, bakır gibi belirli maden ocaklarını korumaya alması ve onların gelirlerini yukarıda saydığımız harcama yönlerinin giderlerine tahsis etmesi biçimindeki koruma şer'an caizdir ve bu, harcama yönleriyle ilgili gerekli giderleri tam olarak karşılamada en sağlıklı yoldur. Aşağıda sıralanan delillere dayanarak Halifenin bunları gerçekleştirmesi caiz olur:

1- Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, ondan sonra da Hulefa-i Raşidin, kamu mülkiyetine dâhil belirli yerleri koruluk hâline getirdiler (koruma altına aldılar). İbn Abbas *Radiyallahu Anh*, Sa'b b. Cessame *Radiyallahu Anh*'tan, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

لا حمى إلا لله ورسوله

“Koruma, yalnız Allah'a ve Rasulü'ne has (bir hak)'tır.”⁴⁸ Koruma yalnız Allah'a ve Rasulü'ne hastır ifadesi, tıpkı Allah ve Rasulü'nün cihad için gerekli harcamaları yapmak üzere yoksullar, fakirler ve Müslümanların tümünün yararı için birtakım şeyleri koruma altına aldığı gibi ko-

⁴⁸ Buhari

ruma ancak devlete verilmiş bir haktır anlamına gelmektedir. Elbette hadiste ifade edilen koruma altına alma olayı, cahiliye döneminde eşraftan olanların sırf kendilerine koruluk edindikleri gibi koruma altına almak anlamına gelmektedir. Nâkî, İbni Ömer'den şu hadisi rivayet eder:

“Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem en-Naki diye bilinen Medine'deki bir yeri Müslümanların atları için koruluk edindi.” Aynı şekilde Ebu Bekir *Radiyallahu Anh* er-Rebeze'yi zekât develeri için koruluk yaptı ve kölesi Ebu Selame'yi oraya amil tayin etti. Ömer *Radiyallahu Anh* de Rebeze'de Şeref denilen yeri koruluk yaptı ve Hüneyy adındaki kölesini oraya görevlendirdi.

Bu korumalar, kamu mülkiyetinden olan ot ve mera yerler içindi. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in koruma altına aldığı Nakî denilen yer, Medine dışında idi. Burada sular birikiyor ve kuruduğu zaman da otlar bitiyordu. Yani orası bütün Müslümanların mülkü anlamında kamu mülkiyeti idi. Ebu Ubeyd, *“Hima ancak Allah'a ve Rasulü'ne mahsustur.”* hadisini zikrettikten sonra bunu açıklamak için şöyle demektedir: “Allah ve Rasulü dışındaki insanlara yasaklanan koruluğun tevili bize göre şöyledir: Allah en iyisini bilendir. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in su, ot ve ateşte, insanları ortak kıldığı şeylerin korumaya alınmasıdır.

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Ebu Bekir ve Ömer *Radiyallahu Anh* Allah yolunda gazaya çıktıkları atlar, zekât hayvanları ve develer için koruluk yaptıkları yerler tahsis etmişlerdi ve (bunlar dışında) başka hayvanların orada otlatılmasına mani oluyorlardı.

Amir b. Abdullah b. ez-Zübeyr'in, babasından naklettiğine göre, Ömer b. el-Hattab'a bir Arabi gelip şöyle dedi: *“Ey Müminlerin Emiri! Cahiliye döneminde topraklarımız için savaş-*

tık, İslâm'da ise onları teslim ettik. Onları niye koruluk yapıyorsun?” Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh başını eğip sustu ve bıyıklarını büküp ağzından üflemeğe başladı -bir işe canı sıkılınca böyle yapardı-. Arabi onun bu hâlini görünce sözlerini tekrarlamaya başladı, Ömer RadiyAllahu Anh de şöyle dedi: “Mal, Allah'ın malıdır, kullar da Allah'ın kulları. Vallahi eğer Allah yolunda bineklere yükleme işi olmasaydı bir karış toprağı bile koruluk yapmazdım.” Eslem'in anlattığına göre, Ömer RadiyAllahu Anh, Rebeze koruluğuna amil olarak görevlendirdiğinde Hüneyy'e şöyle diyordu: “Ey Hüney, insanlara yumuşaklıkla muamele et, mazlumun bedduasından sakın, çünkü onun bedduası makbuldür. Koruluğa zekât hayvanları olan birkaç deve sürüsü ile koyun sürüsünün girmesini sağla. Affan oğlunun ve Avf oğlunun sürülerini ise bırakma. (Girmelerine mani ol.) Eğer o ikisinin hayvanları gerekirse Medine'deki hurmalıklarına ve ekili arazilere dönerler. Fakat eğer şu miskin hayvanları helak olursa 'Ey Müminlerin Emiri, ey Müminlerin Emiri!' diye bağırarak bana gelir. O kimseye altın ve gümüş vermek mi yoksa ot vermek mi bana daha kolay gelir? Oralar onların topraklarıdır; cahiliye devrinde onun üzerinde savaştılar, İslâm'da da o topraklar üzerinde İslâm'a girdiler. Onlar kendilerine zulmettiğimizi sanıyorlar. Eğer Allah yolunda cihad için yüklenen şu hayvanlar olmasaydı insanların memleketlerinden hiçbir şeyi onların aleyhine koruma altına almazdım.”

Bu hadisler ve Sahabe sözleri; cihad ve cihadla alakalı işler ve bunun dışında Müslümanların çıkarlarını ilgilendiren işleri yerine getirebilmek için ihtiyaç duyulan şeyleri karşılamak üzere devletin, kamu mülkiyetine giren mülkleri miktarı ne kadar olursa olsun koruma altına alma hakkının olduğuna açıkça delalet etmektedir.

2- Allahu Teâlâ cihadı, zengin fakir bütün Müslümanlara

emretmiş; malları ve canlarıyla cihad etmeyi farz kılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Lakin Rasul ve onunla beraber iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁴⁹

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler...”⁵⁰

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

“Mü'minler ancak Allah'a ve Rasulü'ne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen; Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşırlar, işte sadıklar (doğrular) ancak onlardır.”⁵¹

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

“Allah yolunda savaşın.”⁵²

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ

“Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşın.”⁵³

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَمَا فَهَّ

“Müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekün savaşın.”⁵⁴

⁴⁹ Tevbe 88

⁵⁰ Enfal 72

⁵¹ Hucurât 15

⁵² Bakara 190

⁵³ Tevbe 29

⁵⁴ Tevbe 36

Bu ayetler, canla ve malla savaşın Müslümanlara farz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Müslümanlar, Rasul *Sal-Allahu Aleyhi ve Sellem*, ondan sonra da Halifeler zamanında mallarıyla ve canlarıyla cihada çıkıyorlardı. Cihadda ihtiyaç duydukları silah, at, deve ve azık gibi şeyleri devletin donatmasını beklemeksizin, kendilerini teçhiz etmeye girişiyorlardı. Çünkü bu, Allah'ın farz kıldığı şeylerdendi.

Binaenaleyh, Beytu'l-Mal'de cihada harcamak üzere yeterli mal bulunmadığı zaman cihada ve cihad için gerekli olan şeylere infak farzıyeti Müslümanlara intikal eder. Halife de cihad için gerekli para miktarını ya Müslümanlardan toplar ya da Müslümanlardan toplamak yerine -harcamaları karşılamak üzere koruma altına aldığı- Müslümanların mülkü sayılan kamu mülkiyetine ait mülklerin gelirlerinden karşılar.

3- Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh*, kılıçları ile feth ettikleri Irak, Şam ve Mısır arazilerinin kendilerine taksim edilmesini isteyen fatihlere bu toprakları taksim etmeyi reddetti. Oysa Ömer, bu toprakların onların kılıçlarıyla fethedildiğini, buraların onlara ganimet olduğunu, ganimetin ise hak sahiplerine taksim edilmesi gerektiğini, ganimetin beşte dördünün çarpışmada hazır olan savaşçıların hakkı olduğunu ve Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Hayber topraklarını çarpışmada hazır olan muhariplere taksim ettiğini bildiği hâlde bu arazilerin taksimini reddetti. Çünkü Ömer, fey' aye-tinden anladığına göre devlet işlerine, Müslümanların maslahatlarını gerçekleştiren kişilere verilmek üzere dullara, yetimlere, fakirlere, yoksullara, devletin yararına, ordularına ve kalelerine harcanmak üzere ve bir kısım ödeneklerin çıkarılması için devlete ait sabit ve sürekli bir gelirin bulunması gerektiğine olan inancına binaen onlara bu toprakları taksim etmeyi reddetti. Bu durum, toprağı kendilerine

taksim etmesini isteyenlerle konuşmasında ve kendilerine danışmak için topladığı Ensar'ın önünde ileri sürdüğü delil ve gerekçelerde açıkça görülmektedir. Ömer *RadiyAllahu Anh* o zaman onlara şöyle demişti: “Müslümanlardan, onlardan sonra geleceklere ne kalacak? Onlar, arazilerinin üzerindekiyle beraber taksim edilmiş olduğunu, babalardan oğullara miras olarak kaldığını ve sahip olduğunu görecekler. Ne biçim bir görüş bu?” Yine şöyle demişti: “Irak arazisi, Şam arazisi üzerindekiyle taksim olunursa o takdirde siperler/kaleler neyle korunur? Geriden gelen nesillere ve dullara bu topraklardan, Şam ve Irak toprakları dışındaki diğer topraklardan ne kalır?” Ensar'a da şöyle demişti: “Üzerindeki (ekin)'lerle birlikte araziye tutmayı, araziler için harac koymayı, sahiplerine de Müslümanlar için savaşanlara, onların nesillerine ve onlardan sonra gelenlere fey olmak üzere ödeyecekleri cizye belirlemeyi uygun gördüm. Şu siperleri, kaleleri görüyorsunuz! Onları devamlı bekleyecek adamlar lazım. Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi şu büyük şehirleri de görüyorsunuz! Onların askerlerle korunması, o askerlere bol ihsanda bulunulması gerekir. Topraklar ve üzerindekiyle taksim edilince onlara (bunlar) nereden verilecek?”

Bu konuşma ve getirilen bu deliller açıkça gösteriyor ki Ömer *RadiyAllahu Anh*, cihada ve devletin harcama yapması gereken diğer yönlere harcanmak üzere sürekli ve sabit bir gelirin mutlaka gerekli olduğunu idrak etmişti ve bunun üzerine Mısır, Şam ve Irak'ta fethedilen bu toprakların, aranan o gelir kaynağı olduğunu da görmüştü. Bundan dolayı o toprakları, Müslümanlardan az bir grup olan fetihçilere dağıtmadı. O, toprakları sahiplerinin elinde, ödeyecekleri harac karşılığında bıraktı ki o harac gelirinden tüm Müslümanlar yararına harcamada bulunabilsin.

Bundan da şu sonuç çıkar: Müslümanların tümüne ait olan kamu mülklerinden, Müslümanların Beytu'l-Mal'inde bir mal bulunmaması hâlinde Müslümanlarca sarfedilmesi icabeden yönlere harcanmak üzere koruluk edinmesi, Halife öncelikle caiz olur.

ARAZİ BİNA ALTYAPI TESİSLERİ VE BUNLARIN GELİRLERİNDEN OLUŞAN DEVLET MÜLKLERİ

Kamu mülkiyeti kapsamına girmeyen, Müslümanların tümünün hakkı olan arazi ve bina türünden her şey, devlet mülkiyeti sayılır. Devlet mülkiyetinden sayılan arazi, bina ve menkul eşyalar, ferdî mülkiyete dönüşebilirler. Ancak devlet mülkiyetinde, tüm Müslümanların hakkı olması nedeniyle devlet mülkü üzerindeki tasarruf hakkı, doğrudan doğruya Halifeye bırakılmıştır. Çünkü Müslümanların hakkı olan her mal üzerindeki tasarrufta tek yetkili, Halifedir. Mademki bunlar kamu mülkiyetinden sayılmıyor, Halifenin bunların asıllarını veya intifa hakkını fertlere mülk olarak bırakması caiz olurken kamu mülkiyetine giren malların aslının, fert ya da topluluk olarak herhangi bir kimsenin mülk edinmesi caiz olmaz. İşte bu türden mülkler devlet mülkiyetinden sayılır. Zira bunlar üzerindeki tasarruf hakkı, doğrudan doğruya devlete aittir. Devlet mülkiyetinin anlamı budur.

Her ne kadar hem kamu mülkiyeti hem de devlet mülkiyeti organizasyonunu devlet yapıyorsa da her iki mülkiyet türü arasında fark vardır. Petrol, doğalgaz, çok büyük miktarlardaki madenler, denizler, nehirler, pınarlar, meralar ve mescidler gibi kamu mülkiyetine giren her şey, fert ya da cemaat olarak herhangi bir kimseye Halife tarafından mülk olarak verilemez. Çünkü bunlar Müslümanların tamamına ait mülklerdir. Bunlarla ilgili olarak Halifenin görevi, insanların işlerinin gözetilmesi ve çıkarlarının yerine getirilmesi için içtihadı doğrultusunda, bunların tamamından tüm insanların faydalanmasına imkân hazırlamak için belirli düzenlemeleri yapmaktır.

Bina ve arazi gibi devlet mülkiyetine giren mülkleri Hali-

fenin hem sahiplenme hem de intifa hakkını veya yalnızca intifa hakkı ya da ihya etmesi şartıyla mülkiyet hakkını fertlere veya topluluklara verme hakkı vardır. Bu hususta, Müslümanların çıkarına ve hayrına uygun gördüğü biçimde hareket eder.

Devlete Ait Mülklerin Türleri

1- Sahralar, dağlar, deniz kıyıları, fertler tarafından mülk edinilmemiş işlenmemiş topraklar

İster yaratıldığından bu yana işletilmemiş bir hâlde olsun isterse geçmişte bir takım insanlar tarafından işletildikten sonra terk edilerek tekrar ölü arazi hâline dönmüş olsun sahra, dağ, tepe, deniz kıyısı gibi tüm araziler, ölü arazi kapsamına girer ve devlet mülkiyetinden sayılırlar. Müslümanların çıkarlarına uygun gördüğü biçimde içtihadı ve görüşleri doğrultusunda Halife bunlar üzerinde tasarrufta bulunur. Bunlardan bir kısmını ikta etme, ihya ve tahcir edilmesine izin verme hakkına sahiptir. Bilal b. El-Haris el-Müzenni'den:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أقطع العقيق أجمع

“Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* akikin tümünü ona ikta etti.” Bir başka rivayette ise şöyledir:

أن الرسول صلى الله عليه وسلم أقطع بلال بن الحارث المزني ما بين البحر والصخر

“Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, deniz ile kayalık arasında kalan kısmı Bilal b. Haris el-Müzeyne'ye ikta etti.”

أقطع رسول الله صلى الله عليه وسلم أناساً من مزينة، أو جهينة

Amr b. Şuayb babasından şu hadisi rivayet eder: “*SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Müzyene veya Cüheyne kabilesinden bazı insanlara arazi ikta etti.” Adiy b. Hatim'den:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قطع فرات بن حيان العجلي أرضاً باليمامة

“Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Fırat b. Hayyan el-Aceli’ye Yemame’deki araziyi ikta olarak verdi” Ebyad b. Hammal el-Mazini’den:

أنه وفد إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستقطعه الملح فقطع له، فلما أن ولى قال رجل من المجلس: أتدري ما قطعت له؟ إنما قطعت له الماء العدّ، قال: فانتزعه منه

“Ebyad b. Hammal el-Mazini, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e bir heyet göndererek bulunduğu yerdeki tuzlayı kendisine ikta etmesini istedi. Bunun üzerine Allah’ın Rasulü orayı ona ikta etti. Heyet, henüz hareket etmişken mecliste bulunanlardan birisi, Allah’ın Rasulü’ne ‘Ona neyi ikta ettiğini biliyor musun? Ona çok büyük bir tuzlayı ikta ettin.’ dedi. Bunun üzerine Allah’ın Rasulü, ‘Öyle ise ondan geri alındı.’ buyurdu.” Arar b. Dinar’dan:

لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة أقطع أبا بكر، وأقطع عمر "كما أقطع الرسول الزبير بن العوام أرضاً واسعة، فقد أقطعه ركض فرسه في موات النقيع، وأقطعه أرضاً فيه شجر ونخل

“Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Medine’ye geldiğinde Ebu Bekir ve Ömer’e arazi ikta etti.” “Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Ebu Bekir ve Ömer’e arazi ikta ettiği gibi Zübeyr b. Avvam’a geniş bir araziyi ikta etti. Zübeyr b. Avvam’a Naki kabilesinde atların koştuğu bir yeri ve içerisinde hurma ağaçlarının ve başka ağaçlarının bulunduğu bir araziyi ikta etti.”

Bu hadisler, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Ebu Bekir, Ömer, Zübeyr, Bilal el-Müzenni, Ebyad b. Hammal, Fırat b. Hayyan, Cüheynilere veya Müzeyne ve başkalarına arazi ikta ettiğine; sahraların, dağların, vadilerin ve herhangi bir kimse tarafından mülk edinilmemiş ölü arazilerin devlete ait mülkler olduğuna; Müslümanların çıkarlarına ve hayrına

uygun gördüğü şekilde Halifenin bunlarda tasarruf yetkisinin bulunduğu delalet etmektedir. Devlet başkanı sıfatıyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, bu araziler üzerinde tasarrufta bulunmuş, yukarıda isimleri zikredilen kişilere bu arazilerden ikta etmiştir. Bu arazilerin ne miras ne de fetih yoluyla ona ait bir mülk olmaması, bu arazilerin devlete ait mülkler olduğuna net olarak delalet etmektedir. Eğer bu araziler devlete ait mülklerden olmasaydı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bunlar üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaz ve herhangi bir kimseye de ikta etmezdi. Çünkü bu araziler, özel olarak maliki bulunmayan mülklerdir.

Mülkün Allah'a ve Rasulü'ne ait olması, mülkün devlete ait olması demektir. Mülkün Rasul'e ait olması; mülk üzerinde yetkili ve tasarruf hakkına sahip olması demektir. Yetki ve tasarruf hakkı, Rasul'den sonra Halifelerine intikal etmiştir. Bu nedenle Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *RadiyAllahu Anhum* ve onlardan sonra gelen Halifeler, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ikta ettiği gibi arazileri insanlara ikta ediyorlardı. Halifeler; sahraların, dağların, işletilmeyen toprakların devlete ait mülkler olduğu, bunlar üzerinde söz sahibi oldukları ve tasarruf hakkının kendilerinde olduğu anlayışlarına binaen hareket ediyorlardı. Yine Sahabeler ve Müslümanlar bu sahralarda, dağlarda, işletilmeyen arazilerde tüm Müslümanların hakkı bulunduğunu; bunlar üzerindeki otoritenin devlet olduğunu, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve ondan sonra gelen Halifelerin bu türden mülklerin idaresinde, organizasyonunda, ikta edilmesinde, ihyasına ve imarına yön verilmesinde yetki sahibi olduklarını biliyorlardı. Bu nedenle Zübeyr b. Avvam, Ebyad b. Hammal, Bilal b. Haris el-Müzenni, Ebu Sa'lebe, Temim ed-Dari ve diğerleri, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den bir takım yerlerin ikta edilmesini istemişlerdir. Aynı şekilde Sakif'ten

ve Basra halkından Nafi' Ebu Abdullah'ın, Ömer b. Hat-tab'dan Basra'daki araziyi, atları için ekmek amacıyla ikta etmesini istemesi de -zira bu arazi harac arazisinden değildi, dolayısıyla Müslümanlardan herhangi bir kimseye zarar vermesi de söz konusu değildi- buraların devlete ait mülk olduğunu ve tasarruf yetkisinin Halifede olduğunu göstermektedir. Kesir b. Abdullah'ın babası aracılığı ile dedesinden yaptığı şu rivayet de bunu teyid etmektedir:

قدمنا مع عمر بن الخطاب في عمرته سنة سبع عشرة فكلمه أهل المياه في الطريق أن يبنوا بيوتاً فيما بين مكة والمدينة، لم تكن قبل ذلك، فأذن لهم، واشترط عليهم أن ابن السبيل أحق بالماء والظل

“Hicretin 17. yılındaki umresinde, Ömer ile birlikte yola çıktık. Yol üzerindeki su halkı, Mekke ile Medine arasında bir ev -daha önce yoktu- yapımları hususunu konuştular. Ancak yolcuların sudan ve evin gölgesinden faydalandırılmaları şartı ile Ömer de onlara izin verdi.” Ebu Bekir b. Abdullah b. Mer-yem'in Atiyye b. Kays'tan şu rivayeti de böyledir:

أن أناساً سألوا عمر بن الخطاب أرضاً من أرض أندرکيسان بدمشق لمربط خيلهم

“İnsanlar, Ömer b. Hattab'dan atlarını bağlamak için Şam'da Enzerkisan toprağından bir araziyi kendilerine vermesini istediler.” Bu rivayetlerle sahraların, dağların ve işle-tilmeyen arazilerin devlete ait mülklerden olduğu, içtihadı ile uygun gördüğü biçimde bunları ikta, ihya, satış, kiraya verme, işletme, koruma altına alma veya bunların dışında Müslümanların hayrına ve çıkarına uygun gördüğü biçimde Halifenin tasarruf hakkına sahip olduğu netlik kazanmaktadır.

2- Geniş yataklı vadiler

Bu tür araziler; daha önceler Basra ile Kûfe arasında bu-

lunan araziler gibi Dicle ve Fırat sularının yatakları üzerinde bulunan bazı engellerin suyun hızlı, sert akması neticesinde parçalanarak taşınması ile doldurulan, daha önceleri bostan, ekin ve yerleşim alanları iken tarıma elverişsiz hâle gelen arazilerdir. Bu vadiler Kubar b. Firuz zamanında oluştu. Müslümanlarla İranlılar arasında çıkan savaşlar nedeniyle ilgisiz kalınması, bu vadilerin daha da genişlemesine, büyüklüğünün 30×30 fersaha, yani 27225 km²'ye ulaşmasına neden olmuştur. Zira bir fersah yaklaşık 5,5 km'dir. Suların doldurulduğu bu araziler, tarıma elverişsiz bir hâle gelerek her ne kadar eskiden tarıma ve yerleşime elverişli halde ise de işletilmeyen arazi hükmünü almıştır.

Herhangi bir kimse tarafından mülk edinilmediğinden dolayı Beytu'l-Mal'in yani devletin mülkü olmuştur. Buralara sık ağaçlıklı ormanlar, çalılıklar, çorak topraklar ve bataklıklar da dâhildir. Çünkü bunlar da vadiler gibidir ve aynı hükmü alırlar.

3- Savafti

Halifenin Beytu'l-Mal'e katma kararı aldığı her toprağa denir. Bunlar, fethedilen yerlerde yaşayan halk çekildikten sonra sahihsiz olarak kalan ve fethedilen memleketin mülkü olan topraklar ile; yönetici veya komutanlara ait olup savaşta ölen veya savaştan kaçan kimselerin terk ettiği topraklar bu türden topraklardır.

İlk defa savafti arazilerini sınıflandıran ve Beytu'l-Mal'e ait hâle getiren kişi Ömer b. el-Hattab'dır. Ebu Yusuf şöyle der: Abdullah b. Ebu Hurrenin kölesi olan Abdullah b. el-Velid b. Abdullah bana şöyle dedi:

“Ömer b. el-Hattab sevad arazisini on gruba ayırarak düzenledi:

1. Savaşta ölenlerin arazileri

2. *Savaştan kaçanların arazileri*

3. *Kisraya ait olan her toprak*

4. *Sevad halkından birisine ait olan her arazi,*

5. *Bataklık*

6. *Geriye kalan küsurattan sayılan dört grubu unuttum. Ömer'in ayırdığı, gruplandığı arazilerin haracı 17.000 dirhem idi."*

Bu nedenle Hilâfet Devleti, bir ülkeyi fethettiği zaman orada bulunan devlete ait tüm bina ve arazileri, yöneticilere veya komutanlara ait mülkleri, savaş meydanında öldürülenlere ya da toprağını terk edip kaçan kimselere ait olan tüm mülkleri Beytu'l-Mal'in mülkiyetine yani devlet mülkiyetine katması gerekir. İslâm'ın ve Müslümanların hayrına ve çıkarına nasıl uygun görüyorsa bunlar üzerinde öylece tasarrufta bulunmak Halifenin hakkıdır.

4- Binalar ve çatı altına alınmış diğer yapılar

Bunlar Hilâfet Devleti tarafından fethedilen ülkede bulunan tüm köşk saray, bina veya çatı altına alınmış diğer yapılar şeklinde olan her şeyi kapsar. Bu tür mülkler; fethedilen ülkedeki devlet organlarına, dairelerine, kurumlarına, altyapılara, üniversitelere, okullara, hastanelere, müzelere, şirketlerine, fabrikalarına tahsis edilmiş yapıları veya devlet mülklerini yöneticilere, komutanlara, liderlere, savaşta kaçanlara, hapiste öldürülenlere, Müslümanlardan korktukları için mülklerini terk edip kaçan yöre halkına ait olan tüm köşkler/saraylar, yapılar, çatı altına alınmış tüm yapılar, Müslümanlara ait fey' ve ganimet sayılır. Beytu'l-Mal'in hakkı olan mülklerden olur ve devlet tarafından mülk edinilir.

Yine devlet tarafından yaptırılan veya Beytu'l-Mal'deki para ile satın alınan ve devlet organlarına, dairelerine, idare merkezlerine, üniversitelere, okullara, hastanelere veya

devlet tarafından inşa edilen herhangi bir alt yapıya tahsis edilen her bina ve çatı altına alınan tüm yapılar devlet mülkiyetinden sayılır. Aynı şekilde devlete bağışlanan veya hediye edilenler, vasiyet edilen, varisi olmayan kimselerden kalan ya da ölen bir mürtede veya mürted olduğu için öldürülen herhangi bir kimseye ait her türlü bina veya çatı altına alınan tüm yapılar da devlet mülkiyetinden sayılır.

Devlet Mülklerinin İşletilmesi

Şari', Halifeyi içtihadında, yaptığı/yapacağı işte hayır ve çıkar olduğu kanaatine göre Müslümanların işlerini görüp gözetmekle, onların maslahatlarını yerine getirmekle, ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirmiştir. Bu nedenle devletin işletebilme kapasitesince mülklerini işletmesi gerekir. Böylece Beytu'l-Mal'in gelirleri artar ve bütün Müslümanlar bu gelirlerden faydalanır. Aksi takdirde devlet mülkleri atıl kalır, faydaları kaybolur ve gelirleri kesilir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve Halifeleri İslâm'ın ve Müslümanların çıkarlarına uygun gördükleri şekilde devlet mülklerini işletiyorlardı.

Devlet mülklerinin işletilmesi, devletin tüccar, üretici veya iş adamı ve tüccar gibi tasarrufta bulunması anlamına gelmemektedir. Devlet, gözetleyen, kollayandır. Devletin insanların işlerini görüp gözetmesi, çıkarlarını gerçekleştirme ve ihtiyaçlarını karşılaması gereğinden hareketle, devlete ait mülklerin atıl bırakılmaması, işletilmesi gerekir. Dolayısıyla burada asıl olan kâr elde etmek, kazanmak değil, insanların işlerini görüp gözetmektir.

Devlete ait mülkler çeşitli yollarla işletilebilir. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

1- Maslahat gereği yalnızca insanların mülk edinmesini

ya da intifa hakkına sahip olmalarını gerektiren devlete ait arazi veya binanın satılması ya da kiraya verilmesi. Böylesi mülkleri devlet, uygun gördüğü şekilde Müslümanların çıkarlarını gerçekleştirmek üzere insanlara satabilir ya da kiralayabilir. Arazinin İş merkezi, Pazar, depo ya da konut yapımına uygun şehirlerin içinde olması büyük ve küçükbaş hayvan çiftliği yapmaya uygun olup da şehirlerin dışında ya da yakınında olması, denizlerin ve nehirlerin kıyısında olup da fabrikaların ya da ekonomik amaçlı inşaatların yapımına uygun olması, ziraata veya ağaçlandırmaya elverişli olması arasında fark yoktur. Ancak tarıma elverişli olanlar satılabilirken kiraya verilemez.

2- Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Hayber, Fedek ve Vadi'l-Kura halkı ile yaptığı anlaşma gibi, araziden elde edilecek ürünün çeyreği, üçte biri ya da yarısı karşılığında devlete ait meyveliklerin tamamının veya çoğunun işletilmesi

3- Çiftçisi ile tohumu ile çalışmak ve üretim yapmak üzere tarımsal arazilerde ücretli işçilerin çalıştırılması

4- Deltaların, bataklıkların, çalılıkların, çorak toprakların; suyun girmesi engellenerek, dere yatakları ıslah edilerek, bataklık ve benzeri yerlerdeki sular dışarı atılarak bu tür yerlerin kurutulması suretiyle yeniden ağaçlandırmaya ve tarıma elverişli hale getirilmesi

5- *Arazinin ikta edilmesi.* Halife İslâm'ın ve Müslümanların çıkarlarına uygun gördüğü şekilde devlet mülkiyetine ait arazilerden insanlara ikta olarak verebilir. Halife, arazinin ikta edilmesinde, kişinin önce Müslüman olmasını, faziletli olmasını, kalpleri İslâm'a ısındırmak istenen kimseleri, rızıkına vesile olmak üzere toprağa ihtiyacı olan çiftçileri vb. durumları göz önünde bulundurabileceği gibi arazinin boş

kalmaması için imar edilmesini veya ekinlerin ve sebzelerin daha fazlalaşmasını da göz önünde bulundurabilir. Maslahatı gördüğü sürece Halifenin ikta etme hakkı vardır. Bu konuda daha önceki hadislerde geçtiği gibi hem Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem* hem de ondan sonra gelen Halifeler insanlara arazi ikta etmişlerdir.

İkta ya öşür arazisinden ya da harac arazisinden olur. İkta eğer öşür arazisinden yapılıyorsa hemen hemen Arap Yarımadası'nın tamamı ile Endonezya gibi halkının kendiliğinden Müslüman olduğu her toprağın Halifenin, rakabesi menfaatinin ikta edilen kimseye mülk edindirmesi caizdir. Yahut Müslümanların menfaatına uygun gördüğü üzere rakabesini vermeyip yalnızca menfaatini sonsuza dek ya da belli bir süre ile bırakma hakkı vardır. İkta edilen arazinin çok uzun süre ekildiği hâlde sonradan terk edilmiş olması nedeniyle ölü arazi hâline gelmesi ya da halen daha ekilmeye ve ağaçlandırılmaya elverişli hâlde bir arazi olması arasında fark yoktur. Bu durumların tamamında ikta edilen ölü arazi canlandırılmadıkça veya işlek hâlde bulunan arazideki üretim devam ettirilmedikçe iktadaki mülkiyet sabitleşmez. İkta, kişiye kanuni bir hak kazandırır. Ancak ikta sahibinin arazi üzerindeki mülkiyet hakkı, ölü arazinin canlandırılması ve işlek araziden de mahsul alınması ile tamamlanır. İkta edilen bir arazideki ürün, nisab miktarına ulaştığı zaman ürettiği üründen gereken zekâtın dışında harac ödemesi gerekmez çünkü toprak öşri arazidir, öşri arazide ise harac yoktur. Ancak ikta, haraci -Irak, Şam ve Mısır toprakları gibi zorla fethedilen- araziden yapılmışsa duruma bakılır. Eğer tarıma elverişli bir arazi ise ister daha önce harac uygulanan bir arazi olsun isterse daha önceden harac uygulanmayan bir arazi olsun ikta sahibi arazinin menfaati dışında araziyi mülk edinemez. Arazinin gözetim hakkını da mülk edinemez.

Çünkü gözetim hakkı tüm Müslümanlara ait bir mülktür. Halife ikta sahibine arazinin intifa hakkını sonsuza kadar veya belli bir süre ile bırakma hakkına sahiptir. Müslümanların çıkarına nasıl uygunsa öyle yapar.

Bu tür bir ikta araziden harac, araziden elde edilen ekin ve meyvelerin harac ödendikten sonra kalan miktarı nisab miktarını dolduruyorsa farz olan zekâtın da ödenmesi gerekir. Musa b. Talha'dan: "Osman b. Affan Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ashabından beş kişiye; Zübeyr'e, Said'e, İbni Mesuda, Usame b. Zeyd'e ve Habbab b. el-Eret'e arazi ikta etti. Bu kişilerden İbni Mesud ve Habbab için benim komşularımdan Ebu Yusuf şöyle der:

"Ebu Hanife kendisiyle nakleden birisinden bize şunu nakletti: Abdullah b. Mesud, Habbab, Hüseyin b. Ali ve bunların dışındaki bazı Sahabelere ait haraci arazi vardı. Yine Şu-reyh'in de haraci arazisi vardı. Bunlar arazilerinin haracını ödüyorlardı."

İkta ölü araziden ise duruma bakılır. Eğer ölü arazi çok eski çağlardan beri işletilmemiş ise veya daha önceleri işlek hâlde iken sonradan ölü arazi haline gelmişse veya harac konulmadan önce ölü arazi konumunu kazanmışsa -Basra ile Kûfe arasında bulunan vadiler gibi- Halifenin, bu arazinin gözetim ve intifa hakkını ya da sadece intifa hakkını ikta sahibine temellük etme yetkisi vardır. Ancak bu arazideki mülkiyet, arazinin ihya edilmesi ile tamamlanır. Her ne kadar ikta, ikta sahibine kanuni hak kazandırıyorsa da temellük ancak canlandırma ile, arazinin işletilmesi ile tamamlanır. Arazinin canlandırılması, tarıma elverişli hâlde getirilmesi işi, ikta edilmesinin üzerinden üç yıl geçmeden tamamlanmış olması lazımdır. Tavus'un Ömer b. el-Hattab'dan ri-yayet ettiği bir eserde Ömer şöyle demektedir:

“Bir yeri taşla çevirenin üç yıldan sonra hakkı yoktur.” Muhammed b. Ubeyd es-Sakafî'den: *“Basra halkından Nafi' Ebu Abdullah adında birisi Basra'da haraci arazi olmayan bir yeri, atlarının otlaması ve barınmaları için kullanmak üzere - ki bu durum Müslümanlardan herhangi bir kimseye zarar vermiyordu- Ömer b. el-Hattab'dan kendisine ikta etmesini istedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab Ebu Musa el-Eşariye yazdığı mektupta şöyle dedi: 'Eğer durum onun söylediği gibi ise orasını ona ikta et.'* Osman b. Affan, Osman b. Ebu'l As es-Sekafi'ye Basra'da çorak bir araziyi ikta etti. Osman b. Ebu'l As da orasını ihya etti.”

Bu arazi Müslüman bir kişiye ikta edilirse öşür vermesi gerekir, harac vermesi gerekmez. Zira bu arazinin hükmü aşağıdaki hadis gereğince öşür toprağından ikta edilerek ihya edilen ölü arazinin hükmü gibidir. Ömer b. El-Hattab'dan: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

من أحيا أرضاً ميتة فهي له

“Kim ölü araziyi ihya ederse arazi onun olur.”⁵⁵

Ömer b. Şuayb babası yoluyla dedesinden rivayet ettiği bir hadiste Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demektedir:

من أحيا أرضاً مواتاً فهي له

“Kim ölü araziyi ihya ederse arazi onun olur.”⁵⁶

Eğer bu arazi zimmi bir kâfire ikta edilirse kâfirin harac vermesi gerekir; tıpkı fetihten sonra yerleşimlerini sürdüren yöre halkının toprakları için harac ödedikleri gibi. Ancak ikta edilen her ölü arazi önceden tarıma elverişli idi ise harac ödenmesi gerekir. Arazi Müslüman ya da zimmiye ait ol-

⁵⁵ Tirmizi, Ahkâm 38

⁵⁶ Tirmizi, Ahkâm 38

sun, herhangi bir araziye konulan harac ve haraci arazi hükmü kıyamete kadar sabit olarak kalır.

6- Ölü araziye ihya etme izni ve buna teşvik. Arazi ister oş-ri isterse haraci arazi olsun, ister yaratılışından bu yana ölü arazi olsun, isterse bir zamanlar faal, ekilip dikilen bir hâlde iken zamanla bozularak ölü arazi hâline gelmiş olsun Halife insanlara ölü arazileri ihya etme iznini verir ve onları ihyaya teşvik eder.

İhya edilen arazi yerleşim birimleri, depolar, fabrikalar, büyük ya da küçükbaş hayvan çiftlikleri inşa etmek amacıyla imar edilmişse yapıların tamamlanıp çatı altına alınması ile ihya olayı da tamamlanmış olur. Çünkü imarın tamamlanması ile binalarda oturmak, depo ya da fabrika olarak kullanılmak, büyük ve küçükbaş hayvanları yetiştirmek mümkündür. Eğer ihya, tarım yapmak ve ağaçlandırmak amacına yönelik ise araziye diğer arazilerden ayırt etmek üzere etrafının çevrilmesi, kurak bir arazi ise oraya suyun ulaştırılması veya su çıkarmak amacıyla kuyu kazılması ile bataklık ise suyun araziye girmesinin engellenmesiyle eğer arazi su ile dolu ve ekinleri su üzerinde kalıyorsa arazinin kurutulması ve toprağın ekilmesi, çukur yerlerin su baskınından kurtarılması, taşlarından temizlenmesi ile tamamlanır. İhya hadisi ve Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği **"Kim ölü araziye ihya ederse arazi onun olur."**⁵⁷ hadisleri gereğince ihyanın tamamlanması ile temellük de tamamlanır.

Tahcir ile (taşla veya benzeri şeylerle arazinin çevrilmesi ile) temellük tamamlanmaz. Tahcir, yalnızca tahcir yapana çevirdiği arazi üzerinde kanuni hak tanır. Üç yıllık bir süre içerisinde çevirdiği araziye ihya etmezse çevirdiği toprak

⁵⁷ Tirmizi, Ahkâm 38

üzerindeki hakkı kaybolur. Tavus'un Ömer'den rivayet ettiği şu hadis bunun delilidir:

ليس لمحتجر حقّ بعد ثلاث

“Taşla çevirenin üç yıldan sonra hakkı yoktur.”

Kim ölü arazisindeki ölü toprağı ihya ederse arazinin gözetim ve intifa hakkına sahip olur. İhya edenin kâfir veya Müslüman olması durumu değiştirmez. İhya eden Müslüman ise, ihya ettiği araziden elde ettiği ürünler, nisab miktarını dolduruyorsa meyvelerin ve ekinlerin zekâtı olan öşürü vermesi gerekir. Kâfir ise ne öşür ne de harac vermesi gerekir. Çünkü kâfir, zekâta tabi kimselerden değildir. Arazi öşri arazi olduğu için de harac vermesi gerekmez.

Kim, haraci araziye dönüşmeden önce ölü arazi konumuna gelmiş haraci araziye ihya ederse Müslüman ise hem gözetim hem de intifa hakkına sahip olur. Kâfir ise yalnızca intifa hakkına sahip olur. Böylesi bir araziden Müslümanın öşür vermesi gerekir, harac vermesi gerekmez. Fethedildiği zaman haraci arazinin orada bulunanları yaşantılarını devam ettirmelerine karşılık olarak haracını verdikleri gibi kâfirin de harac vermesi gerekir.

Kim de ölü araziye dönüşmeden önce üzerine harac konulan haraci arazideki ölü toprağı ihya ederse sadece menfaatına sahip olur. Mülkiyetine sahip olamaz. Böylesi bir araziye ihya eden ister Müslüman olsun isterse kâfir olsun harac vermesi gerekir. Çünkü hu toprağa fethedilerek üzerinde harac konulan toprak hükmü uygulanır. Dolayısı ile toprağına sahip kimsenin Müslüman veya kâfir olup olmadıklarına bakılmadan harac hükmü olduğu gibi kıyamete kadar uygulanır.

Buraya kadar anlatılanlar arazinin tarımsal olarak ihya edilmesi ile ilgili açıklamalardır. Ancak arazi yerleşim, fabri-

ka kurmak, depolar veya çiftlikler yapmak suretiyle ihya edilmişse ne harac ne de öşür verilmez. Bu durumda haracı arazi ile öşri arazi arasında fark yoktur. Mısır ve Irak'ı fet-heden Sahabeler Kûfe, Basra ve Fustat şehirlerinde arazi keşfi yaptılar ve Ömer döneminde oraya yerleştiler. Onlarla beraber başkaları da oraya yerleştiler. Onlara harac konul-madı. Zekât da ödemediler çünkü evler ve binalar için zekât farz değildir. Ancak ekinlerin ve meyvelerin zekâtını vermek farzdır.

Altyapılar ve Genel Hizmetler

المرفق *“Merafık”* kelimesi, مرفق *“Mirfak”* kelimesinin çoğuludur. Evlerin, beldenin ve devletin merafıkı da aynı kapsama girer. Ondan faydalanan kimse bir çıkar elde etmiş sayılır. Alt yapılar denildiğinde ise, raiyyenin tüm bireylerinin faydalanması için devlet tarafından yerine getirilen tüm hizmetleri kapsar. İçeriğine şunları alır:

1- Posta, telefon, telgraf, teleks, televizyon istasyonları, haberleşme uyduları ve benzerlerinden meydana gelen posta hizmetleri

2- Havale, borç verme, döviz bozma, külçe halindeki altın ve gümüşten para basma veya paraları külçe hâle dönüştürme gibi bankacılık hizmetleri. Devlete ait bankalar bu tür işlemleri yaparlar. Bunlar faizsiz olarak hizmet sunarlar. Dolayısıyla bu türden hizmetleri yapmaları caizdir.

3- Kamuya ait yollar ve ulaşım araçları ile kamuya ait yolların dışındaki trenler gibi. Kamuya ait yollarda çalışan trenler çalıştığı yola tabi olarak uçaklar ve deniz ulaşım vasıtaları gibi kamu mülkiyeti kapsamına giren mülklere dendir.

Bu araçlar aslında ferdî mülkiyet grubuna girerler. Fertlerin bunları mülk edinmeleri caizdir. Fertlerin yanında dev-

letin de bu tür ulaşım vasıtalarını mülk edinmesi caizdir. Müslümanların çıkarlarına uygun olduğu, bir yerden bir başka yere ulaşmalarını kolaylaştıracağı için uçak, tren ve vapur gibi ulaşım vasıtalarına devletin sahip olması caizdir.

4- Fabrikalar. İnsanların çıkarları farzîyetine binaen devletin belli türdeki fabrikaları inşa etmesi gerekir. Bunlar:

A- Petrol gibi aynı itibarıyla kamuya ait olan madenlerin çıkartılması, arıtılması, eritilmesi vb. için fabrikalar kurmak, işlediği madde ile ilgili hükümlere tabi olarak bu türden fabrikaların kamu mülkiyetinden sayılması caizdir. Ancak, kamu mülkiyetine giren maddelerin bizzat kendileri tüm Müslümanların mülkü olduğundan bunlarla ilgili fabrikaların da kamu mülkiyetinden sayılması caizdir. Devlet ise tüm Müslümanlara vekâleten bu türden fabrikaların kurulması ve işletilmesi görevini üstlenir.

B- Ağır sanayi ve silah sanayisi ile ilgili fabrikalar. Bu türden fabrikaların fertlere ait mülk olması caizdir. Çünkü bunlar ferdî mülkiyet kapsamına girer. Ancak bu türden fabrikaların kurulması çok büyük sermayeyi gerektirir. Fertlerin böyle büyük sermaye toplamaları ise çok zordur. Zira günümüzde kullanılan ağır silahlar, fertlerin mülk edinebildiği ferdî silahlardan sayılmamaktadır. Bu durum hem Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* hem de Sahabe döneminde hem de onlardan sonraki Halifeler döneminde böyleydi. Bunlar devlete ait mülklerden idi. Bunların çoğaltılması, geliştirilmesi görevi devlete aittir. Çünkü Ümmet'in işlerini gözetme farzîyeti bunu gerektirmektedir. Özellikle de silah sanayisinde ve teknolojisinde korkunç gelişmeler ortaya çıktıktan ve bunların inşası çok büyük sermayeyi gerektirdikten sonra devletin bu tür silah fabrikalarını kurması daha zorunlu hâle gelmiştir. Fakat bu durum fertlerin ağır sanayi ve ağır silah fabrikaları kurmalarını engellemez.

İnsanların işlerinin görülüp gözetilmesi çerçevesinde devlet tarafından insanların hizmetine sunulması gereken altyapılar bunlardır. Buralardan devletin bir takım gelirler elde etmesi de mümkündür. Altyapılar devlete ait olduğu zaman bunların kârları ve zararları da devlete ait olur ve Beytu'l-Mal'in gelirlerinden sayılır. Beytu'l-Mal ile ilgili yerlere harcanmak üzere Fey' ve Harac Divanı gelirleri bölümüne konur.

Bunların dışında devlet tarafından yapılması ve insanların hizmetine sunulması gereken okullar, üniversiteler, hastaneler, yollar ve gerekli diğer alt yapı tesislerinin yapılması özel bir geliri ve harcamayı gerektirmez. Bunlar, sürekli olarak yapılması gereken harcamalar grubuna girerler. Bunlar için mutlak surette özel gelirlerin ayrılması söz konusu değildir.

ÖŞÜR

Öşür Müslümanların hakkı olup zımmilerden ve ticaret malları ile Hilâfet Devleti sınırlarından geçiş yapan Daru'l-Harb halkının ticaret mallarından alınır. Öşür alan kimseye de "aşır" denir.

Öte yandan "gümrük vergisi" almayı kınayan, alan kişi hakkında sert ifadeler kullanan birçok hadis vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır. Ukbe b. Amir Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi işittiğini rivayet eder:

لا يدخل الجنة صاحب مَكْسٍ

"Meks/Gümrük vergisi alan kimse cennete giremez."⁵⁸

"Meks", Hilâfet Devleti'ne getirilen ticaret mallarından alınır. Küreyz b. Süleyman'dan: *"Ömer b. Abdülaziz, Abdullah b. Avf el-Karri'ye yazdığı mektupta şöyle dedi: Refahtaki, Beytu'l-Meks denilen yere git ve orasını yerle bir et, sonra o enkazı oradan kaldırarak denize dök."* Bu mektubun bir benzerini de Adiy b. Erta'ya da yazarak şöyle diyordu: *"İnsanlardan fidyeyi, sofru vergisini, meksi ki o, meks değil, eksiklidir, azaltmadır kaldır. Çünkü Allah "meks" hakkında şöyle demektedir:*

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

"İnsanların eşyasını eksik vermeyin. Ve o ıslah olduktan sonra yeryüzünde fesat çıkarmayın."⁵⁹ *Kim sana zekât ile gelirse onun zekâtını al, zekâtını vermeyenlerin heسابı ise Allah'a aittir."*

Bu hadislerin ve Sahabe sözlerinin tamamında meks kınanmaktadır. Şiddetli bir şekilde meks alanın kötülenmesi,

⁵⁸ Müsned-i Ahmed

⁵⁹ Araf 85

gümrük vergisinin caiz olmadığına delalet etmektedir.

Ancak bu nasslara ilave olarak Müslümanların ve zimmi-lerin ticaret mallarından alınmayıp sadece Daru'l-Harb hal-kından alınacağını belirten nasslar vardır. Abdurrahman b. Ma'kil'den: *"Ziyad b. Hadir'e kimden öşür almıyordunuz?" diye sordum. Dedi ki: 'Müslümanlardan ve aramızda anlaşma olan ülkelerin vatandaşlarından almıyorduk.' 'Peki, kimden alıyordunuz?' Ülkelerine gittiğimizde bizlerden aldıkları gibi biz de Daru'l-Harb tüccarlarından öşür alıyorduk."* Amr b. Dinar'dan gelen rivayet ise şöyledir:

"Müslim b. el-Musbih, ibni Ömer'in şöyle sorduğunu bana haber verdi. "Ömer'in Müslümanlardan öşür aldığını biliyor musun?" Dedi ki: "Hayır. Böyle bir bilgim yok." Bu haberler Müslümanlardan ve zimmilerden öşür alınmadığını göstermektedir. Gümrük vergisi *"mütakabiliyet"* esasına göre ancak Daru'l-Harb halkından alınır.

Ancak yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerin yanında, Ömer b. Hattab ve ondan sonra gelen Halifelerden Osman, Ali ve Ömer b. Abdülaziz'in devletin sınırlarından giriş çıkış yapan tüccarların Müslüman olanlarından kırkta bir, zimmi tüccarlardan yirmide bir, Daru'l-Harb tüccarlarından ise onda bir vergi aldıklarına dair rivayetler vardır. Ziyad b. Hadir'den: *"Ömer b. Hattab öşür için beni görevlendirdi ve Müslüman tüccarlardan % 2,5 almamı emretti."* Bir başka rivayet ise şöyledir:

"Ömer b. el-Hattab, beni Tağlib Hıristiyanlarından 1/10, zimmilerden de 1/20 oranında vergi almamı emretti." Yukarıda Abdurrahman b. Ma'kil'in Ziyad b. Hadir'den yaptığı rivayete göre Ziyad b. Hadir; Daru'l-Harb tüccarlarından 1/10 oranında vergi alıyordu. Saib b. Yezid'in yaptığı rivayet ise şöyledir:

“Ömer döneminde Medine çarşısında amel idim. O dönemde Nebati’lerden 1/10 alıyorduk.” Abdullah b. Ömer’den gelen rivayette de şu ifadeler yer almaktadır:

“Ömer b. el-Hattab, Medine’ye daha fazla buğday ve zeytinyağı gelmesi için Nebati’lerin Medine’ye getirmiş oldukları buğday ve zeytinyağından 1/20, kumaşlardan ise 1/10 oranında vergi alıyordu.” Zürayk b. Hayyan ed-Dımeşki’den - Mısır sınırında gümrük görevlisi idi- Ömer b. Abdülaziz’in kendisine yazdığı mektupta şöyle dediğini rivayet eder:

“Zimmi tüccarlardan sana uğrayanların ticaret mallarından her yirmi dinarda 1 dinar al. Yirmi dinardan az olursa hesabı ona göre yap. On dinara kadar bu oranı uygula, 1/20 al. Eğer on dinardan az olursa bir şey alma.”

Net ifadelerle gelen bu rivayetler Ömer b. el-Hattab ve sonra gelen Halifelerin, dışarıdan mal getiren Müslüman tüccarlardan 1/40, zimmilerden 1/20 ve Daru’l-Harb halından da 1/10 oranında vergi aldıklarını göstermektedir. Bu olayların Sahabelerin gözleri önünde cereyan etmiş olması, *“gümrük vergisi”* almanın caiz olduğuna dair *“Sahabe icması”*nın var olduğunu göstermektedir. Ömer b. Abdülaziz’in, -Adiy b. Erta’ya meksi kaldırmayı ve Abdullah b. Avf el-Karri’ye Refah’taki gümrük evini yıkmayı emretmiş olmasına rağmen Mısır’da öşür toplamakla görevli amili Zürayk b. Hayyan ed-Dımeşki’ye, zimmilerden 1/20 oranında vergi almayı emretmesi ve Ziyad b. Hadir’in: *“Biz ne Müslümanlardan ne de aramızda anlaşma bulunan ülke vatandaşlardan da öşür alıyorduk.”* şeklinde rivayette bulunması, bir başka rivayetinde ise Ömer’in *“Müslüman olanlarından kırkta bir, zimmi tüccarlardan yirmide bir öşür almayı emrettiği”* şeklindeki rivayetler ile gümrük vergisini ve gümrük vergisi alanları kınayan, Ömer ve Ziyad b. Hadir’e ait *“Ne Müslümandan ne de bir zimmiden alınmıyordu.”* şeklindeki rivayet-

lerle çelişmektedir. Ancak bu konu hakkında bize ulaşan bütün hadisler ve Sahabe sözleri incelendiği zaman kesinlikle aralarında çelişkinin olmadığı görülür. Rivayetlerde kınanan ve alan hakkında da çok sert ifadelerin kullanıldığı meksle, haksız yere Müslümanlardan öşür alınması veya dışarıdan getirdikleri mallardan 1/40'tan daha çok miktarda alınan paralar kastedilmektedir. Müslüman'a öşür farz olmadığı gibi ticaret mallarından da zekâtın dışında ödemeleri gereken başka farz da yoktur. Müslümanların mallarından ancak kırkta bir vermeleri gerekir. Bu ise ne vergidir ne de öşürdür. Böylece İbni Ömer'in ve Ziyad b. Hadir'in rivayetlerinden neyin kastedildiği anlaşılmaktadır. Müslümanlardan vergi değil ancak zekât alınır. Zekâtın miktarı ise onda bir değil kırkta birdir.

Zımmilere gelince: Zımmilerden de 1/10 (öşür) alınmaz, zımmilerden ancak 1/20 oranında vergi alınır. Zımmilerden alınan bu oran, Irak, Şam ve Mısır'ın fethi esnasında Ömer b. el-Hattab zamanında, zımmilerle yapılan barış anlaşmasına yazılmış bulunan şartlardan birisi gereğince alınmaktadır. Bu nedenle haram olan ve alan hakkında çok şiddetli kınamaların yapıldığı meksten kasıt haksız yere alınan paralardır. Bu paranın Müslümandan, zımmiden ya da Daru'l-Harb halkından alınması farketmez. Sözleşmede yazılı olan miktarın üstünde veya ülkelerine gittiklerinde tüccarlarımızdan aldıkları gümrük vergisinin üstünde vergi alındığı zaman haksız vergi alınmış sayılır.

Bu çelişkileri gideren Sahabe sözleri de vardır. Ebu Ubeyd *Kitabü'l-Emval*'de öşür konusunu işlerken bu konuda merfu hadisleri de zikreder ve şöyle der:

"O, sadakaları haksız yere alan kimsedir." Ebu Ubeyd bu ifadeyi daha da açıklar ve şunları söyler:

“Zekât alırken alınması gerekenden daha fazla bir miktar aldığı zaman alınan fazla miktarı haksız yere almış olur.” ve devamında şöyle der: *“İbni Ömer ‘Ömer’in Müslümanlardan öşür aldığını biliyor musun?’ sorusuna dedi ki ‘Hayır. Bilmiyorum.’* İbni Ömer’in bu ifadesi ile Ömer’in, şer’an belirlenmiş zekât miktarından daha fazla zekât aldığını bilmediğini ifade ettiğini görüyoruz. Zekât alma ifadesi geçmediği hâlde İbni Ömer, bunu nasıl inkâr edebilir? Ömer ve diğer Halifeler ödeme vakti geldiği zaman zekâtı alıyorlardı. İbni Ömer’in görüşü de onlara ödendiği şekildedir. Ubeyd devamla şu açıklamaları yapar:

“Ziyad b. Hadiyr’e sorulan soru karşısında söylediği ‘Biz ne Müslümandan ne de aramızda anlaşma bulunan kimselerden öşür almıyorduk.’ şeklindeki söz de böyledir. Ziyad b. Hadiyr bu sözü ile şunu kastetmektedir: Biz Müslümanlardan 1/40, zımmilerden 1/20 alıyorduk, Ziyad b. Hadiyr’den gelen diğer rivayetler de böyledir.” Ebu Ubeyd zımmilerden öşür almanın kendisini şüphelendirdiğini söyler çünkü onlar Müslüman değiller ki onlardan zekât alınabilsin. Aynı şekilde Müslümanlardan alındığı gibi Daru’l-Harb halkından da zekât alınmaz. *“Bu rivayetleri iyice düşündüm, inceledim ve araştırdığımda adam başına alınan cizye ve arazilerden alınan haracın dışında Ömer’in onlarla rivayetlerde geçtiği şekilde sulh yaptığını gördüm.”* (Ebu Ubeyd) Ömer’in, Osman b. Huneyfi Irak’a göndermesi ile ilgili olarak Katede’nin Ebu Meclez’den rivayet ettiği uzun bir hadiste geçen şu ifadeler de bunu desteklemektedir:

“Farklı konumlardaki zımmilerin mallarından her yirmi dirhemde bir dirhem ve adam başı da cizye vermeleri şartı konuldu.” Ve devamında şöyle dedi:

“Bu ifadede, zimmi tüccarların mallarından 1/20 oranında vergi almanın onlarla yapılan sözleşme gereği ve Müslüman-

ların hakkı olduğunu görüyorum.” Malik b. Enes’in söylediği şu ifade de böyledir:

“Onlarla ülkelerinde kalmaları üzere anlaşma yapıldı. Ticaret amacıyla ülkemize her uğrayışlarında mallarından vergi alınır.” Böylece rivayetler arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı netleşmektedir. Rivayetlerde yasaklanan meks haksız yere alınan vergidir.

Buraya kadar yapılan açıklamalara göre, Müslümanların devlet sınırları içerisinde yaptıkları ticaretlerinden $1/40$ zekât alınır. Nakit konumunda olduklarından ticaret mallarının zekâtı nakitlerin zekâtı gibidir. Nakitler için farz olan zekât miktarı ise $1/40$ 'tır. Dolayısıyla ticaret mallarının zekâtı da $1/40$ 'tan fazla ya da eksik olamaz. Çünkü zekât, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği sekiz sınıfa verilmek üzere Müslümanlara ait bir haktır. Toplanan zekât, Zekâtlar Divanı'na konulur ve belirlenen yerlere harcanır.

Zimmi tüccarların ticaretlerinden ise, Ömer b. Hattab zamanında yapılan ittifak ve barış anlaşmalarına göre $1/20$ vergi alınır. Geçmişte olduğu gibi bugün de ehli kitap veya diğerleri ile anlaşmalar yapıldığı zaman onların ticaretlerinden alınacak vergi miktarı yeniden belirlenir. Bu miktar $1/10$, $1/30$, $1/40$, $1/20$ oranlarında olabileceği gibi bundan daha az veya çok da olabilir. Anlaşma yapıldıktan sonra ise anlaşma gereğince hareket etmek gereklidir.

Daru'l-Harb halkına ait ticaret mallarından ise mütekabilyet esasına göre öşür alınır. Bizim tüccarlarımızdan aldıkları gibi biz de aynı şekilde onlardan alırız. Ömer *RadıyAllahu Anh* ve sonraki Halifeler döneminde ülkelere ticaret için gittiklerinde Daru'l-Harb sayılan ülke yönetimleri Müslüman tüccarlardan $1/10$ vergi alıyorlardı. Bu nedenle Daru'l-Harb halkının aldığı öşrün aynısı mütekabilyet esasına

göre onlardan da alınırđı. Ziyad b. Hadiyr'den: "Ömer'in gönderdiği ilk aşır benim. Ömer bana herhangi bir kimseyi araştırmamamı, bana getirilen Müslümanların ticaret mallarından her kırk dirhemde bir dirhem, zimmilerden her yirmi dirhemde bir dirhem ve bu iki grubun dışındakilerden de on dirhemde bir dirhem almamı emretti." Enes b. Malik'ten: "Ömer beni öşür toplamak için gönderdi ve Müslümanların farklı alanlardaki ticaretlerinden 1/40, zimmilerden 1/20, harbîlerden de 1/10 oranında almamı emretti."

Ebu Musa el-Eşari Ömer'e yazdığı bir mektupta şöyle di-yordu:

"Bizim tarafımızdan Müslüman tüccarlar Daru'l-Harbe gittiklerinde ticaret mallarından 1/10 oranında vergi alıyor-lar." Bunun üzerine Ömer, "Müslüman tüccarlardan aldıkları gibi sen de onlardan aynı miktarda vergi al." diye yazdı. Menbec halkı Ömer'e yazdıkları mektupta şöyle diyordu:

"Tüccar olarak toprağına girebilmemiz için bize izin ver ve bizden vergi al." Bunun üzerine Ömer, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in ashabı ile istişare yaptı ve onlar Ömer'e vergi almasının uygun olacağını söylediler. Böylece harbîlerden alınacak öşrün miktarı, bizim tüccarlarımızdan alacakları miktarda mütekabiliyet esasına göre aynı olacaktır. Ancak, günümüzde bazı devletlerle yeni ittifaklar yaparsak bizim tüccarlarımızdan aldıkları gümrük vergisi belirle-nir. Bu durumda bizim de onların tüccarlarından sözleşme-de belirtilen miktardan az ya da çok olmamak üzere gümrük vergisi almamız gerekir.

Hem harbîlerden hem de zimmilerden alınan öşür, Müs-lümanlar için fey' sayılır ve hazinede Fey' ve Harac Divanı'na (fonuna) konur. Cizye ve haracın harcandığı yerlere harca-nır.

Zimmilerden ve harbîlerden alınacak öşrün miktarı Halifenin emrine bırakılır. Yapılan veya yapılmakta olan barış anlaşmaları çerçevesinde Halifenin öşür miktarını artırma ve azaltma hakkı vardır. İslâm'ın, Müslümanların ve davayı taşımanın maslahatına uygun düşecek bir şekilde, harbîlerin Müslüman tüccarlara uyguladıkları gibi uygulama yapılarak harbîlerden öşür alınır. Abdullah İbni Ömer'den: *“Medine'ye daha fazla zeytinyağı ve buğday gelmesi için Ömer Nebatilerin getirdikleri buğday ve zeytinyağından 1/20, kumaştan ise 1/10 oranında öşür alırdı.”*

Öşür Nelerden ve Ne Zaman Alınır?

Ticaret malının türü ne olursa olsun ticari amaçla elde bulundurulmuş mallar, hayvanlar, bitkiler veya meyvelerin tamamından öşür alınır. Ticaret malları kapsamı dışında kalan mallardan öşür alınmaz. Kişinin şahsi elbiselerinden, kullandığı alet ve edevattan ve yiyeceğinden öşür alınmaz. Ancak, kişi, beraberinde taşımakta olduğu malların ticaret için olmayıp kişisel eşyaları olduğunu iddia eder ve benzeri eşyalar ticaret için kullanılırsa delille ispatlamadıkça sözüne güvenilmez.

Zımmi ve harbî tüccarların dışarıdan ticaret amacı ile ithal ettikleri mallarından öşür alınır. Zimmilerin ve harbîlerin ülke içerisinde yaptıkları ticaretlerinden öşür alınmaz. Ancak, zimmilerle yapılan anlaşmalarda öşür alınacağına dair bir şart konulmuşsa öşür alınır. Yine diğer devletlerle yapılan ikili ticaret anlaşmalarında öşür alınacağına dair bir madde varsa harbîlerden de öşür alınır. Zira zekât onlara farz değildir. Zimmilerin içeride adam başı cizye ödemeleri ve arazileri için de harac ödemeleri dışında mali yükümlülükleri yoktur. Ancak, zimmilerle yapılan barış sözleşmele-

rinde, ordu beslemeleri ve Ömer dönemindeki anlaşmalarda olduğu gibi Müslümanları misafir etmeleri şeklinde şartlar varsa sözleşme gereğini yerine getirmek mecburiyetindedirler. Harbîlerle yapılacak muamelede mutlak surette müte-kabiliyet esasına, sözleşme metinlerine ve harbilerin Daru'l-İslâm'a girişleri için konulan izin şartlarına bağlı kalmak gereklidir. Sıralanan şartların dışında onlardan herhangi bir şey alınmaz. Müslümanların mallarından ve ticaretlerinden ise zekât alınır.

Tacir bir kereden daha fazla aşire uğrasa (sınırdan giriş çıkış yapsa) bile bir yıl içerisinde aynı maldan bir defa öşür alınır. Ziyad b. Hadiyr'den: *"Bir Hıristiyandan yılda iki defa öşür alıyordu. Hıristiyan Ömer b. el-Hattab'a gelerek 'Ey mü'minlerin emiri! Amilin benden yılda iki kere öşür alıyor.' dedi. Bunun üzerine Ömer: Onun böyle yapmaya hakkı yoktur. Yılda ancak bir kere öşür alma hakkı vardır. Daha sonra Hıristiyan Ömer'e gelerek şöyle dedi: 'Ben yaşlı bir Hıristiyanim.' Bunun üzerine Ömer, 'Ben de hak din üzere olan bir yaşlıyım. Şikâyetin hakkında Ziyad b. Hadiyr'e mektup yazdım.' dedi."*

Zimmi veya harbî tüccarın birinci seferi dışında farklı ticaret malları ile giriş çıkışları tekrar ederse yaptığı her yeni ticaret için ayrıca öşür alınır; tıpkı Müslümanın yaptığı her ticaretten zekât alındığı gibi. Eğer Müslüman yaptığı ticaretin zekâtını verdiğini söylerse yemin ederek bunu doğrulaması ya da yaptığı ticaretin zekâtını ödemediğine dair bir belge göstermesi istenir. Zira zekât yılda bir kere farzdır. Zekâtı ödenmeyen her bir ticaretten kırkta bir zekât alınır.

Müslüman bir tüccarın yaptığı ticaret nisab miktarına ulaşıyor ve üzerinden de bir yıl geçmişse, yani ticaretinin değeri yirmi mıskal altına ulaşıyorsa, bugünkü ölçü ile 85 gr altın miktarına veya 200 dirhem gümüşe yani 595 gr gümüş miktarına ulaşıyorsa 1/40 zekât alınır. Malının değeri, zekât

içeren nisab miktarına ulaşmadıkça herhangi bir şey alınmaz. Ancak harbî ya da zımminin taşımakta olduğu malın miktarı az da olsa çokta olsa her maldan öşür alınır.

Zekât toplama işi çok hassas bir iştir. Çünkü “aşir” insanlara zulmetmek, harama yönelmek ve rüşvet almakla karşı karşıyadır. İnsanlara zulmetmemesi, kötü muamele yapmaması veya alınması gerekenden daha fazla mal almaması, harama götürücü olaylar karşısında zafiyet göstermemesi ve rüşvet almaması için “âşir”in takvalı, ihlaslı kimselerden olması gerekir. Zira âşir rüşvet alırsa veya alınması gerekenden daha az alırsa Beytu’l-Mal’de Müslümanların hakkı kaybolmuş olur. Bu nedenle âşir alan kimse sürekli kontrol altında tutulmalıdır. Bir kötülüğü görüldüğü anda hemen cezalandırılması, ikaz edilmesi ya da azledilmesi gerekir.

YÖNETİCİLER VE DEVLET MEMURLARININ DEVLET VE GANİMET MALINA HİYANET EDEREK ELDE ETTİKLERİ MALLAR, KANUN DIŞI YOLLARLA ELDE EDİLEN MALLAR VE CEZALAR

Emanete ihanet edilerek elde edilen mal (mal-ul gulul), vali, amil ve diğer devlet memurlarının insanlara ya da devlete ait mallardan kanun dışı yollardan elde ettikleri mallara denir. Zira onların devlet tarafından kendileri için belirlenen maaş veya tazminatların dışında bir şey almaları helal değildir. Devletin veya fertlerin mallarından zorla, otoriteyi ya da memurluk sıfatlarını kullanılarak alınan her mal hıyanet ve haram sayılır. Dolayısıyla da mülk edinilemez. Çünkü kanun dışı yollarla kazanılmıştır. Kimlerden alındığı bilindiği zaman sahiplerine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmediği zaman haksız kazanç elde eden devlet görevlilerinin malı müsadere edilir ve Beytu'l-Mal'e konur. Allahu Teâlâ ayette şöyle buyurmaktadır:

وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Kim (emanete) hıyanet ederse kıyamet günü hainlik ettiği şey ile gelir.”⁶⁰

Muaz b. Cebel'den: *“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda peşimsıra bir adam göndererek beni geri çağırırdı ve bana, تصيبن، لا أدري لم بعثت إليك؟ فإنه غلول، ومن يغلل يأت بما غلّ يوم القيامة، لهذا دعوتك، شيئاً بغير إذني، فامض لعملك “Sana niçin haber gönderdiğimi biliyor musun? Benden izinsiz sakın bir şey alma! Çünkü o, ihanettir. Kim ihanet ederse kıyamet gününde ihanet ettiği ile gelir. İşte bunları söylemek için seni çağırtdım. Artık vazifene dö-*

⁶⁰ Âl-i İmran 161

nebilirsin.” dedi.”⁶¹

Ebu Mes’ud’dan: *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Beytu’l-Mal’e ait gelirleri toplamak için beni görevlendirdi, ardından da bana, انطلق أبا مسعود، لا ألفينك يوم القيامة تجيء على ظهرك، الصدقة له رغاء قد غلته* **‘Haydi kalk ve işine git. Ancak, kıyamet günü hıyanet ederek aldığın sırtında böğürmekte olan zekât develerinden biri ile seni görmek istemiyorum.’ dedi. Bunun üzerine ben, ‘Öyleyse ben bu işi yapmak istemiyorum.’ dedim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, إذأ لا أكرهك** **‘Öyleyse ben de seni zorlamıyorum.’ dedi.”**

Vali, amil ve devlet memurlarının kanun dışı kazanç yolları şunlardır:

Rüşvet

Rüşvet; karşılıksız olarak yerine getirilmesi gereken insanların işlerinden herhangi birisinin yerine getirilmesi için vali, amil, kadı ve herhangi bir devlet memuruna ödenen her türlü paraya, mala denir. Her ne türden olursa olsun, az ya da çok olsun, hangi yolla ve hangi muamelelerle ödenirse ödensin rüşvetin tümü haramdır. Ebu Davud Ebu Hureyre’den şu hadisi rivayet eder:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki:

لعنة الله على الراشي والمرتشي في الحكم

“Yönetimde bulunup rüşvet alana da verene de Allah lanet etmiştir.”⁶²

⁶¹ Tirmizi Ahkâm 8

⁶² Ebu Davud

Tirmizi Abdullah b. Amr'dan şu hadisi rivayet eder:

لعنة الله على الراشي والمرتشى

“Allah, rüşvet alana da verene de lanet etmiştir.”⁶³

Ahmed b. Hanbel Sevban'dan şu hadisi rivayet eder:

*“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem rüşvet alana, verene ve her ikisi arasında aracılık yapana lanet etti.”*⁶⁴ Bu hadisler rüşvetin kesinlikle haram olduğu hakkında açık nasslardır.

Rüşvet, karşılıksız olarak yerine getirilmesi gereken bir işi yapmak için veya yapılması gereken bir işi yapmaktan kaçınmanın karşılığı olarak ya da yapılmaması gereken bir işi yapmak için alınabilir. Yapılan işin bir fayda sağlaması veya bir zararı ortadan kaldırması, hak ya da batıl olması arasında herhangi bir fark yoktur. Rüşvet yoluyla kazanılan her mal haramdır, mülk edinilemez. Bunların müsadere edilerek Beytu'l-Mal'e konması gerekir çünkü kanun dışı bir yolla kazanılmıştır. Dolayısıyla rüşveti alanın, verenin ve aralarında aracılık yapan kimsenin cezalandırılması gerekir.

Hediyeler ve Bağışlar

Vali, amil, kadı ve devlet memurlarına hediye ya da bağış yolu ile verilen her mal rüşvet gibidir. Vali, amil, kadı veya herhangi bir devlet memurunun bunları alması helal değildir. Hediye verenin ya da bağışta bulunan kimsenin ileriye yönelik olarak gerçekleştirmek istediği bir çıkarı olmasa hediye veya bağış vermezdi. Çünkü hediye veya bağış ileride gerçekleştirilecek bir iş için atılan bir adamdır, hazırlıktır. Vali, amil, kadı ve devlet memurlarına verilen hediye ve ba-

⁶³ Tirmizi

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel

ğışlar hiyanet sayılır. Hiyanet eden kimse ise cehennemdedir. Hediye ve bağışları kabul etmenin yasaklığı konusunda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den gelen sarih rivayet vardır. Buhari ve Müslim, Ebu Humejd es-Saidi'den şu hadisi rivayet eder:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem beni Esed kabilesinden İbn-ül Etebiyye adındaki bir adamı zekât toplamak üzere görevlendirdi. Adam geri döndüğünde ‘Bu sizin, bunlar da bana hediye edilenlerdir.’ Dedi. Bu söz üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ayağa kalktı ve minbere çıktı. Allah’a hamdü senadan sonra şöyle dedi:

ما بال العامل نبعثه فيأتي يقول هذا لكم، وهذا أُهْدِي لي، فهلا جلس في بيت أبيه وأمه فنظر أُيْهَدَى له أم لا، والذي نفس محمد بيده، لا ينال أحد منكم منها شيئاً إلا جاء به يوم القيامة يحمله على عنقه، بعير له رغاء، أو بقرة لها خوار، أو شاة تيعر،

‘Gönderdiğimiz amile ne oluyor ki geri döndüğünde ‘şunlar sizindir ve şunlar da bana hediye edilenlerdir’ diyor. Anasının ya da babasının evinde otursaydı bunlar kendisine hediye edilir miydi edilmez miydi? Muhammed’in canını elinde bulundurana yemin olsun ki sizden kim haksız birşey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde kıyamet gününde gelir. Eğer haksız yere aldığı şey deve ise böğürececek, sığır ise möleyecek, koyun ise meleyecek.’ Sonra koltuk altlarındaki beyazlık gürünesiye kadar ellerini havaya kaldırarak: اللهم هل بلغت؟ ‘Allah’ım tebliğ ettim mi?’ dedi ve bu sözü iki kere tekrarladı.”⁶⁵

Bu açıklamalara göre vali, amil, kadı veya diğer devlet memurlarına hediye ya da bağış yoluyla verilen her mal haram kazanç olup mülk sayılmaz. Hediye ya da bağış alan

⁶⁵ Buhari, Müslim

devlet memurlarından bu malların toplanarak Müslümanların Beytu'l-Mal'ine konması gerekir. Çünkü bunlar gayri meşru yolla elde edilen bir kazançtır.

Zorla ya da Otorite Gücü ile Elde Edilen Mallar

Bunlar vali ve amil gibi yöneticilerin veya yakınlarının ya da devlet memurlarının, devlete ait mallardan veya arazilerden ya da insanların mallarından ve arazilerinden makam ve mevki gücünü kullanarak zorla elde ettikleri mallardır. Devlete veya insanlara ait mallara ve arazilere herhangi bir yolla istila ederek sahip olmak haram kazanç sayılır ve mülk edinilemez. Çünkü bu kazanç gayrimeşru yolla elde edilmiş kazanç sayılır. Her ne yolla olursa olsun devlete veya insanlara ait malları istila etmek zulümdür. Zulüm ise haramdır. Kıyamet gününün karanlıklarından biridir. Aynı zamanda bu türden mal edinmek ihanettir, ihanet eden kimse ise cehennemdedir. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den:

من أخذ من الأرض شيئاً بغير حق خسف به يوم القيامة إلى سبع أرضين

“Kim haksız yere bir arazi elde ederse kıyamet günü elde ettiği arazi ile birlikte yedi kat yerin dibine gömülür.”⁶⁶ Bu konuda gelen bir başka rivayet ise şöyledir:

من أخذ شبراص من الأرض ظلماً فإنه يطوقه يوم القيامة من سبع أرضين

“Kim zulmederek bir karış araziyi alırsa aldığı arazi kıyamet günü yedi kat olarak onun boynuna dolanır.”⁶⁷

İnsanlara ait mülklerden istila edilerek elde edilen malların sahibi bilirse sahibine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmezse Beytu'l-Mal'e konması gerekir. Ancak, istila edilen mülkler devlete ait ise doğrudan doğruya Beytu'l-Mal'e ko-

⁶⁶ Buhari, Mezalim 13

⁶⁷ Buhari, Mezalim 13

nulur; tıpkı Ömer b. Abdülaziz'in yaptığı gibi. Ömer b. Abdülaziz Halife olduğu zaman Umeyye oğullarının otorite gücü ile devlete veya insanlara ait mallardan istila ettiklerinin tamamını Müslümanların Beytu'l-Mal'ine koydu. Ancak sahibi bilinenleri sahiplerine iade etti. Ömer b. Abdülaziz, Umeyye oğullarının ellerindeki tüm iktaları, onlara bağlanan maaşları, istila ettikleri tüm malları, Umeyye oğullarının otorite gücünü kullanarak gayrimeşru bir yolla elde ettikleri mal varlıklarını, mülk edinilmesi caiz olmadığı için, ellerinden aldı. Bu işleme önce kendinden başladı. Bütün mallarından, mülklerinden, bineklerinden, kullandığı kokularından vazgeçip tamamını 23.000 dinara satarak bu parayı Beytu'l-Mal'e koydu.

Komisyon ve Komisyonculuk

Komisyonculuk ve komisyon, vali, amil ve devlet memurlarının yabancı veya yerli şirketlerle veya fertlerle yapılan iş anlaşmaları karşılığı olarak veya devletle bu tür gruplar arasındaki taahhüt işlerine karşılık olarak aldıkları malla/paraya denir. Bu tür yollarla kazanılan her mal ihanet sayılır ve haramdır. Mülk edinilemez. Bu yolla mülk sahibi olanların ellerinden mülkleri alınarak Müslümanların Beytu'l-Mal'ine konması gerekir çünkü bu yolla elde edilen kazanç gayrimeşru bir kazançtır. Muaz b. Cebel'den: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda peşim sıra bir adanı göndererek beni geri çağırdı ve bana: أتدري لم بعثت إليك؟ لا تصيبن شيئاً بغير إذني، فإنه غلول، ومن يغلل فامض لعملك* ***"Sana niçin haber gönderdiğimi biliyor musun? Benden izinsiz sakın bir şey alma! Çünkü o, ihanettir. Kim ihanet ederse kıyamet gününde ihanet ettiği ile gelir. İşte bunları söylemek için***

seni çağırttım. Artık vazifene dönebilirsin.” dedi.”⁶⁸

Fertler ya da şirketler tarafından vali, amil ve diğer devlet görevlilerine verilen komisyonlar, devletin bilgisi dışında gizlice verilmektedir. Bunlar rüşvet gibidir. Vali, amil ve diğer devlet görevlilerine verilen bu komisyonlar, devletten iş koparabilmek, birtakım projeleri gerçekleştirebilmek anlaşma yapabilmek, devletin ya da Ümmet'in çıkarları için değil kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek için verilir.

İhtilas (Zimmete Para Geçirmek)

İhtilas, vali, amil ve diğer devlet memurlarının buldukları görevle ilgili işleri yürütmek, devlete ait inşaatlar yaptırmak veya yatırımlarda bulunmak gibi devlet işlerinin yürütülmesi için tasarruf yetkisine sahip oldukları devlet mallarını zimmetlerine geçirmeleridir. Posta, telefon, telgraf ve ulaştırma hizmetlerinde çalışan memurların sahtekârlık, aldatma ve hile yoluyla belirlenenden daha fazla miktarda insanlardan aldıkları ücretler de ihtilas kapsamına girer. Bunların tamamı devlet malını zimmetine geçirmek veya insanları gaflete düşürüp hile ve aldatma yoluyla kazanılan mallar/paralar olduğu için haramdır ve mülk edinilemez. Bunlar da ihanet kapsamına girdiğinden müsadere edilerek söz konusu kazançların Beytu'l-Mal'e konması gerekir.

Ömer, vali ya da amillerin hallerinden şüphelendiği zaman kendileri hakkında belirlenmiş olan rızıklarından fazlasını onlardan alır ya da mallarını yarıya bölerdi. Görevlendirmeden önce vali ve amillerin mal varlıklarını sayar, daha sonra gönderirdi. Vali ve amillerde görevden döndüklerinde sayılı olan mal varlıklarında daha fazla mal olduğunu görür veya şüphelenirse mallarını toplar ya da bölerek onlardan

⁶⁸ Tirmizi Ahkâm 8

aldığını Beytu'l-Mal'e koyardı; Şam valisi olan oğlu Muaviye'nin yanında dönen Ebu Süfyan'ın malını topladığı gibi. Ebu Süfyan Şam dönüşünde selam vermek ve geldiğini bildirmek için Ömer'e uğradı. Ancak, Muaviye'nin dönüşünde babasını daha fazla miktarda mal ile gönderdiği yönünde Ömer'in içine bir kurt düştü ve Ebu Süfyan'a *"Bizi de gör ey Ebu Süfyan!"* dedi. Bunun üzerine Ebu Süfyan *"Biz bir şey görmedik ki sana verelim."* dedi. Ardından Ömer, elini Ebu Süfyan'ın elindeki yüzüğe uzatarak yüzüğü aldı. Sonra da Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e bir adam gönderdi. Gönderdiği adama Ebu Süfyan'ın ağzı ile Hind'e şöyle söylemesini emretti: *"Beraberimde getirdiğim iki heybeyi gönder."* Çok geçmeden giden adam, içerisinde 10.000 dirhem olan iki heybe ile döndü. Ömer 10.000 dirhemi Ebu Süfyan'dan alarak Beytu'l-Mal'e koydu.

Vali, amil ya da herhangi bir devlet görevlisinin gayri-meşru bir yoldan elde ettikleri her mal Beytu'l-Mal'e aittir ve Beytu'l-Mal'in gelirlerinden sayılır. Aynı şekilde fertlerin şer'an yasak olan yollarda herhangi biri ile mal varlıklarını artırdıkları her mal da haramdır ve mülk edinilmez.

Kim faizle bir şey kazanırsa haramdır ve kazandığı şey mülk edinilemez. Çünkü Allah hem faizi hem de faizle mülkü geliştirmeyi haram kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

"Faiz yiyenler ancak şeytan çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların 'Zaten alış-veriş faiz gibidir.' demelerinden dolayıdır. Hâlbuki Allah faizi haram, alış-verişi helal kılmıştır. Kime Rabb'ından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse geçmiş olanlar kendisine ve

hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kim de dönerse onlar cehennem yaranıdır, orada temelli kalacaklardır.”⁶⁹

Faiz yolu ile malı yenilen kimseler biliniyorsa malı iade edilmelidir. Eğer bilinmiyorsa faizli mal Beytu'l-Mal'e konur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

“Ey iman edenler, Allah’tan korkun! Eğer müminlerden iseniz faizden kalanı bırakın. Böyle yapmazsanız bunun Allah’a ve Rasul’e karşı bir harb olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Hem haksızlık yapmamış hem de haksızlığa uğratılmamış olursunuz.”⁷⁰

Kumar oynayarak mal kazanan kimsenin kazancı da haramdır ve mülk edinilemez. Sahibine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmiyorsa müsadere edilip Beytu'l-Mal'e konur. Çünkü kumar yolu ile mal varlığını artırmak şer'an caiz değildir. Zira kumar haramdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

“Ey iman edenler! İçki, kumar, diki taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki felaha eresiniz. Şeytan ancak içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçersiniz değil mi?”⁷¹

⁶⁹ Bakara 275

⁷⁰ Bakara 278-279

⁷¹ Maide 90-91

Cezalar

Birtakım suçları işleyenlere veya kanunlara muhalefet edenlere veya idari düzenlemelere karşı gelenlere devletin uyguladığı parasal cezalar da Beytu'l-Mal'in gelirlerindedir. Cezalar sünnetle sabittir. Amr b. Şuayb babasından ve dedesi Abdullah b. Amr b. As'tan, o da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e dalında asılı meyve hakkında sorulduğunda şöyle dedi:

من أصاب بفيه من ذي حاجة غير متخذ خبنة، فلا شيء عليه، ومن خرج بشيء منه فعليه غرامة مثلية والعقوبة

“İhtiyaç sahibi sepetine almaksızın ağzıyla ulaşırsa kendisine bir vebal yoktur. Kim de eteğinde birşeyler alarak oradan çıkarsa aldığı iki kat değerini borçlandırır.”⁷²

Aynı şekilde Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den yapılan bir başka rivayette ise şöyle denilmektedir:

ضالة الإبل المكتومة غرامتها ومثلها معها

“Kaybolmuş bir deveyi saklayan bir kimsenin ceza olarak misli ile deve ödemesi gerekir.”⁷³ Kayıp mallar için olduğu gibi zekâtı vermekten kaçınan kimseden farz olan zekâtın alınmasının yanında tazir cezası olarak da malının yarısı alınır. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, ***“...Kim zekâtı vermezse ben hem zekâtı hem de malının yarısını alırım.”*** buyurmaktadır. Bu hadislerin tamamı tazir cezası olarak birtakım cezalar konmasının meşruluğuna delalet etmektedir. Suçların türlerini ve işlenen suçlara karşı uygulanacak cezaların

⁷² Ebu Davud Nesei

⁷³ Ebu Davud

alt ve üst sınırlarını belirlemek Halifeye aittir. Koyduğu bu cezalara bağlı kalmaları için vali, amil, kadı ve diğer devlet memurlarına emretme hakkı vardır. Aynı şekilde bu konuda çıkarılacak özel bir kanuna göre cezaları sınırlama yetkisini vali, amil, kadı ve devlet memurlarına bırakma hakkı da vardır. İctihadına göre Müslümanların çıkarına en uygun olanı uygular.

DEFİNELERİN VE MADENLERİN BEŞTE BİRİ

Define; altın, gümüş, kıymetli taşlar, mercan gibi süs eşyalarından ve silahlardan yerin altında gömülü olanlarına denir. Bunlar ister Mısırlılar, Babilliler, Asurlular, Sasaniler, Rumlar ve Yunanlılar gibi geçmiş halklar tarafından gömülmüş para, kıymetli taşlar, süs eşyaları gibi krallarının veya büyüklerinin mezarlarında ya da höyüklerde gömülmüş hazineler olsun isterse cahiliye döneminde veya İslâm'ın geçmiş dönemlerinde altın ve gümüş paralar hâlinde küp veya benzeri şeyler içerisine konularak toprak altında gizlenmiş şeyler olsun bunların tamamı define sayılır.

Define/hazine kelimesi Arapçada (رکز) “rakz” kelimesinden türetilmiş bir kelimedir; bir şey gizlendiği zaman kullanılan (يرکز) “yerkuzu” kelimesi gibi. Mızrak toprağa saplandığı zaman (رکز الرمح) “rakeze er-ramhu” denir. Gizli ses anlamına gelen (الصوت الخفي) “es-savt el-hafiy” kelimesi de böyledir. Allahu Teâlâ ayette şöyle buyurmaktadır:

أو تسمع لهم ركزا

“...veya bir ses işitiyor musun?”⁷⁴

Maden ise Allah'ın yeri ve göğü yarattığında yeryüzünde yarattığı altın, gümüş kurşun, bakır gibi şeylere denir. Maden kelimesi (عَدَن) “adene” kelimesinden türemiş olup bir yerde oturdu şeklinde kullanılır. Bu nedenle Cennet “Adn” olarak isimlendirilmiştir çünkü cennet ebedi ikametgâhtır. Maden, beşerin gömdüğü şey değil, Allah'ın yarattığı şeylerdir. Bu nedenle “define/hazine” ile maden arasında fark vardır.

⁷⁴ Meryem 98

Defineler ve madenler hakkındaki hüküm farklılığı, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den gelen rivayetlere dayanmaktadır. Ebu Hurayra Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

العجماء جرحها جبار، وفي الركاز الخمس

“Hayvanların işlediği cinayete diyet yoktur. Definede beşte bir vardır.”⁷⁵

Abdullah b. Ömer'den: *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem harabelerde (eski yerleşim yerlerinde) bulunan mallar hakkındaki bir soruya şöyle cevap verdi:*

فيه وفي الركاز الخمس

“Harabelerde bulunanlar ve defineler için beşte bir vardır.”⁷⁶

Ali b. Ebi Talib de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

وفي السيوب الخمس، قال: والسيوب عروق الذهب والفضة التي تحت الأرض

“Suyubda beşte bir vardır. Suyub, yer altında bulunan altın ve gümüş damarlarına denir.”

Buraya kadar yapılan açıklamalara ve rivayetlere göre altın, gümüş, kıymetli taşlar, süs eşyaları ve gömülü olan her mal, beşte biri Beytu'l-Mal'e ödenmesi koşulu ile mülk edinebilir. Bunların gömülü olduğu yerleri; mezarlar, höyükler, geçmiş halklara ait şehirler, herhangi bir kimse tarafından kullanılmayan bir toprak, milattan öncesi yıllardan kalma harabelerdir. Cahiliye döneminde gömülü olması ile geçmiş asırlardaki Müslümanlar tarafından gömülü olması arasında fark yoktur.

⁷⁵ Buhari, Zekât 66; Müslim Hudud 45; Muvatta Zekât, Tirmizi Zekât; Nesei Zekât

⁷⁶ Buhari, Müslim, Muvatta, Tirmizi, Nesei, Ebu Davud

Aynı şekilde çok büyük miktarda olmaması koşulu ile altın, gümüş ya da herhangi bir madeni, damar veya toz halinde bulan kimse, bulduğu arazinin sahibi olmaması durumunda bulduğu malın beşte birini Beytu'l-Mal'e vermesi şartı ile mülk edinebilir.

Define veya maden bulanlardan alınan beşte bir, fey' gibi olup fey' hükmünü alır. Beytu'l-Mal'de Fey' ve Harac Divanı'na/fonuna konur ve fey' ve harac gelirlerinin harcandığı yerlere, Ümmet'in çıkarlarına en uygun bir şekilde Halifenin görüşü ve içtihadı çerçevesinde Ümmet'in işleri için harcanır.

Mücalid, Şa'biden: *"Adamın birisi Medine'nin dışında gömülü hâlde bin dinar buldu ve Ömer'e getirdi. Ömer bu paranın 1/5'i olan 200 dinarı alarak kalan kısmı adama verdi. Aldığı 200 dinarı ise, derecelerine göre orada bulunan Müslümanlara dağıttı. Sonra, 'Dinarların sahibi nerede?' diye selenildi. Adam ayağa kalktığı anda ise ona 'Şu dinarları al. Bunlar da senindir.' dedi."*

El-Haris b. Ebi'l Haris el-Ezdi'den: *"Babası insanlar arasında maden konusunda en uzman birisi idi. Maden çıkarmış olan bir adama gelerek elindeki madenleri yüz tane yavrulu koyun karşılığında satın aldı. Sonra da aldığı madeni eritti. Bundan 1000 koyun değeri kadar saf maden çıkardı. Bunun üzerine satıcı 'Satışı iade et.' dedi. Ebu'l Haris satıştan vazgeçmeyeceğini söyleyince adam 'Ali'ye gideceğim ve seni şikâyet edeceğim.' dedi. Ardından da Ali b. Ebi Talib'e geldi ve ona 'Ebu'l Haris maden buldu.' dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebi Talib el-Haris'e gelerek 'Bulduğun defineler nerede?' dedi. El-Haris: 'Ben define bulmadım. Fakat şu adam buldu ve ben ondan yavrulu 100 koyun karşılığında bulduğu madeni satın aldım.' Bunun üzerine Ali şikâyette bulunan adama dönerek 'Bulduğun madenin beşte birini ödemek sana aittir.' dedi. Bunun üzerine maden bulan adam 100 koyunun beşte birini*

ödedi." Şa'bi ve el-Haris'in rivayet ettikleri hadislerden anlaşılacağı üzere Ömer'in define bulan kişiden, Ali'nin de maden bulan kimseden aldığı miktar yalnızca "humus"tur. Geri kalan beşte dörtlük miktar defineyi ve madeni bulanlara iade edilmiştir. Definelerden ve madenlerden alınan 1/5'lik miktar zekât değildir. Bunlar fey' gibidir. Zira zekât olsaydı zekâtın harcandığı yerlere harcanırdı. Zengin olmasına rağmen Ömer'in define bulana da bu maldan dağıtması bunun zekât olmadığını gösterir çünkü zekât zenginlere verilmez.

Hazine veya maden bulan kim olursa olsun -erkek veya kadın, küçük veya büyük, akıllı veya deli, Müslüman veya kâfir zımmi- bulunduğu miktarın az ya da çok olmasına bakılmaksızın ondan humus alınır.

Toprak ya da bina gibi kendi arazisinde define veya maden bulan kimse, bulduğuna sahip olur. Bulduğu yerin kendisine miras olarak kalmış olması ya da satın almış olması fark etmez. Ancak, kim de başkasına ait bir arazide veya binada define ya da maden bulursa buldukları, arazinin veya binanın sahibine aittir. Bulan kişi bunlara sahip olamaz.

Daru'l-Harb'de define veya maden bulup sahiplenilen kimisenin buldukları fey' sayılır. Tıpkı Daru'l-İslâm'da herhangi bir kimse tarafından kullanılmayan ölü arazide veya harabelerde bulunan madenler veya defineler gibi humus öder.

Hazinenin ya da madenin bulunması ile humus ödemek farz olur. Beytu'l-Mal'e ödemeyi geciktirmek caiz değildir.

Bulduğunda sahiplenilecek maden az miktarda olanlardır. Çok miktarda maden bulursa mülk edinemez. Çünkü bu tür madenler, fertlerin mülk edinemeyeceği kamu mülkiyetine ait madenlerden, yani tüm Müslümanlara ait mülklerden sayılır.

MİRASÇISI OLMAYAN MALLAR

Menkul veya gayrimenkul olsun sahipleri ölüp de geriye birinci ya da ikinci dereceden mirasçısı kalmayan her mal bu gruba girer. Kişi ölebilir; geriye kendisine mirasçı olabilecek karısı, çocukları, babaları, anneleri, erkek veya kız kardeşleri ya da ikinci derecelerden yakınları yoksa ölen kişinin sahip olduğu tüm mallar Beytu'l-Mal'e miras olarak intikal eder. Mikdam el-Kindi'nin Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği bir hadis şöyledir:

أنا أولى بكل مؤمن من نفسه، فمن ترك ديناً، أو ضيعه فإلي، ومن ترك مالا فلورثته، وأنا مولى من لا مولى له، أرث ماله، وأفك عانيه

“Ben tüm Müslümanlara nefislerinden önceyim. Kim ölür de geriye borç bırakırsa veya bakıma muhtaç kimseleri olursa onların gözetilmesi bana aittir. Kim mal bırakırsa bıraktığı mal varislerine aittir. Ben kimsesi olmayanların varisiyim. Onun malını miras olarak alırım.”⁷⁷

Bu hadis, bir kimse öldüğünde geride varisi olmazsa Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ona varis olacağına açıkça delalet etmektedir. Çünkü o, bütün Müslümanların velisi, kimsesi olmayanların da varisidir. Veliden sonra velayet hakkı Halifeye geçer. Bu nedenle Halife bütün Müminlerin velisi, kimsesi olmayanların sahibi/sorumlusu, varisi olmayanların mirasçısıdır. Halifenin mirasçılığı kendisi için değil, ancak Beytu'l-Mal içindir. Bu nedenle varisi olmayan kimselerin mirası, özel mülkiyetten devlet mülkiyetine dönüşür ve Beytu'l-Mal'de Fey' ve Harac Divanı'na konulur. Müslümanların hayırına ve çıkarına uygun gördüğü bir şekilde Halifenin bu malı kullanma hakkı vardır. Bu malı her-

⁷⁷ Buhari, Tirmizi, Müslim

hangi birisine satabileceği gibi kiraya verebilir, vakfedebilir, bağışlayabilir, ikta ve infak edebilir. Bunlardan hangisini Müslümanları çıkarına uygun görüyorsa onu yapar.

Varisi olmayan Müslümanların malının Beytu'l-Mal'e intikal etmesi gibi varisi olmayan zimminin malı da Beytu'l-Mal'e intikal eder. Taşınabilir ya da taşınamaz bir mala sahip olan herhangi bir zımmi ölür ve geride de varisi olmazsa bütün malı fey' olarak Müslümanlara aittir. Yine geride mirasçı olarak karı kocanın birisinden başka mirasçısı kalmayan Müslüman bir kimsenin mirasından kalan fazla mal da Beytu'l-Mal'e aittir. Çünkü karı kocanın, haklarına düşen malın dışında geride kalan malı alma hakları yoktur. Dolayısıyla mirastan kalan fazlalık Müslümanlara ait fey' olarak Beytu'l-Mal'e konulur. Çünkü kalan mal, muayyen bir hak sahibi olmayan maldır. Dolayısıyla mirasçısı olmayan bir Müslümanın malı gibi fey' sayılır.

DİNDEN DÖNEN (MÜRTED) KİMSELERİN MALI

İslâm dininden küfre dönen kimseye mürted denir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Sizden her kim dininden döner de kâfir olarak ölürse onların yaptıkları amelleri dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. Ve onlar cehennem ehlidirler, orada (bir daha çıkmamak üzere) temelli kalacaklardır.”⁷⁸

Kadın olsun erkek olsun İslâm dininden başka, Hıristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik, Budizm gibi bir dine veya komünizm gibi bir ideolojiye dönen kişinin kanı masum olmaktan çıkar. Dolayısıyla malı da masum olmaz. Çünkü malına dokunulmaması, canına dokunulmamasının gereğidir. Dinden dönmesi nedeniyle kanının akıtılması helal olunca malını almak haydi haydi helal olur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله فمن قال لا إله إلا الله فقد عصم
مني نفسه وماله إلا بحقه وحسابه على الله

“İnsanlar ‘La ilahe illallah’ deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim La ilahe illallah derse İslâm’ın belirlediği durumlar hariç canını ve malını benden korumuş olur. Geri kalan hesabı ise Allah’a aittir.”⁷⁹

Dinden dönme ile dönenin kanının akıtılması; muharebe ayeti gereğince kanın akıtılması, zina eden evli bir kadının recmedilmesi veya kasten adam öldürenin öldürülmesi gibi değildir. Çünkü burada sayılanların hiçbirisi işledikleri gü-

⁷⁸ Bakara 217

⁷⁹ Buhari; Müslim, K. İman 32

nahtan dolayı tekfir edilmemişlerdir. Malları heder olunmaz. Bunlar sadece muharebe, evli zani ve kasten bir Müslümanı öldüren kimseler olarak kalırlar. Başkasına varis olabilecekleri gibi miras da bırakabilirler fakat dinden dönen kimse kâfir sayılır. Dolayısıyla malının ve canının dokunulmazlığı kalkar.

Bir kimsenin mürted olmasıyla Müslümanlar kanını akıtma ve malına el koyma hakkına sahip olurlar. Ancak, onun öldürülmesi ve malına el konulması tevbe etmeye çağrılmasından sonra yapılabilir. Kendisine tanınan üç günlük süre içerisinde tevbe etmez ve İslâm'a dönmezse hemen öldürülmesi ve malına el konulması gerekir. Malı Müslümanlara ait fey' olarak Beytu'l-Mal'de Fey' ve Harac Divanı'na konulur. Fey' ve harac gelirlerinin harcandığı yerlere harcanır. Malına kimse mirasçı olamaz. Çünkü karı-kocadan herhangi biri zifaf olmadan mürted olursa o anda nikâh akdi fesholdüğü için birbirlerine mirasçı olmazlar. Aynı şekilde zifaftan sonra eşlerden herhangi birisi mürted olursa yine aralarındaki nikâh akdi fesholur. Hangisi ölürse ölsün biri diğerine mirasçı olamaz. Çünkü bunlardan biri Müslüman diğeri ise kâfirdir. Buna göre mürted olan bir kimse ölür ve geride de kendisine miras bırakan Müslüman bir kimsesi olursa mürted Müslümanın malına mirasçı olmaz. Çünkü mürted kâfir, mirasçı ise Müslümandır. Zira kâfir, Müslümana mirasçı olamaz.

Eğer geride başka mirasçılar varsa mürtedin payı geride kalan mirasçılara verilir. Şayet geride mürtedden başka mirasçı yoksa malın tamamı Müslümanlara ait fey' olarak Beytu'l-Mal'e konulur. Öte yandan mürtedin malına mirasçı olarak baba oğul, anne ve kardeşler gibi Müslüman yakınları varsa bunlar da mürtedin malına mirasçı olamazlar çünkü Müslüman kâfire mirasçı olamaz. Dolayısıyla mürtedin tüm

malı Müslümanlara ait fey' olarak Beytu'l-Mal'e konulur. Usame b. Zeyd'den: *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:*

لا يرث الكافر المسلم، ولا المسلم الكافر

"Kâfir bir kimse Müslümana, Müslüman bir kimse de kâfire mirasçı olamaz."⁸⁰

Abdullah b. Amr'den gelen rivayet ise şöyledir: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

لا يتوارث أهل ملتين

"İki din mensubu (Müslüman, Yahudi-Hıristiyan vs.) birbirine mirasçı olmazlar."⁸¹

Aynı şekilde bütün mirasçıları da onunla birlikte mürted olurlarsa hem mürtedin hem de mirasçıların mallarının dokunulmazlığı kalkar ve fey' olur, birbirlerine mirasçı olmazlar.

Bir bölge halkı toptan dinden döner, bölgeyi işgal eder, kendileri için bir yöntem tayin eder ve özel hükümler koyarlarsa bu bölge Daru'l-Harb olur. Dolayısıyla mallarının ve kanlarının dokunulmazlığı kalkar, kendileri ile savaşmak farz olur. Aslen kâfir kimseler gibi sayılırlar. Hatta bunlar, kendileri ile savaşılması konusunda aslen kâfirlerden de önce gelirler. Çünkü aslen kâfir olanların İslâm'a girmeleri veya onlarla barış yapılması veya cizye alınması mümkündür. Mürted olanların ise İslâm olmalarından başka hiçbir alternatifleri yoktur. Cizye vermeleri ya da onlarla barış yapılması kesinlikle mümkün değildir. Mürtedler ya Müslüman olurlar ya da kendileri ile savaşılır; Ebu Bekir ve Sahabeler'in mürtedlerle savaştığı gibi. Topyekûn İslâm'a dönmelerinden ya da savaştan başka çıkar yolları yoktur. Çünkü Rasulullah SallAl-

⁸⁰ Nesai'nin dışındaki tüm Sünen sahipleri

⁸¹ Ebu Davud, İbni Ömer'den; Tirmizi, Cabir'den

lahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

من بدل دينه فاقتلوه

“Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz.”⁸²

Dinden dönme hâlinde mürtedin kazandığı her mal, mürted olmadan önce kazandığı mal gibi Müslümanlara ait fey’ sayılır. Aynı şekilde riddeti anında yaptığı alışveriş, hibe, vasiyet gibi her türlü tasarrufu batıl bir tasarruf sayılır. Eğer İslâm’a dönerse tasarrufları sahih olur. İslâm’a dönmezse tasarrufu batıl olur.

Mürted olan bir kimse İslâm’a dönerse el konulan malları kendisine iade edilir. Eğer İslâm’a dönmesi, mürtedde miras bırakan kimsenin ölümünden sonra ve terikenin taksiminden önce olursa terikeden payına düşeni alır. Eğer terikenin taksiminden sonra İslâm’a dönerse herhangi bir hak elde edemez. Kendisine mirastan pay verilmez.

⁸² Buhari, Cihad 149; Tirmizi, Hudud 25; İhtisam 28

VERGİLER

Vergiler, Beytu'l-Mal'de yeterli miktarda para bulunmadığı zaman gerçekleştirilmesi zorunlu olan birtakım harcamaları karşılayabilmek için Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı gelirlerdir.

Allah'ın, Müslümanların hakkı olarak belirttiği Beytu'l-Mal'de aslanan gelirlerin sürekliliğidir. Beytu'l-Mal'in sürekli gelirlerini oluşturan fey', cizye, harac, öşür ve devlet tarafından koruma altına alınmış olan kamuya ait mallardan elde edilen gelirler, Müslümanların işlerini çekip çevirmek ve çıkarlarını gerçekleştirmek için Beytu'l-Mal tarafından yapılması gereken harcamalar, Beytu'l-Mal'de para bulunsa da bulunmasa da belirtilen gelirlere ilave olarak vergi koymadan gerekli harcamaları yapabilecek yeterlilikte olmalıdır.

Bununla beraber Şari', Beytu'l-Mal'de para bulunduğu zaman Beytu'l-Mal tarafından harcanmasını, Beytu'l-Mal'de para bulunmadığı zaman ise Müslümanlar tarafından gerekli yerlere harcamaların yapılmasını farz kılmıştır. Ancak günümüzde Hilâfet Devleti'nin çok ağır bir yük ile karşılaşacak olmasından dolayı O, Beytu'l-Mal'in sürekli gelirleri ile Beytu'l-Mal tarafından yapılması farz olan harcamaların tamamını, Beytu'l-Mal'de para olsa da olmasa da karşılama imkânından yoksun olacaktır.

Beytu'l-Mal gelirleri yetersiz olduğu zaman, Beytu'l-Mal'de gerekli harcamaları yapmak için para yoksa ve Müslümanlar da gerekli harcamaları karşılayacak kadar kendiliklerinden bağışta bulunmuyorlarsa yapılması zorunlu olan harcamaları gerçekleştirme farzı Beytu'l-Mal'den Müslümanlara intikal eder. Çünkü yapılması farz olan harcamaların yapılmaması Müslümanları zararla karşı karşıya geti-

recektir. Oysa Allahu Teâlâ Müslümanlardan zararın gidebilmesini hem devlete hem de Müslümanlara farz kılmıştır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

لا ضرر ولا ضرار

“Zarar vermek de yoktur, zarara zararla karşılık vermek de yoktur.”

İşte bu noktada Şeriat, devlete, Müslümanlar için gerekli ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcamaların yapılabilmesi için Müslümanlardan mal/para tahsil etme hakkı vermiştir.

Böyle bir durum söz konusu olduğu zaman devlet, farz olan harcamaları karşılayabilecek miktardan fazla olmaması ve içerisinde bulunulan toplumdaki hayat standardı çerçevesinde insanların lüks ihtiyaçlarını ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini zorlaltırmama koşulu ile Müslümanlara vergi koyar, tahsilatta bulunur.

Beytu'l-Mal tarafından karşılanması gereken ihtiyaçların ve yerlerin, Beytu'l-Mal'de para/mal bulunsa da bulunmasa da harcama yapılması zorunluluğu olan ve para bulunmadığı zaman harcama sorumluluğu Beytu'l-Mal'den Müslümanlara intikal eden ve vergi koymayı gerektiren durumların neler olduğuna gelince:

1- Cihad ve bununla bağlantılı olarak güçlü bir ordunun oluşturulması, en üst seviyede eğitilmesi, düşmanını korkutacak ve karşı harekete kalkışmasını engelleyecek derecede gelişmiş silahlarla donatılması, topraklarımızın kurtarılması, Müslümanların topraklarından kâfirlerin nüfuzunun sökülüp atılması ve böylece de dünyaya İslâm davetinin taşınması ile ilgili harcamalar; cihad ve cihadla bağlantılı harcamaların tamamı Beytu'l-Mal'de para olsa da olmasa da mutlak surette yapılması gereken harcamalardır. Cihad ve cihadla bağlantılı olan harcamaları gerçekleştirmek için Beytu'l-Mal'de para

varsa Beytu'l-Mal'deki paradan, eğer Beytu'l-Mal'de para yoksa -cihad var oldukça- harcama farzıyeti Beytu'l-Mal'den Müslümanlara intikal eder. Çünkü hem malları hem de canları ile cihad etmek Müslümanlara farzdır. Bu nedenle Beytu'l-Mal'de cihad ve cihadla bağlantılı hususlara harcamak için yeterli miktarda para olmadığı zaman devlet, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in cihad için infak etmeye Müslümanları teşvik ettiği gibi insanları cihad için bağışta bulunmaya teşvik eder; Ahmed b. Hanbel Abdurrahman b. Habbab es-Selmi'den şu hadisi rivayet eder: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem insanlara hitab etti ve onları Tebük Ordusu'na yardım etmeye teşvik etti. Bunun üzerine Osman b. Affan: 'Ben tüm masrafları ile yüz deve veriyorum.' dedi, Ardından Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem basamak basamak minberden indi. Sonra yine teşvik etti. Yine Osman b. Affan 'Bütün teçhizatıyla yüz deve daha veriyorum.' dedi."*

Huzeyfe b. el-Yeman'dan: *"Ceş-ül Üsra'ya yardım için Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni Osman b. Affan'a gönderdi. Osman, Rasulullah'a 10.000 dinar gönderdi ve bunları önüne saçtı. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem önündeki dinarları avuçluyor, bir taraftan da Osman'a dua ederek şöyle diyordu:*

غفر الله لك يا عثمان ما أسررت وما أعلنت، وما أخفيت، وما هو كائن إلى أن تقوم الساعة، ما يبالي عثمان ما عمل بعد هذا

"Allah senin açık ve gizli bütün günahlarını bağışlasın. Ot kıyamete kadar bakidir. Bu amelden sonra artık ne düşünürsün ey Osman?"

Müslümanların yapmış oldukları bağışlar cihad harcamaları için gerekli miktarı karşılamaya yeterli olmadığı takdirde devlet, gereken miktarı karşılamak ve cihad farzıyetini gerçekleştirmek üzere Müslümanlardan vergi alır. Devletin,

ihtiyaç miktarından daha fazla vergi alması ise caiz değildir.

2- Harp sanayisi ve bu sanayiye gerçekleştirmek için gerekli olan sanayileri sağlamak ve böylece silah sanayisini kurmak için yapılması zorunlu olan harcamalar. Cihad, donanımları olan bir orduyu gerektirir. Ordununun savaşabilmesi için silaha sahip olması, sahip olduğu silahların ise hem eksiksiz hem de en üst seviyede olması gereklidir. Bu nedenle hem silah sanayisi hem de silah sanayisi ile alakalı olanlar cihadla doğrudan doğruya bağlantılı hususlardandır. Devletin cihadla ilgili konulara hâkim olması, başkalarından etkilenmemesi ve söz sahibi olabilmesi için silah sanayisinin kurulması kaçınılmazdır. Özellikle hayati öneme sahip olan silahlar ve bunların devlet tarafından daha da gelişmiş teknolojilerle donatılması, ne kadar gelişme göstermiş olursa olsun en güçlü ve en son teknoloji ile üretilmiş silahlara sahip olması lazımdır. İçerisinde bulunduğu devletlerarası duruma göre açık veya gizli bütün düşmanlarını korkutabilmesi için ihtiyaç duyduğu bütün silahlar elinin altında her an hazır bulunmalıdır.

Ümmet'te bu türden silah fabrikalarının bulunmaması, silahlanma konusunda Müslümanların kâfir devletlere muhtaç olmalarına neden olur. Ordunun gelişmiş silahlarla donatılması için kâfir devletlere muhtaç olmak ise, Müslümanların iradelerinin ve kararlarının kâfir devletlerin irade ve kararlarının ipoteği altına alınması demektir. Çünkü kâfirler ancak kendi çıkarları doğrultusundaki şartlarla silah satmayı kabul edeceklerdir. Bu ise, Ümmet üzerindeki zararların en büyüğü ve en korkuncudur. Mal ve canla cihad etmeyi bağlayıcı bir delaletle Müslümanlara farz kılan ayet ve hadislerin nassı ile bu türden fabrikaları kurmak da Müslümanlara farzdır. Çünkü cihad doğrudan doğruya silaha bağlıdır. Silah ise, sanayiye gerektirmektedir. Allahu Teâlâ'nın

şu ayeti de bu hususa açıkça delalet etmektedir:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
وَالْآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ

“Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve beslenip bağlanan atlar hazırlayın ki bununla Allah’ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah’ın bildiği diğer (düşmanları) korkutunuz.”⁸³

Allah’ın Müslümanlara farz kıldığı hazırlık; görünen, görünmeyen ve muhtemel düşmanları korkutabilecek bir seviyedeki hazırlıktır. Hazırlanması gereken bu silahlar Müslümanlar açısından hayati öneme sahip, en son teknoloji ile üretilmiş, gelişmiş silahlar olmalıdır. Bu türden silahlara sahip olabilmek ise, bunların üretileceği fabrikaların kurulmasına bağlıdır. Bu nedenle ayet, bağlayıcı bir delaletle bu fabrikaların kurulmasını Ümmet’e farz kılmaktadır. Çünkü bu fabrikalar kurulmadığı zaman Ümmet’in çok korkunç zararlara uğraması söz konusudur. Ümmet’in zarardan kurtarılması farzdır. Zararın giderilmesi ise, savaş sanayisi ile ilgili fabrikaların ve buna bağlı sanayilerin kurulması ile gerçekleşir.

Müslümanların bu türden fabrikaları veya lazım olan silah sanayisinin bir kısmını kurup çalıştırması caizdir. Müslümanlar bu sanayilerin tamamını veya bir kısmını kurmazlarsa cihad için gerekli olan silah ve mühimmatın tamamını üretecek fabrikaları kurma farziyeti devlete geçer. Beytu’l-Mal’de para olsa da olmasa da bu türden fabrikaların kurulmasının gerçekleştirilmesi, mutlaka gerekli olan haklardandır. Beytu’l-Mal’de para varsa gerekli harcamalar mevcut paradan karşılanır. Eğer Beytu’l-Mal’de para yoksa bu

⁸³ Enfal 60

parayı temin etme farzıyeti Ümmet'e intikal eder. Bu nedenle devlet, miktarı ne olursa olsun gereken para miktarınca ümmete vergi verme mecburiyetini getirir.

3- Fakirler, miskinler, yolda kalmışların ihtiyaçla rının karşılanması için harcanması gereken para: Sayılan bu grupların ihtiyaçlarını karşılamak Beytu'l-Mal'de para olsa da olmasa da Beytu'l-Mal'e ait bir görevdir. Beytu'l-Mal'de para varsa harcama buradan yapılır. Eğer para yoksa gerekli miktarı karşılama görevi Müslümanlara intikal eder. Çünkü fakirlerin, miskinlerin ve yolda kalmış kimselerin ihtiyaçlarını zekât, sadaka ve diğer gelirlerle karşılamak, Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı hususlardandır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir Hadis-i Kudsi'de şöyle buyurmaktadır:

ما آمن بي من بات شبعان، وجاره جائع إلى جنبه وهو يعلم به

“Yanıdaki komşusunu aç olarak sabahladığımı bildiği hâlde kendisi tok olarak sabahlayan bir kimse bana iman etmiş sayılmaz.”

Bu nedenle, Beytu'l-Mal'de fakirlere, miskinlere ve yolda kalmışlara harcamak için para varsa varolan paradan harcama yapılır, aksi hâlde harcama farzıyeti Müslümanlara intikal eder. Bu amaçla devlet gerekli ihtiyacı karşılayabilecek seviyede Müslümanlara vergi verme mecburiyeti getirir.

4- Askerlerin, memurların, kadıların, öğretmenlerin ve bunların dışında topluma hizmet sunan kişilerin ücretlerinin karşılanması: Bunlar topluma sundukları hizmet karşılığında Beytu'l-Mal'den ücret almaya hak kazanırlar. Beytu'l-Mal'e para bulunsun veya bulunması bu tür görevlilerin ücretlerinin karşılanması, zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken haklardandır. Beytu'l-Mal'de para varsa ücretler mevcut paradan ödenir. Eğer Beytu'l-Mal'de para yoksa bu ücretlerin ödenme farzıyeti Müslümanlara ait bir borç hâli-

ne gelir. Çünkü Allahu Teâlâ “*sulta*”yı Ümmet’e vermiştir. Kendisine vekâleten bu sultayı kullanarak Kitap ve Sünnet’e göre insanların işlerini görüp gözetmesi, Allah’ın Kitabı ve Rasulü’nün Sünneti üzere amel etmesi şartı ile iştirip itaat etmek üzere biat edeceği Halifeyi belirlemeyi Ümmet’e farz kılmıştır. Ümmet’in işlerinin çekilip çevrilmesi ise ancak yöneticiler, kadılar, askerler, öğreticiler, memurlar ve diğer devlet görevlilerinin varlığı; devlet organlarının kurulması ve tamamlanması ile mümkündür. Yukarıda sayılan kurumların işlerlik kazanması, faal olması ise bu görevleri üstlenecek olanların maaş ve ödeneklerinin karşılanması ile mümkündür. Mademki Allahu Teâlâ devlet kurumlarının kurulmasını Müslümanlara farz kılmıştır öyleyse bu kurumlarda çalışacak olan görevlilerin ücretlerinin ve ödeneklerinin karşılanması da bağlayıcı bir şekilde Müslümanlara farzdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* valiler, amiller ve yazıcılar tayin etti ve bunlar için belirli ödenekler belirledi. Aynı şekilde kendisinden sonra gelen Halifeler de valiler, amiller, kadılar, kâtipler ve askerler için Beytu’l-Mal’den ödenekler ayırıyorlardı.

Bu nedenle Beytu’l-Mal’de para varsa ödemeler mevcut paradan yapılır. Ancak Beytu’l-Mal’de para yok ise gerekli miktarı karşılayabilecek kadar Müslümanlardan vergi alınır.

5- Varlığı kesinlikle zaruret arzeden, yokluğunda ise Ümmet’in zarara uğramasının söz konusu olduğu yollar, okullar, hastaneler, üniversiteler, mescidler ve su şebekeleri gibi tesislerin kurulması için gereken harcamalar: Bu türden işleri yerine getirmek için yapılması gereken harcamalar, Beytu’l-Mal’de para bulunsa da bulunmasa da mutlak surette yerine getirilmesi gereken haklardandır. Beytu’l-Mal’de para bulunduğu zaman bu türden tesislerin inşası için gerekli para mevcut paradan harcanır. Beytu’l-Mal’de para bulunmadığı

zaman ise gerekli masrafları karşılama farzıyeti Ümmet'e intikal eder. Bu türden haracamları karşılamak Ümmet'in üzerine farzdır. Çünkü bunlar inşa edilmediği zaman Ümmet'in zarara uğraması söz konusudur. Zararı izale etmek ise, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, لا ضرر ولا ضرار **“Zarar vermek de yoktur, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.”** hadisi ve ما ضارَّ أضرَّ الله به، ومن شاقَّ شاقَّ الله عليه **“Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim zorluk çıkarırsa Allah da ona zorluk çıkarır.”**⁸⁴ hadisi gereğince zararı gidermek devlete ve Ümmet'e farzdır.

Beytu'l-Mal'de para bulunduğu müddetçe Beytu'l-Mal tarafından karşılanması gereken harcamalar için Ümmet'e vergi yükümlülüğü getirmek caiz değildir. Örneğin, devlet tarafından inşa edilmesi gereken, ancak mevcut hâli ile ihtiyacı karşılayabilen bir yola ilave olarak ikinci bir yolun açılması veya tamirlerinin yapılması, yine ihtiyacı karşılayabilen okul, üniversite ve hastanelere ilave olarak yeni okulların üniversitelerin ve hastanelerin açılması, herhangi bir zorunluluk olmayan birtakım sokakların genişletilmesi, yokluğundan dolayı Ümmet'in herhangi bir şekilde zarara uğramasının söz konusu olmadığı nikel, sürme ve benzeri maddeleri çıkaran fabrikaların veya ticari gemiler inşa eden tersanelerin kurulması gibi, insanların çıkarları için devlet tarafından sayılarının çoğaltılması gereken tesislerin yokluğunda dolayı Ümmet zarara uğramadıkça devletin tebaasından vergi toplaması caiz değildir. Yokluğundan dolayı Ümmet'in zarara uğramasının söz konusu olduğu yerlere harcanabilecek miktardan daha fazla Beytu'l-Mal'de para olduğu zaman devlet bu türden tesislerin kurulması işine girer. Aksi hâlde yani Beytu'l-Mal'de para bulunmadığı sürece

⁸⁴ Ebu Davud 3635; Tirmizi, Birr 27

devlet bu türden tesislerin inşası işine girişmeyeceği gibi bu amaçla vergi de koyamaz. Çünkü bunların yokluğundan dolayı Ümmet zarara uğramaz, dolayısıyla bunların kurulmaları da Ümmet üzerine vacip olmaz.

Bu açıklamalara göre Beytu'l-Mal'de para bulunduğu zaman kurulması zorunlu olan tesisler için harcama, Beytu'l-Mal'deki paradan yapılır. Beytu'l-Mal'de para bulunmadığı zaman gerekli harcamaları yapabilmek için sadece gerektiği kadar Müslümanlara vergi verme mecburiyeti getirilir.

6- Açlık, deprem, sel felaketleri ve düşman saldırısı gibi olağanüstü olaylar için yapılan harcamalar: Bu türden harcamaların başlamasında Beytu'l-Mal'de para bulunup bulunmadığına bakılmaz. Beytu'l-Mal'de para bulursa da bulunmasa da bunlar mutlaka telafi edilmesi gereken türden harcamalardır. Eğer Beytu'l-Mal'de para varsa karşılaşılan olağanüstü hâl için var olan paradan hemen harcama yapılır. Eğer Beytu'l-Mal'de para yoksa gerekli harcamaları gerçekleştirme farzıyeti Ümmet'e intikal eder. Dolayısıyla hiçbir surette geciktirilmeden gerekli para derhal Müslümanlardan toplanır. Geciktirilmesi durumunda zararın daha da artmasından korkulursa ihtiyaç miktarınca devlet borç alır. Daha sonra vergi yoluyla Müslümanlardan topladığı para ile borcunu oder. Olağanüstü hâllerle karşılaşıldığında harcama farzıyetinin Müslümanlara ait olduğunun delili şu hadistir:

ما آمن بي من بات شبعان وجاره جائع إلى جنبه وهو يعلم به

“Yanındaki komşusununun aç olarak sabahladığını bildiği hâlde tok olarak sabahlayan kimse bana iman etmiş sayılmaz.”

أَيُّمَا أَهْلٍ عَزُصَّةٍ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعًا فَقَدْ بَرِئْتُ مِنْهُمْ ذِمَّةَ اللَّهِ

“İçlerinde aç olan kimseler bulunduğu hâlde sabahlayan bir bölge halkı Allah'ın zimmetinden uzaktır.”

Bu hadisler açlık konusundaki sorumluluğa işaret eden hadislerdir. Ancak evsiz barksız bir şekilde açıkta kalanların sıkıntılarının giderilmesi ve Müslümanların uğradıkları zararlardan kurtarılmaları hakkındaki farziyet, açlık dışındaki afetlerle karşılaşan Müslümanlar için harcama yapılmasının farziyetine de delildir.

Yukarıda sıraladığımız türden yerler, Müslümanların Beytu'l-Mal'inde para konulmadığı zaman harcamaları karşılama farziyetinin Müslümanlara intikal ettiği yerlerdir. Beytu'l-Mal'in sürekli gelirleri ve kamu mülkiyetlerinden elde edilen hima gelirleri yukarıda sıralanan harcama kalemlerine yetmediği zaman devletin Müslümanlardan vergi toplaması farz olur. Ancak Müslümanlardan toplanması gereken vergi, yaşadıkları ortamdaki hayat standardına göre temel ihtiyaçları ve lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri miktardan artan kısımdan alınır. Kimin temel ve lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktardan daha fazla malı varsa vergi öder. Kim de yaşadığı ortamdaki hayat standardına göre temel ve lüks ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz ise ondan vergi alınmaz. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen şu hadis bu hususta delildir:

خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى

“Sadakaların en hayırlısı zenginlerden alınandır.”

Zengin kimse ise ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda mala sahip olup başkalarına muhtaç olmayan kimsedir. Cabir *RadiyAllahu Anh*'den rivayet edildiğine göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

ابدأ بنفسك فتصدق عليها فإن فضلَ شيءٍ فلاهلك، فإن فضلَ عن أهلك شيءٍ فلذي قرابتك، فإن فضلَ عن ذي قرابتك شيءٍ فهكذا وهكذا -يقول فبين يديك وعن

يمينك وعن شمالك

“Harcamaya kendinden başla. Daha fazla gelirin varsa ailene harca. Yine malın varsa yakın akrabaların için harca. Yine fazlası varsa yakınlık derecesine göre hareket et. Diyor ki önünden, sağından ve solundan.”⁸⁵ Hadiste Allah Rasulü harcama yapması gerekenleri kişinin kendinden daha sonraya bırakmıştır. Vergiler de böyledir çünkü vergi de bir nevi nafaka ve sadaka gibidir. Allahu Teâlâ ise şöyle buyurmaktadır:

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوُ

“Sana neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçlarınızdan artanı.”⁸⁶

Yani harcanmasında bir çabayı gerektirmeyenleri ki bunlar ihtiyaçtan fazla olan mallardır. Bu nedenle vergi kişilerin muhtaç oldukları mallardan değil ihtiyaç dışında kalan tüm mallar üzerinden alınır.

Vergiler, yukarıda sayılan altı grubun gerekli harcamalarını karşılamaktan aciz olanların gerekli harcamalarını karşılayabilecek miktarda toplanır. Vergilerin mecburi hâle getirilmesinde; servet artışına engel olmasına veya zenginliği engellemesine ya da Beytu'l-Mal'in gelirlerinden daha fazla olmasına bakılmaz. Vergi toplamada önemli olan yukarıda sayılan 6 grubun zorunlu harcamalarını karşılamaya yetecek derecede olmasıdır. Bu miktardan fazla alınamaz çünkü gerekli miktardan fazla vergi tahsilatında bulunmak Müslümanlara farz olmayan bir yük yüklemek sayılır ki bu zülümdür. Bunun hesabı ise, kıyamet günü sorulur.

Mahkeme harçları, damga pul bedeli, emlak vergisi, reklam paraları, tartılar gibi alanlardan vergi almak caiz olmadığı gibi devletin dolaylı yollarla vergi alması da caiz değil-

⁸⁵ Müslim, Kitab-üz Zekât 997

⁸⁶ Bakara 219

dir. Çünkü böyle bir uygulama şer'an yasaklanmış bir davranış olup zulümdür. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in meks hakkında söylediği, لا يدخل الجنة صاحب مكس "**Meks sahibi cennete giremez.**" hadisinde geçen "gümrük vergisi" de aynı kapsam içerisinde değerlendirilir.

ZEKÂTLAR

Beytu'l-Mal gelirlerinden birini de sadakalar oluşturmaktadır. Zekâta sadaka denildiği gibi sadakaya da zekât denilmektedir. Sözlükte zekât; “büyüme, çoğalmak” anlamına gelmektedir. “Temizlenmek” anlamına da gelir. Şeriat'ta ise iki anlamda kullanılmaktadır. Zira malın içerisinden zekâtın çıkartılması malın bereketlenmesine sebeptir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmaktadır:

ما نقص مال عبد من صدقة

“Sadaka vermesinden dolayı kulun malında azalma olmaz.” veya zekât sebebiyle malda artma meydana gelir. Çünkü zekât, nefsi cimrilik kirinden ve günahlardan temizlemek demektir. Zekâtın şer'î tarifi ise şöyledir:

أنها حقٌّ مقدرٌ يجب في أموال معينة

“Muayyen mallarda miktarı belirlenmiş bir haktır.” Zekât İslâm'daki namaz hac ve oruç gibi ibadetlerden, İslâm'ın temel esaslarında birisidir. Zekât, yalnızca Müslümanlara farzdır. Müslüman olmayanlardan alınmaz. Farziyeti Kitap ve Sünnet'le sabittir. Kitap'tan delil, وَأَتُوا الزَّكَاةَ **“Zekâtı veriniz.”** ayetidir. Sünnet'ten delil ise şudur:

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Muaz'ı Yemen'e vali olarak gönderdiğinde Muaz'a şöyle diyordu:

أعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة في أموالهم تؤخذ من أغنيائهم، فترد في

فقرائهم

“Zenginlerinin mallarından alınmak ve fakirlere verilmek üzere Allah'ın onlara zekâtı farz kıldığını bildir.”⁸⁷ Zekâtı vermeyenlere karşı ise zor kullanma vardır. Ebu Hu-

⁸⁷ Buhari, Zekât 1; Ebu Davud, Zekât 5; İbni Mace, Zekât 1

reyre, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

ما من صاحب ذهب، ولا فضة لا يؤدي منها حقَّها إلا إذا كان يوم القيامة صُفِّحَتْ له صفائح من نار، فأحمي عليها في نار جهنم، فيكوى بها جنبه وجبينه وظهره، كلما بردت أعيدت له في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة، حتى يُقضى بين العباد، فيرى سبيله، إمَّا إلى الجنة، وإمَّا إلى النار

“Altın ya da gümüş sahibi bir kimse, hakkını (zekâtını) ödemezse kıyamet gününde sahip olduğu mallar ateşten bir levha hâlinde açılacak. Cehennemde bu levhalar kızdırılacak, alını, yan tarafı ve sırtı bu ateşle dağlanacak. Cildi yandıktan sonra tekrar yenilenecektir. Bu durum kullar arasında hüküm verilinceye kadar, uzunluğu (sizin gününüzle) elli bin sene olan bir güne dek tekrarlanacaktır. Sonra yerini görecek, ya cennete ya da cehenneme gidecektir.” Bunu işiten ashâbı kiram, “Ya Rasulallah! Deve sahiplerinin durumu da böyle midir?” Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*: ولا صاحب إبل لا يُؤدِّي منها حقَّها، ومن حقَّها حلبها يوم وردها، إلا إذا كان يوم القيامة بُطِّخَ لها بقاعٍ قرقرٍ أوفر ما كانت لا يفقد منها فصيلاً واحداً، تطؤه بأخفافها، وتعضّه بأفواهها، كلما مرَّ عليه أو لاها رَدَّ عليه أخرجها في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة، حتى يُقضى بين العباد، فيرى سبيله، إمَّا إلى الجنة وإمَّا إلى النار **“Devenin hakkını vermeyen deve sahiplerinin de durumu böyledir. Devenin hakkı, su içmeye götürüldüğü zaman sütünün sağılmasıdır. Zekâtı verilmeyen devenin sahibi kıyamet gününde geniş bir sahada develerinin önünde yüzüstü bırakılır ve onlardan hiçbir şey kaybolmadan, ucu bucağı olmayan bu sahada ayakları ile onu döver ve ağızları ile ısırırlar ve böylece birbiri ardınca miktarı elli bin sene olan bir günde üzerlerinden geçerler. Bu durum kullar arasında hüküm verilinceye kadar devam eder.”** Ashâbı kiram: “Ya Rasulallah! Sığır ve

koyunda da hüküm böyle midir?” Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: ولا صاحب بقرٍ، ولا غنمٍ لا يؤدِّي منها حقًا، إلا إذا كان يوم القيامة، ولا بَطِّحَ لها بقاعٍ قرقرٍ، لا يفقد منها شيئاً، ليس فيها عقصاء، ولا جلاء، ولا عضباء، تتطحه بقرونها، وتطؤه بأظلافها، كلما مرَّ عليه أولاهَا رُدَّ عليه أخراها في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة، حتى يُقضى بين العباد، فيرى سبيله، إِمَّا إلى الجنة وإِمَّا إلى النار ***“Hakki yani zekâtı ödenmemiş hiçbir koyun veya sığır yoktur ki kıyamet gününde, onlardan hiçbir şey kaybolmadan koyunların sahibi geniş bir sahada onların önüne konmasın. Bunların arasında eğri boynuzlu, boynuzsuz ve boynuzu kırık bir tane yoktur. Hepsinin boynuzu sağlam olan bu koyunlar, boynuzları ile sahibini toslar ve birbiri ardınca miktarı elli bin yıl olan bir günde ayakları ile onu çiğneyip geçerler. Ta ki kullar arasında Allah’ın hükmü belli olup gideceği yolun cennet veya cehennem olduğu kendisine gösterilinceye kadar devam eder.”***⁸⁸

Zekât, borcu dışında nisab miktarı mala sahip olan ve üzerinden de bir yıl geçen her Müslümana fazdır. Müslümanın malına zekât farz olduktan sonra zekât borcu düşmez. Vergiler gibi Ümmet’ten alınan ve Ümmet’in çıkarları gereği, devletin ihtiyacı olan alanlarda kullanılmak üzere toplanan mallar zekât yerine geçmez. Zira zekât yalnızca sekiz sınıfın hakkıdır, ihtiyaç olsa da olmasa da farz olduğu anda bunun Beytu’l-Mal’e ödenmesi gerekir. Zekât Beytu’l-Mal’e ait haklardan bir hak değildir. Zekât ancak Kur’an-ı Kerim’de isimleri zikredilen sekiz grup insanların hakkı olan bir maldır. Beytu’l-Mal ise Halifenin görüş ve içtihadı çerçevesinde ayetin belirlediği kimselere ödenmek üzere zekât mallarının korunduğu, saklandığı yerdir.

⁸⁸ Buhari, Müslim, Nesei, Ebu Davud

Mutlak olarak zekâtın farzietine delil teşkil eden sahih hadislerin genelliği ile erkek, kadın, çocuk veya mecnun Müslüman olan herkese zekât farzdır. Amr b. Şuayb baba-sından ve dedesinden şu hadisi rivayet eder:

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem insanlara hitab etti ve şöyle dedi:

أَلَا مَنْ وُلِّيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَجَرَّ لَهُ فِيهِ، وَلَا يَتْرِكْهُ فَتَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ

“Kim malı olan bir yetimin velisi olursa yetimin malını ticaretle kullansın. Zekâtın, yetimin malını yiyip bitirmemesi için malı olduğu gibi bırakmasın.”⁸⁹

Merfuan Enes'ten: اتَّجَرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى، لَا تَأْكُلْهَا الزَّكَاةُ ***“Yetimlerin malını ticaretle geliştiriniz ki zekât, malı yiyip bitirmesin.”***

Kasım b. Muhammed'den: *“Aişe mallarımızla ticaret yapıyordu. Bizler ise yetim idik ve mallarımızın zekâtını veriyorduk.”* Malik b. Enes, mecnun bir kimsenin malından zekât alınacağını söyler. Zühri de aynı görüşü paylaşır. İbni Şihab'dan: *“Deli bir kimsenin malından zekât alınıp alınmayacağı soruldu da o, ‘Evet’ dedi.”* Aşağıdaki mallara zekât farzdır:

- 1- Koyun, sığır ve develer
- 2- Ekinler ve meyveler
- 3- Nakitler
- 4- Ticaret malları

Nisab miktarını doldurmasının, üzerinden bir yıl geçtiği ve borçtan fazla olduğu zaman bu mallar üzerinden zekât vermek farzdır. Ancak ekinler ve meyvelerin üzerinden bir yıl geçmesi gerekmez. Hasadın yapılması yeterlidir.

⁸⁹ Tirmizi, Zekât 15

HAYVANLARIN ZEKÂTI

Develerin Zekâtı

Ebu Said el-Hudri'nin Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği hadise göre develerin ilk nisab miktarı beştir:

ليس فيما دون خمس نود صدقة

“Beş deveden azında zekât yoktur.”⁹⁰ Zevd, 3'ten 9 adede kadar olan develere denir. Kim beş taneden daha az sayıda deveye sahip olursa zekât vermez. Yılın büyük bir kısmını dışarda otlayarak geçiren 5 adet deve için bir koyun zekât verilir.

Develerin nisab miktarı ve verilmesi gereken zekât miktarı şöyledir:

- 1- Beş deve için bir koyun
- 2- On deve için iki koyun
- 3- On beş deve için üç koyun
- 4- Yirmi deve için dört koyun

Gruplar arasındaki fazlalıklar için zekât yoktur. Sayısı on beşe ulaşmadıkça on taneden fazla develer için zekât yoktur. Devlerin sayısı 25'e ulaştığında koyun yerine bir adet deve verilir. El-Leys b. Sa'd'den: *“Bu, sadakalarla ilgili yazıdır. Yirmi dört deveye kadar her beş deve için bir koyun zekât olarak verilir.”* El-Leys dedi ki:

“Nafi bana bunun, Ömer b.Haitab'ın yazdığı yazı olduğunu söyledi.” Malik b. Enes'den: *“Ömer b. El- Hattab'ın zekât hakkındaki yazısını okudum. Yazı şöyleydi: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile. Bu, sadakalarla ilgili yazıdır. Yirmi dört*

⁹⁰ Buhari, Zekât; Müslim, Zekât; Ebu Davud

devede her beş deve için bir şât (koyun veya keçi) vardır.” Develerin sayısı 25 olduğunda nisab miktarı dolmuş olur ve bundan sonraki develer için aşağıdaki açıklamalara göre uygulama yapılır:

1- *Yirmi beş deve için bir adet “binti mehad”.* “Binti mehad”, bir yaşını doldurup iki yaşına basan dişi deveye denir. Mehad, hamile olan yani doğurganlık çağı yaklaşmış olan dişi deveye denir. Eğer deve sahibinin iki yaşında olup da henüz doğurmamış bir devesi yoksa iki yaşını doldurup üçüne basan erkek bir deve alınır.

2- *36 adede kadar “bintu lebung” yani iki yaşın doldurmuş ve üç yaşına girmiş dişi bir deve.* Bintu lebung diye isimlendirilir. Zira yeniden doğum vakti gelinceye kadar annesi tekrar doğurur ve “lebung” olur.

3- *46 deve için erkek devenin dölleyeceği “hukka ünsa” yani üç yaşını doldurup dördüne basan dişi deve.* Tarukat-ul fahl, erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deveye denir.

4- *61 adet deve için “ceza’a” yani dört yaşını doldurup beş yaşına girmiş dişi deve.* On dişlerini düşürmüş olmasından dolayı “ceza’a” diye isimlendirilmiştir.

5- 76 adet deve için iki adet “bintu lebung”

6- 91 adet deve için iki adet “hikka”

Burada belirttiğimiz oranlar arasındaki her bir fazlalık için zekât yoktur. Devlerin sayısı 91’den fazla olduğunda 121 adede ulaşmadıkça zekât yoktur. Devlerin sayısı 121 olduğunda hesap değişir. 121’e ulaştığı zaman her kırk adet için bir adet “binti lebung”, her elli deve için ise “hikka” vardır. Buna göre hesap miktarı şöyle olur:

•Develerin sayısı	•Ödenmesi gereken Zekât miktarı
•121 deve için	•Üç adet bintu lebun
•130 deve için	•Bir adet hıkka ve bir adet bintu lebun
•140 deve için	•İki adet hıkka ve bir adet bintu lebun
•150 deve için	•Üç adet hıkka
•160 deve için	•Dört adet bintu lebun
•170 deve için	•Bir adet hıkka ve üç adet bintu lebun
•180 deve için	•İki adet hıkka ve iki adet bintu lebun
•190 deve için	•Üç adet hıkka ve bir adet bintu lebun
•200 deve için	•Dört adet hıkka veya beş adet bintu lebun

Bu oranlar arasındaki fazlalıklar için zekât yoktur. Bunun delili Ebu Bekir'in Yemen'e gönderdiği zaman Enes'e yazdığı şu yazıdır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile. Bu, Allah'ın Rasulü'ne, Rasul'ün de Müslümanlara farz kıldığı zekât farzietini bildirir. Müslümanlardan her kimden bu çerçevede zekât istenirse versin. Kimden de bu yazıda belirtilenden fazla istenirse vermesin.

1- Yirmi dört deveye kadar her beş deve için bir koyun alınır.

2- 25 deveden 35 deveye kadar olan develer için bir adet “bintu mehad”, henüz iki yaşına yeni girmiş dişi bir deve.

3- 36 deveden 45 deveye kadar bir adet "bintu lebun", henüz üç yaşına basan dişi deve.

4- 46 deveden 60 deveye kadar erkek devenin aşacağı bir dişi deve (tarukat-ul fahl)

5- 61 deveden 75 deveye kadar bir adet "ceza'a" (beş yaşına basan bir deve).

6- 76 deveden 90 deveye kadar iki adet bintu lebun.

7- 91 deveden 121 deveye kadart erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) iki adet hıkka. (dört yaşına basan deve)

8- 120 deveyi aşınca her kırk deve için bir adet bintu lebun, her elli devede bir adet hıkka.

Dört adet deveden fazla devesi olmayan kimsenin zekât vermesi gerekmez. Ancak, sahibi dilerse verebilir. Develerin sayısı beş adede ulaştığında bir adet koyun vermek gerekir."

Eğer deve sahibinin elinde nassta belirtilmiş yaşta deve yoksa fazla miktar için iki koyun veya 20 dirhem ödemesi gerekir. Eğer deve sahibinden ödemesi gerekenden daha büyük bir deve alırsa deve sahibine iki koyun ya da 20 dirhem ödenir. 20 dirhem 59,5 gram gümüşe eş değerdir. Örneğin, bir kimsenin 46 tane devesi varsa bir adet hıkka ödemesi gerekir. Ancak, deve sahibinin elinde hıkka yok ancak bintu lebun varsa bintu lebuna ilave olarak iki koyun veya 20 dirhem daha ödemesi gerekir. Eğer yanında bintu lebun yok ancak ceza'a varsa bu sefer de deve sahibine iki koyun veya 20 dirhem ödenmesi gerekir. Çünkü Enes'ten rivayet edildiğine göre "Ebu Bekir, Allah'ın Rasulü'ne emrettiği zekât farızası hakkındaki yazıda şöyle demektedir: Kimin deve sayısı zekât olarak ceza'a vermeyi gerektiren bir miktara ulaşır ancak, sürüsünde ceza'a bulunmaz da hıkka bulunursa bu kimseden hıkka kabul edilir. Adama kolay geldiği takdirde buna iki koyun veya yirmi dirhem ilave edilir. Kimin zekâtı

hıkka miktarına ulaşır ancak, yanında hıkka bulunmayıp sürüsünde ceza'a varsa zekât olarak ceza'a kabul edilir ve zekât toplayan kişi tarafından adama yirmi dirhem veya iki koyun verilir."

Develerin zekâtı kendi cinsinden ve aynı niteliklere sahip olandan alınır. Behati cinsten behati, Arabi olandan Arabi, iyi olandan iyi, besili olandan besili, zayıf olandan zayıf, çok zayıf olandan çok zayıf olan deve alınır. Yaşlı, tek gözlü ve hastalıklı olanlar alınmaz. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

ثلاث من فعلهنّ فقد طعمَ طعمَ الإيمان: من عبد الله وحده، وأنه لا إله إلا الله، وأعطى زكاةً ماله طيبةً بها نفسه، رافدةً عليه كل عام، ولا يعطي الهرمة، ولا الدرنّة، ولا المريضة، ولا الشرط اللثيمة، ولكن من وسط أموالكم، فإن الله لم يسألكم خيره، ولم يأمركم بشره

"Kim şu üç şeyi yaparsa imanın tadını alır: Yalnızca kendisinden başka ilah olmayan Allahu Teâlâ'ya kulluk yapan kimse, her yıl gönül hoşnutluğu ile malının zekâtını veren kimse, zekâtını, yaşlı, uyuzlu, hasta, değersiz, küçük hayvanlardan vermeyip mallarının orta hâllilerinden veren kimse. Çünkü Allahu Teâlâ sizden mallarınızın en iyisinden vermenizi istemiyor, en kötüsünü vermenizi de emretmiyor."⁹¹

Sığırların Zekâtı

Sığırların zekâtı, sünnetle ve Sahabe'nin icması ile sabittir. Sünnet'ten delili Ebu Zerr, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

ما من صاحب إبل، ولا بقر، ولا غنم لا يؤدي زكاتها إلا جاءت يوم القيامة

⁹¹ Ebu Davud, Zekât 4, 1582

أعظم ما كانت، وأسمن، تنطحه بقرونها، وتطؤه بإخفاقها

“Kim, deve, sığır ve koyu gibi hayvanlara sahip olur da zekâtını vermezse bu hayvanlar kıyamet günü en iri hâlleri ile gelecek, sahibine boynuzları ile vuracak, ayakları ile çiğneyecektir.”⁹²

Sahabe'nin icması delile gelince; sahabeler sığırlarda zekât vermenin farzietinde ittifak etmişlerdir.

Yılın büyük bir kısmını otlayarak geçiren sığırlardan zekât alınır. Bunlar çoğalmaları, gelişmeleri için elde bulundurulurlar. Ancak, çift sürmede kullanılan hayvanlardan zekât alınmaz. Ali *RadiyAllahu Anh'tan*: ليس في البقر العوامل الصدقة ***“Çalışan (çiftte kullanılan) hayvanlara zekât yoktur.”***⁹³ Amr b. Dinar, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendisine şöyle söylediğini rivayet eder:

ليس في الثور المثيرة صدقة

“Arazi sürmede kullanılan öküzler için zekât yoktur.”

Cabir'den: لا صدقة على مثيرة والمثيرة التي تثير الأرض أي تحرثها

“Arazi sürmede kullanılan hayvanlara zekât yoktur.”

Zekâta tabi olan sığırlardaki nisabın en alt seviyesi otuzdur. Otuz adet ve daha fazla sayıdaki sığırların zekâtı şöyledir:

1- Otuz adet sığır için, bir yaşını doldurmuş iki yaşına henüz girmiş bir dana veya tosun verilir. Bunlara *tebi'* veya *tebi'a* denir. Çünkü bunlar annelerine tabi olacak duruma gelmişlerdir.

2- Kırk adet sığır için, iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir inek verilir. Bunun delili Nesei ve Tirmizi'nin rivayet ettik-

⁹² Muttefekun Aleyh

⁹³ İbni Mace, Zekât 12

leri şu hadistir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم بعث معاذًا إلى اليمن، وأمره أن يأخذ من البقر من كل ثلاثين تبيعًا أو تبيعة، ومن كل أربعين مسنة

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Muazı Yemen’e gönderdi ve ona her otuz adett sığırdan bir adet erkek veya dişi tebi’a/dana, her 40 sığırdan ise bir adet iki yaşını bitirip üç yaşına girmiş bir sığır almayı emretti.”⁹⁴

3- Altmış sığır için, iki yaşına girmiş iki adet tosun veya dana

4- Yetmiş adet sığır için, iki yaşına girmiş bir dana ve üç yaşında bir inek

5- Seksen adet sığır için, iki adet 3 yaşında dana

6- Doksan adet sığır için, iki yaşına girmiş üç adet dana

7- Yüz adet sığır için, üç yaşında bir sığır ve iki adet iki yaşına girmiş dana

8- Yüz on adet sığır için, iki adet üç yaşında sığır ve bir adet iki yaşına girmiş dana

9- Yüz yirmi adet sığır için, üç adet üç yaşında sığır veya dört adet iki yaşına girmiş tosun veya dana.

Burada belirtilen oranlar arasında kalan kısımlar için, ilave zekât yoktur. Yahya b. el-Hakîm, Muaz’dan şunu rivayet eder:

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yemen halkından zekât almam için beni gönderdi ve bana ‘her otuz sığırdan bir buzağı, her kırk sığırdan 3 yaşında bir dana’ almamı emretti. Yemen halkından 40 ila 50 adet, 60 ila 70, 80 ila 90 adet arasında sığırı olanlar, arada kalan miktarları için de zekât almamı istedi. Ben bunu yapmaktan kaçınarak onlara bu konu

⁹⁴ Tirmizi, Nesei

hakkında Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e sormam gerektiğini söyledim. Durumu Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e haber verdiğimde bana şöyle yapmamı emretti: Her 30 sığır için bir buzağı, her 40 sığır için 3 yaşında bir dana, her altmış sığır için 2 adet 3 yaşında bir dana, her 70 sığır için bir adet buzağı ve 3 yaşında bir dana, her 80 sığır için iki adet 3 yaşında bir dana, 90 sığır için 3 adet iki yaşına girmiş dana, her yüz sığır için bir adet 3 yaşında dana ve 2 adet buzağı, 120 adet için iki adet 3 yaşında dana ve bir adet buzağı, 120 adet için 3 adet 3 yaşında dana veya 4 adet buzağı. Ve Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, arada kalan sığırlar için herhangi bir şey almamamı emretti."

Yine Muaz b. Cebel'den: *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, nisab miktarları arasında kalan sığırlardan bir şey almamamı emretti."*

Zekâtta mandaların hükmü de sığırların hükmü gibidir. Nisab miktarları da aynıdır. Eğer sığırlarla beraber aynı sürü içerisinde yer alıyorsa beraber hesaplanırlar. Malik b. Enes'ten: *"Mandalar, zekât meselesinde aynen sığırlar gibidir. Develerde ise behati olan ile urabi olanlar, davar sürüsünde ise koyunlarla keçiler aynıdır."* İbni Şihab Ömer b. Abdülaziz'in, amillerine şöyle yazdığını rivayet eder:

أن تؤخذ صدقة الجواميس، كما تؤخذ صدقة البقر

"Mandalardan, sığırlardan alındığı gibi Zekât alınmasına..."

Koyunların Zekâtı

Koyunlardan zekât almanın farzıyeti, Sünnet ve Sahabe'nin icması ile sabittir. Ebu Zerr, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den şu hadisi rivayet eder:

ما من صاحب إبل، ولا بقر، ولا غنم لا يؤدي زكاتها إلا جاءت يوم القيامة
أعظم ما كانت، وأسمن، تنطحه بقرونها، وتطؤه بأخفافها

“Kimin devesi, sığırları ve koyunları olur da Zekâtını vermezse sahip olduğu hayvanlar kıyamet günü normal hâllerinden daha besili bir halde gelecek ve boynuzları ile sahibini boynuzlayacaktır.”⁹⁵

Sahabeler, koyunların da zekâta tabi olduğunda ihtilafsız bir şekilde topyekün icma etmişlerdir. Bir yıl içerisinde nisab miktarını doldurduğunda yılın büyük bir kısmını dışarıda otlayarak geçiren koyunlardan zekât almak farzdır. Ebu Bekir’den rivayet edilen uzun bir hadiste Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle buyurmaktadır:

...وفي سائمة الغنم إذا كانت أربعين ففيها شاة...

“...Otlayarak beslenen koyunların sayısı, kırk tane olduğunda içlerinden bir koyun zekât olarak alınır.”⁹⁶ Aynı hadiste Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle buyurmaktadır:

لا زكاة في مال حتى يحول عليه الحول

“Üzerinden bir yıl geçmeyen bir maldan zekât yoktur.”⁹⁷

Zekâta tabi olan koyunların nisabı en az 40 adet koyundur. Kırktan az olduğu zaman bir tane dahi eksik olsa zekâta tabi olmaz. Koyunlardaki nisab miktarı ve verilmesi gereken zekât şöyledir:

1- Kırk koyunda 1 adet koyun

2- 121 koyunda 2 adet koyun

3- 201 koyunda 3 adet koyun

⁹⁵ Muttefekun Aleyh

⁹⁶ Nesei, Ahmed b. Hanbel

⁹⁷ Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace

4- 400 koyunda 4 adet koyun.

Arada kalan miktarlar için zekât yoktur. Koyunların sayısı dört yüze ulaştığı zaman her yüz koyunda bir koyun hesaplanır. Sayı yüze tamamlanmadıkça fazla miktar için zekât yoktur. Bir koyun dahi yüzden eksik olsa yine zekâta tabi olmaz. Bunun delili, Muhammed b. Abdurrahman'dan gelen şu rivayettir:

“Hem Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in hem de Ömer b. Hattab'ın zekâtlarla ilgili olarak yazdığı yazıda kırk taneyi tamamlamadıkça koyunlardan bir şey alınmayacağı, kırk koyun ile yüz yirmi koyuna kadar bir koyun verileceği, 121'den 200'e kadar koyunlar için iki koyun, 201'den 300'e kadar 3 koyun alınacağı yazılıydı. Dedi ki: Koyunlar 300'den fazla olursa 400'ü tamamlamadıkça ilave koyun alınmayacaktır. Koyunların sayısı 100 adedi tamamlamadıkça 99 tane olsa dahi aradaki koyunlar için yine bir şey alınmaz. Üç yüzden sonraki koyunlar için, her yüz koyunda bir koyun alınır. Zekât olarak yaşlı koyun alınamayacağı gibi zekât sahibi dilemedikçe erkek koyun da alınmaz. Ömer b. el-Hattab ailesinin yanındaki, zekâtlarla ilgili yazıda, şu ifade yer almaktadır: Koyunların sayısı 301 olduğunda 400'ü tamamlamadıkça üç koyunda fazla koyun verilmez. 400 olduğunda ise 4 koyun verilir.”

Koyunların Zekâtına Neler Dâhildir Neler Dâhil Değildir?

Bir yılı doldurmadan önce doğmuş olması şartı ile bir Müslümanın sahip olduğu, küçük, büyük koyun ve keçi yavrularından her şey zekâta tabidir.

Koyunlardan zekât olarak “ceza'a” yani 6 ayını doldurmuş, dişleri çıkan kuzu ve bir yaşında keçi alınır. Bunların erkek ya da dişi olmalarında fark yoktur. Erkek olanı da dişi olanı da zekât olarak alınır. Bunlardan ne en iyisi ne de en

kötüsü, sürünün içerisinde orta hâlli olanlar zekât olarak alınır.

Küçük olan kuzular veya keçi yavruları, zekât olarak alınamayacağı gibi doğurmaya yakın olan veya doğurmak üzere olan koyun veya keçi de alınmaz. Sütü için ya da eti için beslenenler veya erkek olanlar koyun sahibinin gönüllü olarak vermesi dışında zekât olarak alınmaz. Eğer gönüllü olarak verilirse kabul edilir. Zira bu durumda ona sevap vardır çünkü vermesi gerekenden fazlasını vermiştir. Bunun delili Bişr b. Asım'ın, babasından yaptığı şu rivayettir:

“Ömer b. el-Hattab, Abdullah'ın oğlu Ebu Süfyan'ı Taif ve civarına zekât toplamakla görevlendirdi. Zekât toplayıcı onların oğlak sürülerini saydı ancak, onlardan bir şey almadı. Bunun üzerine onlar 'Eğer bizim davarlarımızı sayıp zekâtını almak üzere geldiyse zekâtı bizden al.' Dediler. Fakat o, Ömer ile karşılaşınca kadar herhangi bir işlem yapmadı. Ömer ile karşılaştığında ise şöyle dedi: 'Bil ki onlar, benim onlara zulmettiğimi iddia ediyorlar. Biz onların oğlaklarını saydık ancak onlardan bir şey almadık.' Bunun üzerine Ömer ona şöyle dedi: 'Çobanın kucağında dolaştırdığı küçücük oğlak olsa bile onların davarlarının tümünü say ve onlara şöyle söyle: Bu sizin sürünüz. Afine olan, hamile olan, sütlü olan, besiyeye alınanları ve koçları almıyorum. Henüz altı ayını doldurmuş keçileri, altı ayı doldurmuş kuzuları ve bir yaşını doldurmuş keçileri al. Böylece sürünün içinden ne en iyisini ne de en kötüsünü almadan adalet sağlamak üzere seçim yap.” Nebi Salallahu Aleyhi ve Sellem de şöyle demektedir:

إنما حقنا في الذئعة والثنية

“Bizim hakkımız ceza'a (altı aylık kuzu) ve seniyyedir (altı aylık keçi).”⁹⁸

⁹⁸ Muvatta, Zekât 26

Yaşlı ve ayıplı olan koyunlar, zekât olarak alınmazlar. Bunun delili, **“Bayağı (kötü) şeyleri, infak olarak vermeye yeltenmeyin.”**⁹⁹ ayeti ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen، ولا تَوَخَّذْ فِي الصَّدَقَةِ، ولا ذات عوار، ولا تيس إلا إن شاء المصدق **“Yaşlı ve tek gözü kör olan hayvanlar, zekât olarak alınmaz. Sahibi gönülden vermedikçe erkek koyunlar da zekât olarak alınmaz”**¹⁰⁰ hadisidir. Koyunların tamamının yaşlı veya ayıplı olması durumunda zekât toplayıcının bunlardan zekât alması caizdir.

Koyunlara Ortak Olmanın Hükümü

Dışarıda yayılan koyunlarda ortaklık veya koyunların birbirine karışmış olması, zekâta ortakların malını, tek kişinin sürüsü gibi kılar. İster her ikisinin de belli bir nisab miktarına mirasçı olmaları, ortak olarak satın almaları veya her ikisine bağışlanmış olup da bağışlandığı hâlde bırakılıp, henüz taksimi yapılmamış olması gibi ortaklardan hangisinin ne kadar koyunu olduğu bilinmeyen bir hâldeki karışım olsun isterse daha önceden her birinin mallarının nitelikleri belli olup da sonradan birbirine karıştırılarak ortak hâline getirilmiş olsun. Yani hayvanları beslemede, sulamada, merada veya gütmeye eşit seviyede veya farklı seviyelerde ortaklık olsun farketmez. Koyunlardaki ortakların veya karışmaların sayısı ne kadar çok olursa olsun, hissedarların payları ne olursa olsun zekât alınırken bunların tamamı tek kişinin zekâtı gibi hesaplanarak zekât alınır. Koyunların sayısı 40 tane ise bir koyun, 121 olduğu zaman iki koyun, 201 olduğu zaman 3 koyun, 401 olduğu zaman 4 koyun zekât olarak alınır. Daha sonra zekât toplayan kimse, hisseleri ora-

⁹⁹ Bakara 267

¹⁰⁰ Buhari, Zekât 39; Ebu Davud, Zekât 5; İbni Mace, Zekât 13; Daremi, Zekât 4

nında ortaklara veya karışımlara aldığı zekâtı böler. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, *وما كان من خليطين فإنهما يتراجعان بينهما بالسوية* "**Malları birbirine karışmış iki kişi malları aralarında eşit şekilde paylaşırlar.**"¹⁰¹ hadisine göre, payı az olan kimsenin malı çok olanın malına tamamlanır.

Zekât toplayan kimse, koyunları paylara ayırmadan buldukları hâl üzere onları olduğu gibi sayar. Daha fazla zekât almak amacı ile payları bölerek üç ortak gibi veya 121 adet karışıma ortak olanları, 40'ar adet oranında bölmeye gitmesi ve böylece bir koyun yerine her ortaktan birer koyun olmak üzere üç koyun alması caiz değildir. Koyunları olduğu gibi bırakarak, yalnızca bir adet koyun alması gerekir. Aynı şekilde koyun sahibinin, daha az zekât vermek veya vermemek için zekât toplayıcının önünde koyunları ayırması da caiz değildir; tıpkı 201 tane koyuna sahip olan bir kimsenin iki ortak veya iki karışım gibi muamele görmesi ve böylece de üç koyun yerine 2 koyun vermesi için koyunları yüzer adet şeklinde bölmesi veya hiç zekât ödeme-
mek için 40 koyunu olduğu hâlde iki parçaya ayırması gibi.

Tek sürü hâlindeki koyunları bölmek caiz olmadığı gibi daha az zekât ödemek amacıyla farklı sürüleri birleştirmek de caiz değildir. Birbiriyle ortaklık veya karışım şeklinde bir ilişkisi olmayan ve 40'ar adet koyunu bulunan iki kişinin, koyunlarını birleştirerek tek sürü hâlinde 80 koyun olarak gösterip, zekât toplayıcı geldiğinde 2 koyun yerine 1 koyun vermesi caiz değildir. Tek sürüyü farklı sürüler hâlinde göstermek veya farklı sürüleri tek sürü hâlinde göstermenin caiz olmamasının delili, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilen hadistir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* dedi ki:

لا يفرق بين مجتمع، ولا يجمع بين متفرق في الصدقة. والخليطان ما اجتماعا

¹⁰¹ Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mace, Muvatta

“Koçta, otlakta ve sulamada (bir başka rivayette gütmede) iki kişinin malı, birbirine karıştığı zaman zekât korkusuyla, ayrı ayrı bulunan mallar birleştirilemez; birleştirilmiş olan mallar da ayrılamaz.”¹⁰²

Deve, sığır ve koyunların zekâtı, aynı olarak alınır. Bedellerini almak, caiz değildir çünkü hadislerdeki naslar deve, sığır ve koyunların cinsini ve yaşlarını açıkça belirlemiştir.

Koyun, deve, sığır ve manda gibi hayvanlar ticaret amacı ile elde bulunduruluyorsa bu defa zekâtta, ticaret mallarına dâhildirler. Dolayısıyla bu durumda, sayıya ve yaşa bakılmaz. Altın üzerinden dinar ile gümüş üzerinden dirhem ile hesaplamaları yapılarak zekâtları alınır. Bunların değeri 200 dirhem gümüşe eş değer olduğu zaman -ki bu, gümüşün nisab miktarıdır- yani 595 gr gümüşün değerine ulaştığı zaman kırkta bir zekât alınır. Bir dirhem gümüş 2,975 gram gümüşe tekabül eder veya 20 dinar altın değerinde olduğu zaman ki bu da altının nisab miktarı olup 85 gr altına eş değerdir, 1 dinar altının 4,25 gr altına eş değer olarak alınması koşulu ile kırkta bir oranında zekât verilir. Bu miktar, ticaret mallarındaki zekât miktarıdır.

¹⁰² Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mace, Muvatta

EKİNLERİN VE MEYVELERİN ZEKÂTI

Ekinlerin ve meyvelerin zekâtı, Kitap ve Sünnet'te farzdır. Kitaptan delil, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَأْتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ

“Hasad edildiği gün hakkını verin.”¹⁰³

Sünnetten delil ise, Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

ليس فيما دون خمسة أوسق صدق

“Beş vesaktan azında, zekât yoktur.”¹⁰⁴

İbni Ömer, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

فيما سقت السماء والعيون أو كان عثريا العشر، وفيما سقي بالنضح نصف العشر

“Yağmur suyu veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan toprakların ürünlerinden onda bir, taşıma su ile sulanan topraklardan ise yirmide bir zekât vermek gerekir.”¹⁰⁵

Zekât Verilmesi Farz Olan Meyveler ve Ekinler

Buğday, arpa, hurma ve kuru üzümün zekât vermek farzdır. Musa b. Talha, Ömer'den şunu rivayet eder:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şu dört şeyden zekât verilmesini farz kıldı. Bunlar; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür.”

Yine Musa b. Talha'dan: *“Yemen'e gönderdiği zaman Rasu-*

¹⁰³ En'am 141

¹⁰⁴ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesei, İbni Mace, Muvatta

¹⁰⁵ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mace, Muvatta

lullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Muaz b. Cebel'e, Buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm den zekât almayı emretti." Bu hadisler, meyveler ve sebzelerde zekâtın ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm den oluşan dört sınıftan alınabileceğini açıklamaktadır. Bunların dışındaki meyvelerden ve sebzelerden ise zekât alınmaz. Zira birinci hadis, sınırlamaya/hasra delalet edecek bir ifade tarzı ile gelmiştir. Zekâtın bu dört grup ile sınırlı olduğunu, Hakîm, Beyhaki ve Taberani'nin rivayet ettikleri, Ebu Musa ve Muaz b. Cebel'i, insanlara dinlerinin emirlerini öğretmeleri için gönderildiğini bildiren şu hadis de te'kid etmektedir: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لا تأخذ الصدقة إلا من هذه الأربعة: الشعير، والحنطة، والزبيب، والتمر

"Şu dört şeyin dışındakilerden zekât almayın: buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm."¹⁰⁶ Beyhaki, hadisin rivayelerinin sika/güvenilir ve hadisin muttasıl olduğunu söyler. Bu hadis, zekâtın bu dört grup ile sınırlı olduğunda açık ve nettir. Zira, hadiste geçen (لا) *"illa"* lafzı nehy ya da nehiy edatı ile geçtiğinde hem öncesi hem de sonrası için sınırlandırma ifade eder. Yani zekât almak, hadiste yer alan (لا) *"illa"* lafzından sonra geçen, bu dört sınıf ile sınırlı olur ki bunlar; buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm den ibarettir.

Öte yandan hadiste geçen buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm kelimeleri, belli şeyler için kullanılan isimler olup ne mantık, ne mefhum ne de iltizam açısından başka anlamlara gelmezler. Zira bu kelimeler, sıfat isimler olmadığı gibi onların isimleri de değildir. Bunlar, ne için isimlendirilmişlerse o anlamlarla sınırlandırılmış kelimelerdir. Bu nedenle bu kelimelerden yiyecek, kurutmalık veya biriktirmelik şeylere ait bir anlam çıkmaz çünkü bu kelimeler, her türlü yiyeceğe ve kurutmalık şeylere ait anlamlara ve sıfatlara işaret et-

¹⁰⁶ Hakîm, Beyhaki ve Taberani

mezler. Bu durumda meyvelere ve ekinlere ait zekâtı, bu dört grup ile sınırlandıran bu hadisler; *فيما سقت السماء العشر، وفيما سقي بغرب، أو دالية نصف العشر* ***“Yağmur suyu ile sulanan yerlerden onda bir, taşınarak sulanan yerlerden ise yirmide bir zekât vardır.”***¹⁰⁷ şeklinde gelen lafızlarla bir araya getirildiğinde anlam şöyle olur: Yağmur suyu ile sulanan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden onda bir; taşınarak sulananlardan ise, yirmide bir zekât alınır.

Bu dört grubun dışındaki meyvelere ve ekinlere zekât farz değildir. Bu nedenle mısır, pirinç, bakla, nohut, mercimek ve diğer hububatlardan ve baklagillerden zekât alınmayacağı gibi elma, armut, şeftali, kayısı, nar, portakal, muz ve diğer meyve türlerinden de zekât alınmaz. Çünkü bu hububatlar ve meyveler, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm kelimelerinin kapsamına girmediği gibi bunları zekât kapsamına alan sahih bir nass veya icma da yoktur. Kıyas kapsamına da girmez çünkü zekât, ibadet kapsamına giren hükümlerdendir. İbadetlerde kıyas yapılmaz. Yalnızca nassın ifadesi ile yetinilir. Salatalık, kabak, acur, patlıcan, şalgam, havuç vb. sebze türlerinden de zekât alınmaz.

Ömer, Ali, Mücahid ve diğerlerinden gelen rivayetlere göre sebzelerde zekât yoktur. Ebu Ubeyd, Beyhaki ve diğerleri rivayet ettiler.

Ekinlerin ve Meyvelerin Nisabı

Ekinlerde ve meyvelerde zekât nisabının en azı 5 vesaktır. Buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm 5 vesaka ulaşmadıkça zekât yoktur. Ebu Said el-Hudri'den gelen rivayet şöyledir: ***“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:***

¹⁰⁷ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mace, Muvatta

ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة

"5 vesaktan azında zekât yoktur."¹⁰⁸

Muhammed b. Abdurrahman'dan: *"Hem Rasulullah Salallahu Aleyhi ve Sellem'in hem de Ömer'in zekât farziyeti ile ilgili yazısında şu ifadeler yer almaktadır:*

أن لا تؤخذ من شيء حتى يبلغ خمسة أوسق

"5 vesaka ulaşmadıkça bir şeyden zekât alınmaz."

Cabir'den: *"Ancak beş vesak miktarına ulaşan (ekin ve meyveler) için zekât vardır."*¹⁰⁹

Bir vesak, 60 sa' eder. Ebu Said ve Cabir, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den: *"Dedi ki: الوسق ستون صاعا "Bir vesak, altmış sa'dır."* Bir sa' dört müd'dür. Bir müd 1.1/3 Rıtl-ı Bağdadiye eş değerdir. Bir sa' 1 2,176 kiloya eş değerdir. Bir vesak ise 130,56 kg buğday eder. Buna göre 5 vesak buğday, 652 kg buğday demektir. Bu ağırlık; arpanın, hurmanın ve kuru üzümün ağırlığından farklıdır çünkü bu türler, ağırlık bakımından birbirine eşit olmayan türlerdir. Nassların da işaret ettiği gibi, zekâtın farziyetinde ağırlık değil ölçü, nisab için esastır, muteberdir.

Hububatlarda ve Meyvelerde Zekât Alma Vakti

Ekin ve meyveler hasad edildikten, toplandıktan ve sıpından samanından ayıklandıktan sonra topraktan elde edilen hububatın ve meyvenin miktarı, 5 vesakı bulduğu zaman zekât alınır. Meyvelerde ise, hurma kuruduktan sonra taze hurma, üzüm de kuru üzüm hâline gelir. Üzerlerinden bir yıl geçmesi şartı aranmaz. Allahu Teâlâ'nın, وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ

¹⁰⁸ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesei, İbni Mace, Muvatta

¹⁰⁹ Müslim

“Hasad edildiği gün hakkını verin.”¹¹⁰ ayetine göre, hasat yapıp ayıklandıktan sonra zekât ayrılır. Çünkü Sünnet, hurmanın ve üzümün kuruyup taze hurma veya kuru üzüme dönüşmesinden, hububatın da hasad edilip harmanı yapıldıktan sonra zekâtının alınacağına delalet etmektedir.

Meyvelerin Miktarının Takdir Edilmesi

Devletin, olgunlaştıktan sonra kuru üzüm ve hurma miktarlarını tespit etmek üzere uzmanlar göndermesi gerekir. Attab b. Useyd’den: *“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem insanlarrın ellerindeki kuru üzüm ve hurma miktarlarını belirlemek üzere elemanlar gönderirdi.”*¹¹¹

Useyd’in rivayetinde şu ifade de vardır:

*“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, hurma miktarının tahmin edildiği gibi üzümün de tahmin edilmesini, hurmanın taze hurma olarak alındığı gibi üzümün zekâtının da kuru üzüm olarak alınmasını emretti. Ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Va’d-il Kura’da bir kadına ait bahçedeki mahsul için, bu şekilde tahminde bulunup zekâtını aldı.”*¹¹²

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve vefatından sonra Ebu Bekir ve diğer Halifeler de böyle yaptılar.

Zekâta tabi olan mahsullerin miktarlarını tahmin edecek olan kişi (eksper), mahsulün 1/3’ünü veya 1/4’nü mahsul sahiplerine bir genişlik olması için, tahmin dışında bırakmalıdır. Çünkü üzüm veya hurma bahçesi sahipleri ondan yemek; misafirlerine, komşularına, akrabalarına, arkadaşlarına, yoldan geçerken kendilerine uğrayan kimselere ve dilencilere vermek ihtiyacındadırlar. Ayrıca bir miktarını da

¹¹⁰ En’am 141

¹¹¹ Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace

¹¹² İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned’inde rivayet etti.

kuşlar yer. Sehl b. Ebu Hasme'den: *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, şöyle diyordu:*

إذا خرصتم فخذوا ودعوا الثلث، فإن لم تدعوا الثلث فدعوا الربع

"Tahminde bulunduğunuz zaman mahsulün üçte birini bırakınız. Üçte birini bırakmazsanız, dörtte birini bırakınız."¹¹³

Mekhul'den: *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, meyveleri tahmin edecek birini görevlendirdiği zaman, ona şöyle derdi:*

خففوا فإن المال العربية، والوطية، والأكلة

"Tahminde bulunduğunuz zaman, müsamahalı davranınız. Çünkü tahminde bulunduğunuz maldan, yoldan gelip geçenlerin, misafirlerin ve mal sahibinin yiyecek olarak hakkı vardır." Buğday ve arpa ise tahmin edilmez. Zira Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den böyle bir rivayet gelmemiştir. Çünkü buğday ve arpanın tahmini, üzüm ve hurmada olduğu gibi kolay değildir. Üstelik hurma ağacındaki meyve ve bağdaki üzüm, yaş olarak da yenir. Hurma ağacı ve üzüm bağı sahibine bir genişlik olması için bir miktar mal; satmak, ikramda bulunmak; hediye olarak vermek, başka tasarruflarda bulunmak üzere mal sahibine bırakılır. Sonra, tahmin edilen miktar üzerinden zekâtı verilir. Türüne olursa olsun iyi veya kötü hurma ve üzümün tamamı birbirine katılarak tek parça hâlinde tahmin edilir. Hurma ile üzüm karıştırılamayacağı gibi buğday ile arpa da birbirine karıştırılmaz.

Meyve bahçeleri sahibinin elindeki meyveler, tahminden sonra veya kurumadan önce bir afetle karşı karşıya kalırsa, ihmalkârlıktan kaynaklanmaması şartıyla telef olur veya ku-

¹¹³ Ebu davud, Tirmizi, Nesei, Daremi, Ahmed b. Hanbel

rumadan önce veya sonra çalınırsa mal sahibine herhangi bir sorumluluk yoktur. Kalan miktar nisaba ulaşmadıkça mal sahibinin zekât vermesi de farz değildir.

Ekinlerden ve Meyvelerden Alınan Zekâtın Miktarı

Eğer topraktan elde eden buğday, arpa, burma ve kuru üzümün miktarı 5 vesaka ulaşıyorsa ve arazi, yağmur ve nehir suları ile sulanan veya köklerinden beslenen, toprağın altında veya yakınında bulunan sulardan herhangi bir şeye ihtiyaç duymadan kökleri ile suyu alan, herhangi bir zorluğa meydan vermeyen arazilerden ise 1/10 zekât alınır. Hayvan gücü ile veya herhangi bir alet yardımı ile güç harcanarak sulanan arazilerden elde edilen mahsulattan ise 1/20 zekât alınır. Ali'den: *"Yağmur suyu ile sulanan arazilerden onda bir, alet yardımı ile veya hayvan gücü ile sulanan arazilerden yirmide bir zekât vermek gerekir."* Bîsr b. Said'den: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, gökten inen su ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan veya kaynak suyu ile sulanan toprakların ürünlerinden onda bir, hayvan gücü kullanılarak sulanan araziler içinse yirmide bir (1/20) zekât vermeyi farz kıldı."* Hakîm b. Uteybe'den: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yemen'de bulunan Muaz b. Cebel'e yazdığı mektupta şöyle diyordu:*

إن فيما سقت السماء، أو سقي غيلاً العشر، وفيما سقي بالغرب نصف العشر

"Yağmur suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan arazilerden onda bir, su tulumu veya kova gibi şeylerle taşınarak sulanan arazilerden ise yirmide bir (1/20) zekât vardır." Ancak yapılan sulamanın, yılın büyük bir bölümünü kapsaması gerekir. Eğer yılın büyük bölümü güç kullanılarak sulanıyorsa yirmide bir zekât verilir. Bir toprak, senenin yarısında herhangi bir güç kullanılmadan ve yılın

kalan yarısında da güç kullanılarak sulanıyorsa 3/40 nisbetinde zekât vermek gerekir.

Ekinlerden ve Meyvelerden Zekât Alma Keyfiyeti

Ekinlerin ve meyvelerin zekâtında aslolan, ekinin veya zekât verilmesi farz olan meyvenin zekâtının aynı olarak alınmasıdır. Ekinlerden ve meyvelerden zekât alınırken ne en iyisinden ne de en kötüsünden alınmayıp orta hâlli olanından alınmalıdır. Zekât toplayan kişinin kasıtlı olarak, zekât veren kişinin malının en iyisini alması caiz değildir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

إياك وكرائم أموالهم

“İnsanların mallarının en iyilerini almaktan sakının.”¹¹⁴ Aynı şekilde zekât verecek olan kişinin de malının en kötü olanını vermesi, Allahu Teâlâ'nın şu ayetine göre caiz değildir:

وَلَا تَيَّمَّمُوا الْحَبِيبَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ

“İğrenmeden almayacağınız pis şeyleri vemeye kalkmayın.”¹¹⁵

Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de *“Bozuk ve kötü hurmanın zekât olarak alınmasını yasaklamıştır.”*¹¹⁶

Kötü hurma ise iki türlü olur:

- 1- Çekirdek üzerinde ince bir kabuğu olan
- 2- İçi boş, kof olan...

Ekinlerin veya meyvelerin zekâtını, aynî değerine karşılık olan nakit veya başka şekilde almak caizdir. Amr b. Dinar, Tavus'tan şu hadisi rivayet eder:

¹¹⁴ Buhari, Daremi

¹¹⁵ Bakara 267

¹¹⁶ Nesei

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderdiğinde Muaz, buğday ve arpa yerine zekât olarak elbise alıyordu.” Zira kuruduğu zaman hurma veya kuru üzüm olmayan hurma ve üzüm türleri de vardır. İşte bu türden olanların değeri alınırdı. Zekât konusunda Muaz b. Cebel’den gelen rivayette, Muaz’ın zekâta karşılık, ticaret mallarından aldığı ve şöyle dediği rivayet edilir:

ولأنه يوجد نوع من النخيل لا يصير رطبه تمرا، كما يوجد نوع من العنب لا يصير زيبيا فتؤخذ منهما القيمة. فقد روى عن معاذ في الصدقة نفسها أنه أخذ مكانها العروض وذلك في قوله

“Sizden alacağım zekât yerine bana gömlek veya giyecek elbise getiriniz. Bu hem sizin için daha kolay hem de Medine’deki muhacirler için daha iyidir.”¹¹⁷ Hem Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in Sünnet’inde hem de ashâbının uygulamalarında zekât malında hak olanın aynı olduğu, sonradan bunun zekât veren kimse için daha kolay olan şeyden verilmesine dönüştüğü görülmektedir. Cizye hakkında Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in Muaz’a yazdığı mektupta geçen, ***“Buluğ çağına gelmiş herkes için, bir dinar veya bir dinar değerinde giyilecek şeyler alınır.”***¹¹⁸ hadisine göre Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, altın yerine elbise alıyordu. Yine Necran halkına yazdığı, ***“Onların üzerine, her yıl için bin kaftan veya buna eş değer ukiyye ödemek şarttır.”*** hadisi de bu hususu açıklayan ifadelerdir. Ömer’in cizye alırken altın ve gümüş yerine deve aldığı gibi Ali RadiyAllahu Anh da altın ve gümüş yerine iğne, iplik ve çuvaldız alıyordu.

¹¹⁷ Buhari

¹¹⁸ Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, Ahmed b. Hanbel

ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI

İster nakit hâlinde isterse başka şekilde olsun altın ve gümüşün zekâtını vermek, Sünnet ve Sahabe'nin icması ile farzdır. Sünnetten delil, Ebu Hurayra'dan gelen şu rivayettir:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

ما من صاحب ذهب، ولا فضة لا يؤدي منها حقه، إلا إذا كان يوم القيامة صفحت له صفائح من نار، فأحمى عليها في نار جهنم، فيكون بها جنبه وجبينه وظهره، كلما بردت أعيدت له، في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة حتى يقضى بين العباد، فيرى سبيله إما إلى الجنة، وإما إلى النار

“Altın ve gümüş sahibi bir kimse, elindeki altın ve gümüşün hakkını (zekâtını) ödemezse onlar kıyamet gününde ateşten levha şeklinde açılacak, cehennemde bu levhalar kızdırılacak, alını, yan tarafı ve sırtı, bu ateşten levhalarla dağlanacak, cildi yandıkça tekrar yenilenecek ve kullar arasında hüküm verilinceye kadar uzunluğu elli bin sene olan bir günde tekrarlanacaktır. Sonra, yerini görecek veya cehenneme ya da cennete gidecektir.”¹¹⁹

من آتاه الله مالاً فلم يؤد زكاته مثل له يوم القيامة شجاعاً أقرع، له زبيبتان يطوقه يوم القيامة، ثم يأخذ بلهزمتيه، ثم يقول: أنا مالك، أنا كنزك،

“Allahu Teâlâ, kime mal verir, o da bu malın zekâtını ödemezse zekâtını ödemediği mal, gözlerinin üzerinde simsiyah iki ben bulunan, başı kel yılan gibi görünecek, kıyamet günü yılan görünümündeki bu mal, onun boyuna çöreklenecek ve adamın iki çenesini yakalayıp şöyle diyecektir: Ben senin malım. Ben senin biriktirdiğimin.”
Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem sonra,

¹¹⁹ Tirmizi dışında Kütübü Sitte sahipleri

ولا يحسبن الذين يبخلون بما آتاهم الله من فضله هو خيراً لهم، بل هو شر لهم،
سيطوقون بما بخلوا به يوم القيامة

“Allah’ın fazlından verdiği malları vermekte cimrilik gösterenlerin cimriliklerinin, kendileri için hayırlı olduğunu zannetme! Bilakis bu, onlar için kötülüktür. Kıyamet gününde, cimrilik yaparak vermedikleri mallar, boyunlarına halka yapılacaktır.”¹²⁰ ayetini okudu.”¹²¹

Sahabenin icmasına gelince: Aralarında herhangi bir ihtilaf olmaksızın altın ve gümüşün zekâta tabi olduğunda Sahabe icma etmişlerdir.

Gümüşün Nisab Miktarı

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in, ليس فيما دون خمس أواق صدقة **“Beş ukiye altındaki miktar için zekât yoktur.”** hadisine göre gümüşteki nisabın en azı beş ukiyedir. Sayısal olarak ise bu, 200 dirheme eş değerdir. Çünkü herbir ukiyye, 40 dirhem etmektedir. Ali b. Ebu Talib’den: **“200 dirhem içerisinde, 5 ukiyye vardır.”** Muhammed b. Abdurrahman el-Ensari’den: **“Hem Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in hem de Ömer b. Hattab’ın yazdığı mektuplarda şu ifade yer almaktadır:**

والورق لا يؤخذ منه شيء حتى يبلغ مائتي درهم

“200 dirheme ulaşmadıkça gümüşten zekât alınmaz.”

200 dirhemden bir dirhem dahi eksik olursa zekât düşer çünkü bu durumda beş ukiyye, tamamlanmamış olur. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem ise, beş ukiyyeden eksik miktarlar için zekâtın olmadığını bildirmektedir.

¹²⁰ Ali İmran 180

¹²¹ Ebu Davud dışında Kütübü Sitte sahipleri

Nisabda muteber olan dirhem, on altın miskali ile yedi miskal ağırlığın toplamına eşit olan şer'î dirhemdir. O halde her bir dirhem, on yedi miskale eş değerdir. Bu şer'î dirhemlerle zekât nisabı, cizye ve diyet miktarları, hırsızlıkta el kesme nisabı ve diğerleri belirlenir.

Bugün kullanılan gramlarla 1 dirhem, 2,975 gr gelmektedir. Buna göre 200 dirhem gümüş, günümüzde kullanılan ağırlıkla 495 gr gelmektedir. Nakit olarak kullanılan gümüş sikkeler, toz ya da ham hâldeki gümüşler, külçeler de bu ölçüye dâhildirler. Eğer gümüş saf olmayıp bakır veya kurşun gibi diğer madenlerle karışık hâlde ve karışım içerisindeki saf gümüş miktarı, gümüşün nisabını dolduruyorsa zekât vermek vacip olur ve saf gümüş miktarına ait kısmın zekâtını vermek gerekir.

Gümüş Nisabında Zekât Verilmesi Farz Olan Miktar

Gümüş, zekât nisabına ulaştığı ve üzerinden de bir yıl geçtiği zaman kırkta bir zekât vermek farz olur. Yani iki yüz dirhem üzerinden, beş dirhem gümüş zekât vermek gerekir. Bu durum Sünnet'le sabittir. Ebu Bekir es-Sıddık, Nebi *Salallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

في الرقة ربع العشر

“Rikkatte kırkta bir zekât verilir.”¹²²

Rikkat, basılmış gümüşlere denir. Buhari, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünü rivayet eder:

فهاثوا صدقة الرقة من كل أربعين درهماً درهماً، وليس في تسعين

ومائة شيء

“Basılmış gümüşlerin zekâtını, her kırk dirhemde bir

¹²² Ahmed b. Hanbel

dirhem olarak getirin. 190 dirhem içirse zekât yoktur.¹²³

Muhammed b. Abdurrahman el-Ensari hem Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in hem de Ömer'in yazdığı zekât mektuplarında, şu ifadelerin geçtiğini söyler:

والورق لا يؤخذ منه شيء حتى يبلغ مائتي درهم

"200 dirheme ulaşmadıkça gümüşün zekâtı yoktur."

Zekât nisabında vacip olan beş dirhem, bugünkü değerlerle 14,875 grama eşittir. Çünkü 1 dirhem 2,975 gramdır.

Altının Nisabı ve Farz Olan Zekât Miktarı

Altında zekât vermenin farz olduğu asgari miktar yirmi dinardır. Yirmi dinardan bir kırat dahi eksik olursa zekât farz olmaz. Ali b. Talib'den: *"Her yirmi dinarda yarım dinar; kırk dinarda ise bir dinar zekât vermek gerekir."* Amr b. Şu-ayb, babası ve dedesinden rivayetle, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

ليس في أقل من عشرين مثقالاً من الذهب صدقة

"Altın üzerinden yirmi miskalden azında zekât yoktur." Altının durumu ne olursa olsun sağlamı, kırığı, darbeli-si, tozu, külçesi, hepsi birbirine karıştırılıp tek olarak hesap edilir.

Altın nisabında ödenmesi farz olan zekât miktarı, kırkta birdir. Yani yukarda geçen hadis gereğince, yirmi dinarda yarım, kırk dinarda ise bir dinar zekât vermek gerekir.

Altın ve gümüşün nisab miktarından fazla olan kısmı, matematiksel olarak hesaplanır. Yani nisab miktarını aşan kısım, az ya da çok ne olursa olsun kırkta bir zekât verilir. Bu hüküm, hayvanların zekâtından farklıdır çünkü hayvanların

¹²³ Ebu Davud, Tirmizi, Daremi, Ahmed b. Hanbel

zekâtında her bir adet arasında fark vardır. Adetler arasında kalan miktarlar için zekât yoktur. Altın ve gümüşte ise durum tamamen farklıdır. Altın ve gümüşte, tek nisab söz konusu olup nisab miktarının üzerindeki her miktar için zekât vardır, yani bunlar kırkta bir zekâta tabidir. Altında nisab miktarını oluşturan yirmi dinar, 85 gr altına eşittir. Altın nisabında en az ödenmesi gereken yani farz olan dinarın yarısının ağırlığı ise 2,125 grama eşittir. Çünkü altın olarak bir dinarın ağırlığı, 4,25 gr altındır.

Üzerinden tam bir yıl geçmedikçe ve yılın hem başlangıcında hem de sonunda nisab tamam olmadıkça altın ve gümüşten zekât vermek farz olmaz.

Aişe'den: *“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'i şöyle derken işittim:*

لا زكاة في مال حتى يحول عليه الحول

“Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir malda zekât yoktur.”¹²⁴

Bir kimsenin, yılın başında nisab miktarından daha az altına veya gümüşe sahip olup da yıl tamamlanmadan önce elindeki altın ya da gümüş, nisab miktarını tamamlarsa; zekât için geçerli olan yıl, nisab miktarının tamamlanmasından sonraki tarihten başlar. Bu tarihten sonra bir yılı tamamlarsa zekât vermek vacip olur.

Öte yandan, yılın başında kişinin elindeki altın veya gümüş miktarı, nisab miktarını tamamlıyorsa ve yıl içerisinde de artış söz konusu ise ve bu artış da ticaret yoluyla elde edilmiş ise asla katılır ve artışın süresi aslın süresinden sayılır. Çünkü artış, malın geliştirilmesinden elde edilmiş ve aynı cinstendir, dolayısıyla da asla tabi olur. Ancak artış, nisabın

¹²⁴ Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace, Muvatta

cinsinden olmakla beraber maldaki çoğalma, miras veya bağış gibi başka yoldan sağlanmış ise bu artışın üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Bu artış, başlangıçta elde var olan miktarla birleştirilmeyeceği gibi başlangıçtaki malın yıl hükmünü de almaz. Yine maldaki artış, malın cinsinin dışında hayvancılık gibi bir yoldan gelmişse başlangıçtaki altın ve gümüşle birleştirilmez. Zekât nisabını doldurduğu takdirde zekâtın farz olabilmesi için üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Altın nisabı gümüş nisabı ile tamamlanmayacağı gibi gümüş nisabı da altın nisabı ile tamamlanmaz. Çünkü bunlar tıpkı hurma nisabının kuru üzüm ile develere ait nisabın sığırlar ile tamamlanamaması gibi birbirinden farklı türlerdir. Çünkü hadiste şöyle buyrulmaktadır:

ليس فيما دون خمس أواق صدقة

“Beş ukiyyeden azında zekât yoktur.”¹²⁵ Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, her ikisini birbirinden farklı cinsler olarak saymıştır. Dolayısıyla değiştirme esnasında, aralarında fazlalık olmasını da mubah kılmıştır.

Kâğıt Paraların Zekâtı

Kâğıt paralar, devlet tarafından çıkartılan, nakil olarak kullanmak amacıyla, para olarak kabul edilen, alışverişlerde kullanılan, eşyaların değerlerinin tespit edildiği hizmetlerin ve ücretlerinin belirlenmesinde kullanılan mali değere sahip kâğıtlardır. Kâğıt hâlindeki bu nakitlerin zekâtı, altın ve gümüşün zekâtı gibidir. Durumlarına göre bunlara zekât hükümleri uygulanır. Dolaşımda bunlar, dört farklı şekilde kullanılırlar:

1- Naibe kâğıt paralar: Bu paralar, madenî para siste-

¹²⁵ Müttefekun Aleyh

mini (altın sikke sistemi) uygulayan devletlerin çıkardıkları, karşılığında belli miktarda altın ya da gümüş bulunan ve dolaşımda altın ya da gümüşün yerine kullanılan ve istenildiği zaman bozdurulabilen paralardır. Bu kâğıtlar, altın ya da gümüş gibidirler. Çünkü her zaman altın ya da gümüşle değiştirilebilirler. Dolayısıyla zekâtları da altın ve gümüşün zekâtı gibidir. Eğer altın yerine kullanılıyorsa ve temsil ettiği altın miktarı, altının nisab miktarı olan yirmi dirheme yani 85 grama ulaşıyorsa üzerinden tam bir yıl geçtiğinde kırkta bir zekât vermek farz olur. Eğer eldeki para gümüş yerine kullanılıyorsa ve temsil ettiği miktar gümüşün nisab miktarı olan 200 dirheme, yani 595 grama ulaşıyorsa üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra kırkta bir zekât vermek farz olur. Bu tür paralardan zekât vermenin farzıyetinin delili, yukarıda altın ve gümüşten zekât vermenin farzıyetini bildiren hadislerdir. Çünkü bu paralar, altın veya gümüş yerine kullanılmaktadırlar. Naib veya vekil, aynen aslın hükmünü alır.

2- Vesika kâğıt paralar: Bu tür kâğıt paralar, devletin veya devlet tarafından para çıkartma izni verilen bankalar tarafından çıkartılan, üzerinde yazılı değer dışında belli bir oranda altın ya da gümüş karşılığı bulunan, devlette veya parayı çıkararak bankada garanti olarak saklanan, talep edilmesi durumunda içerisinde bulundurduğu altın ya da gümüşün karşılığını oluşturan $\frac{3}{4}$ veya $\frac{1}{3}$ veya $\frac{1}{2}$ oranında ya da belli yüzde oranındaki miktarının ödeneceği taahhüt edilen paralardır.

Bu türden kâğıt paralar üzerinde yazılı nominal değer, altın ya da gümüş olarak karşılana kısmı naibe kâğıt para sayılır. Çünkü bu miktar, her zaman altına veya gümüşe dönüştürülebilir. Eğer vesika kâğıt paranın belli bir oranı, altın ile karşılanıyorsa, örneğin üzerinde yazılı olan değer yarısı oranında altın karşılığı varsa, bu miktar 40 dinara ulaştığı

ve üzerinden de bir yıl geçtiğinde zekât vermek farz olur. Bu durumda paranın zekâtı, paranın cinsinden dinar olarak hesaplanır. Eğer 40 dinara ulaşmıyorsa, nisab miktarından az olduğu için, zekât vermek gerekmez. Eğer gümüş olarak karşılığı varsa, örneğin üzerinde yazılı olan değer yarısı oranında gümüş karşılığı varsa, dört yüz dirheme ulaşmış ve bir yılı da doldurmuşsa zekât vermek farzdır ve verilecek zekât, paranın cinsinden 10 dirhem olarak hesaplanır. Dört yüz dirhemden az olduğunda ise nisab miktarından az olduğu için zekât vermek gerekmez. Vesika kâğıt paralar üzerinden zekât vermenin farz olduğunun delili; altın ve gümüşten zekât vermenin farz olduğunu bildiren yukarıda geçen hadislerdir. Çünkü bunlar, üzerinde yazılı olan değer karşılığı olarak, altın ve gümüş yerine naib ve vekildirler; naibe ve vekil, aslın hükmünü alırlar.

3- Kanuni kâğıt paralar: Bunlar da kâğıt para olup kanunla devlet tarafından çıkartılıp tedavüle sunulurlar. Eşyaların fiyatlarını, sunulan hizmetlerin ücretlerini belirlemeye elverişlidir. Ancak, altına veya gümüşe dönüştürülmezler çünkü altın veya gümüş karşılığı yoktur. İhtiyati olarak altın veya gümüş karşılığı veya altın/gümüş karşılığı olan bir para birimi tarafından nominal değerinin garantisi yoktur. Kanuni değerinden başka değeri yoktur. Ancak kanuni kâğıtlar para olarak isimlendirilmişler, mal ve hizmetlerin değerlerini belirlemek için ve birçok eşyanın alım satımında kullanıldığı gibi altın ile gümüşün alım satımında da kullanılmışlardır. Bu durumda, altın ve gümüş için geçerli olan, hem para olma hem de değer belirleme özelliğini gerçekleştirmiş olmaktadır. Altın ve gümüşün değer belirleme ve para olma özelliği bulunduğunu, altın ve gümüşten zekât vermenin farz olduğunu bildiren hadisler işaret etmektedir. Bu hadisler şunlardır:

في الرقة ربع العشر

“Basılmış paralar da kırkta bir zekâta tabidir.”¹²⁶

ليس فيما دون خمسة أوراق

“Beş ukiyyeden azında zekât yoktur.”¹²⁷

فهاثوا صدقة الرقة

“Rikkaların (basılı paraların) zekâtını getiriniz.”

والورق لا يؤخذ منه شيء حتى يبلغ مائتي درهم، فإذا بلغت مائتي ففيها خمسة

دراهم

**“İki yüz dirheme ulaşmadıkça gümüşün zekâtı yoktur.
200 dirhem olduğunda ise beş dirhem zekât verilir.”**

فإذا كان لك عشرون ديناراً، وحال عليها الحول ففيها نصف دينار

**“Senin yirmi dinarın olduğu zaman ve üzerinden de
bir yıl geçtiğinde yarım dinar zekât vermen gerekir.”**

Bu hadislerin tamamı, altın ve gümüşün hem nakit hem de değer ölçüsü olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hadiste geçen “er-rikka ve ukiyye” kelimeleri Arap lugatında, darphanelerde basılan, dökülen dirhemler için kullanılan kelimelerdir. Aynı şekilde “dinar” kelimesi de ancak darphanelerde dökülen veya basılan altınlar için kullanılmaktadır. Yani bunlar hem para hem de değer ölçüsüdürler. Gümüş ve altın kelimeleri kullanılmaksızın bu kelimelerin kullanılması, hadiste hem nakit hem de değer ölçüsü olma özelliklerinin istenildiğine delalet etmektedir. Dolayısıyla bu kelimeler, zekât hükümlerinde, diyetlerde, keffaretlerde, hırsızlıkta el kesmede ve diğer hükümlerde ilişkilendirilmişlerdir.

Buna göre kaimin kâğıtlarda, hem değer ölçüsü hem de para özelliklerinin var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla al-

¹²⁶ Ebu Davud, Muvatta

¹²⁷ Müttefekun Aleyh

tın ve gümüş nakitleri için, zekâtın farz olduğunu bildiren hadislerin kapsamına kanuni paralar da girmektedir. Bu nedenle altın ve gümüş için zekât vermek farz olduğu gibi bu türden paralar için de farzdır. Kimin yanında yirmi dinar altına eş değer -yani 85 gr altın karşılığı- kanuni kâğıt para varsa -ki bu altının nisab miktarıdır- veya 200 dirhem gümüşe -595 grama- eş değer kanuni kâğıt para varsa ve üzerinden de bir yıl geçmişse Zekât vermek farz ona olur. Dolayısıyla bu miktarın kırkta birini zekât olarak vermek gerekir.

Altının zekâtı altınla, naibe veya vesika para ile de verilir. Aynı şekilde gümüşün zekâtı da, naibe ve vesika paralarla verilebilir. Altın yerine gümüş veya kanuni paralar kullanılabileceği gibi gümüş yerine altın veya kanuni paralar da kullanılabilir. Çünkü bunların tamamı hem para hem de değer ölçüsü olma özelliğine sahiptirler. Dolayısıyla birbirlerinin yerine kullanılmaları caizdir. Belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bunların birbirlerinin yerine çıkartılmaları caizdir. *“Ekinlerin ve Meyvelerin Zekâtı”* başlığı altında, zekât verilmesi farz olan malın aynına karşılık gelen değerini esas alan deliller geçmiştir.

TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

Ticaret malları; nakitlerin dışında kazanç maksadıyla alınıp satılan yiyecekler, giyecekler, mefruşat, imalatlar, hayvanlar, madenler, arazi, bina ve bunların dışında alıma ve satıma konu olan kendisi ile ticaret yapmak için sahip olunan her şeyi kapsar.

Önceki ve sonraki âlimlerin ittifakı ile ticaret maksadıyla sahip olunan mallar zekâta tabidir. Semure b. Cündüb'den: *"Bundan böyle satmak için elimizde bulundurduğumuzdan zekât çıkarmayı (vermeyi), Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bize emretti."*¹²⁸

Ebu Zer, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet eder:

وفي البز صدقته

"Bezz için de zekât vardır." El-Bezz, ticaret yapmak için sahip olunan elbise ve kumaşlara denir. Ebu Amra b. Hammas, babasından şunu nakleder: *"Ömer b. el-Hattab bana uğradı ve şöyle dedi: 'Ey Hammas, malının zekâtını ver.' Bunun üzerine ben 'Ok kuburlarından ve dibağlı derilerden başka malım yoktur.' dedim. Bunun üzerine Ömer: 'Onların değerlerini tesbit et, sonra da zekâtını ver.' dedi."* Abdurrahman b. Abdül Karri'den: *"Ömer b. el-Hattab zamanında, Beytu'l-Mal'den sorumlu idim. Zekât zamanı geldiğinde ticaret malları toplanır, onların görüneni ve görünmeyenleri hesaplanır, sonra da görünen ve görünmeyen mallardan zekâtları alınır."* İbni Ömer'den: *"Ticaret amacıyla elde bulundurulmuş kumaş, elbise ve kölenin zekâtı vardır."* Ticaret mallarında zekâtın varolduğuna dair Ömer'den, oğlundan, İbni Ab-

¹²⁸ Ebu Davud

bas'tan, Hasen'den, Cabir'den, Tavus'tan, en-Nahî'den, es-Sevri'den, el-Evzai'den, eş-Şafii'den, Amed'den, Ebu Ubeyd'den, rey sahiplerinden, Ebu Hanife'den ve diğerlerinden gelen rivayetler vardır.

Altın nisab veya gümüş nisab miktarına ulaştığı zaman ve üzerinden de bir yıl geçtiğinde ticaret mallarından zekât vermek farzdır.

Bir tüccar, başlangıçta nisab miktarından az bir mal ile ticarete başlar ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra elindeki mal nisab miktarına ulaşırsa böylesi bir mala zekât yoktur. Çünkü nisabın üzerinden bir yıl geçmemiştir. Ancak, nisab miktarına ulaşan malın üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra zekât vermek farz olur.

Bir tüccar, bin dinar gibi nisab miktarını aşan bir meblağla ticarete başlar ve yıl sonunda ticareti gelişir, kâr elde eder ve değeri üç bin dinara ulaşırsa o kimsenin üzerine bin dinar üzerinden değil üç bin dinar üzerinden zekât vermek vacip olur. Çünkü malın gelişen kısmı da anaparaya aittir. Zira anaları ile beraber hesap edilen ve zekâta tabi olan koyun ve keçi yavrularında olduğu gibi anaparadan elde edilen kâr, asıl mal gibidir. Maldan elde edilen kâr da böyledir. İster deve, sığır, koyun gibi aynı olarak zekâtı verilmesi gereken mallardan olsun isterse elbise, imalatlar, arsa, bina gibi zekâtı aynı olarak verilmesi farz olmayan mallar cinsinden olsun üzerinden bir yıl geçtikten sonra tacir; ticaret mallarının değerini tespit eder, onların tamamını altın veya gümüş gibi tek bir değerden hesaplar ve malının değeri altın veya gümüşün nisab miktarına ulaşırsa ticaret mallarından % 2,5 oranında zekât çıkarır. Malından zekât vermesi gereken dönemde, eğer kendisi için daha kolaysa kullanımda olan para üzerinden zekâtını vermesi de caizdir. Aynı şekilde koyun, sığır veya elbise ticareti yapan bir kimsenin vermesi gere-

ken zekâtın değeri bir koyun veya sığır veya bir elbise değerinde ise bunları nakit olarak vermesi caiz olduğu gibi koyun, sığır veya elbise olarak vermesi de caizdir. Zekâtını nasıl vermek isterse öylece verir.

Deve, sığır, koyun gibi aynî olarak zekâtı vacib olan ticaret mallarının zekâtı da, ticaret malları sınıfına dâhildir. Bu tür malların zekâtı, yayılım hayvanlarının zekâtı gibi değil, ticaret mallarının zekâtı gibidir. Çünkü bu malları elde buldurmaktan maksat; sahip olmak değil, bunların ticaretini yapmaktır.

Borcun Zekâtı

Kimin nisab miktarına ulaşmış malı varsa ve üzerinden de bir yıl geçmiş, aynı zamanda da nisab miktarını aşacak kadar da borcu varsa ve borcunu ödedikten sonra geriye kalan malı, nisab miktarından az ise zekât vermesi gerekmez. Kişi, bin dinara sahip olup aynı zamanda da bin dinar borcu varsa veya kırk bin dinar altına sahip olup otuz bin dinar altın borcu varsa her iki halde de zekât vermesi gerekmez. Çünkü o, nisab miktarında mala sahip değildir. Nafi, İbni Ömer'in Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle söylediğini rivayet eder:

إذا كان لرجل ألف درهم، وعليه ألف درهم، فلا زكاة عليه

“Eğer bir adamın bin dirhemi varsa, aynı zamanda da bin dirhem borcu varsa onun zekât vermesi gerekmez.”

Ancak, borçtan arta kalan miktar, nisab miktarını aşıyorsa zekât vermesi vaciptir. Saib b. Yezid'den: *“Osman b. Affan'ı şöyle derken işittim: Bu ay zekât ayınızdır. Kimin borcu varsa onu ödesin ki böylece mallarınızın zekâtını çıkarabilesiniz.”*

Bir başka rivayette ise şöyle denilmektedir:

“Kimin borcu varsa borcunu ödesin ve kalan malın zekâtını

versin.” Osman’ın, Sahabeler’in huzurunda bunu söylemesi ve onların da buna karşı çıkmamaları, Osman’ın sözünde ittifak ettiklerine delalet eder.

Bir adamın borcu varsa ve borcunu ertelemesine sebep olmayacak kadar da zengin ise ve istediği zaman borcunu geri ödeme gücüne sahipse üzerinden bir yıl geçtikten sonra, hemen zekâtını vermesi vaciptir. Ömer b. el-Hattab’dan: *“Zekâtını ödemen gerektiğinde borcunu ve yanında olanı hesapla, hepsini toplu, sonra zekâtını ver.”* Osman b. Affan’dan: *“Dilediğin zaman sahibinden alabileceğin bir borcun zekâtını vermek vaciptir. Zira o iyi durumdadır fakat istemekten çekiniyorsundur veya ürettiklerinin de zekâtı vardır.”* İbni Ömer’dan: *“Dilediğin zaman alabileceğin ve üzerinden bir yıl geçen her borcun zekâtını vermen gerekir.”* Ancak, borçlu sıkıntıda ise veya borcunu erteletemeyecek bir durumda ise borcunu almadığı sürece bu kişinin zekât vermesi gerekmez. Eğer borcunu alırsa üzerinden geçen yılların zekâtını vermesi gerekir. Geriye dönüp dönmeyeceği şüpheli olan bir borç hakkında Ali *RadiyAllahu Anh*, şöyle demektedir:

“Eğer doğru sözlü ise aldığı zaman geçen sürelerin zekâtını verir.” Şüpheli bir borç hakkında İbni Abbas da şöyle demektedir:

“Alacağından emin değilsen alıncaya kadar zekâtını verme. Aldığın zaman ise geçen sürelerin zekâtını ver.”

TAKILAR/ZİYNET EŞYALARI

Takı kadınların süslenmek için kullandıkları altından veya gümüşten imal edilmiş bileziklere, göğüse, kulaklara veya vücudun diğer organlarına takılan eşyalara denir.

İster altın veya gümüş isterse mercan, yakut, zeberced, akik ve diğer değerli taşlardan imal edilmiş mücevher türleri olsun, az ya da çok olsun, nisab miktarından az veya fazla olsun bunlardan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların tamamı, kullanılmak içindir. Kadınlar bunları biriktirmek ya da ticaret amacıyla değil süslenmek amacıyla ellerinde bulundururlar. Takılar, biriktirilmek ya da ticaret amacıyla elde bulunduruluyorsa zekâtının verilmesi gerekir. Leys b. Sa'd, Ebu Zübeyr ve Ebu Cabir yoluyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

ليس في الحلي زكاة

“Takılar için zekât vermek gerekmez.”

Amr b. Dinar'dan: *“Cabir b. Abdullah'a ‘Takılar için zekât var mıdır?’ diye sorulduğunda ‘Hayır!’ diye cevap verdi. Denildi ki ‘Değeri on bine ulaşırsa?’ ‘Evet, yine yoktur.’ dedi.”* Nafi', İbni Ömer'den: *“İbni Ömer kızlarından birini on binin üzerindeki bir değerle evlendiriyor ve bu miktarın içerisinde de dört bin değerinde takı bulunuyordu. Dedi ki bunlardan zekât vermiyorlardı.”* Abdurahman b. Kasım, babasından: *“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in hanımı Aişe, kardeşinin yetim kızlarını himayesine almıştı. Yanında, onlara ait takılar vardı da Aişe, bu takılar için zekât vermiyordu.”* Ancak, ziynet eşyalarından da zekât vermek gerekir diyenler, içerisinde *“rikka, evaki, verika ve denanir”* kelimelerinin geçtiği hadisleri delil olarak kullanmaktadırlar. Oysa altın ve gümüşten zekât vermenin vacip olduğunu bildiren bu hadisler, ziynet-

leri kapsamına almamaktadır. Çünkü hadislerde geçen bu kelimeler, Arap lugatında, insanlar arasında dolaşan basılmış dinar ve dirhemler için kullanılan kelimelerdir. Bunlar, mal ve hizmetlerin değerlerini belirlemede değer ölçüsü olarak kullanılan paralardır. Ziyinetler ise böyle değildir; hadislerde “*gümüş şu miktara ulaştığında*” şeklinde ifadelerin kullanılmasına ve takıların da “*gümüş*” kelimesinin içeriğine girmesine rağmen. Ancak hadislerde “*rikka, veika, ukiyye ve denanir*” kelimeleri kullanılmaktadır ki bu kelimelerin tamamı, darphanelerde basılan altın ve gümüşün para olarak dökülen kısmı için kullanılmaktadır. Bu hadisler; ما من صاحب ذهب ولا فضة لا يؤدي منها حقاً إلا إذا كان يوم القيامة صفحت له صفائح من نار ***Kimin altını ve gümüşü olur da zekâtını vermezse onlar kıyamet gününde ateşten levhalar şeklinde olarak...***¹²⁹ şeklinde genel bir ifade ile gelen hadisi, tahsis eden hadislerdir.

Amr b. Şuayb’dan rivayet edilen “*Berberinde kızı olduğu hâlde bir kadın, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e geldi. Kızının elinde, altından iki bilezik vardı. هل تعطين زكاة هذا ؟* ***‘Bunların zekâtını verdin mi?’*** diye Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, kadına sordu. Kadın ‘Hayır!’ diye cevap verdi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem أيسرك الله أن يسورك الله بهما ***‘Kıyamet günü Allah’ın onları sana ateşten iki bilezik yapması, seni memnun eder mi?’*** diye sordu.” hadisine gelince; bu hadis hakkında Ebu Abid şöyle demektedir: “*Bu hadisin bu yoldan başka bir yolla rivayet edildiğini bilmiyoruz. Geçmişte ve günümüzde insanlar (âlimler), bu hadisin sıhhati hakkında, söz söylemektedirler (eleştirmektedirler). Eğer iş, rivayet üzerinde ise Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve*

¹²⁹ Tirmizi dışında Kütübü Sitte sahipleri

Sellem'den ezberlenerek gelmiştir. İsimlerini zikrettiğimiz âlimlerin açıkladıkları gibi hadisin, borç olarak alınan malın zekâtı hakkında söylenmiş olma ihtimali vardır. Said b. el Müseyyeb, Şa'bi, Hasan ve Katade'nin hadis hakkındaki sözleri şöyledir: Onun zekâtı, borcundan dolaydır. Rikkada farz olduğu gibi ziynet eşyalarına da zekât farz olsaydı bunun da Kitaba ve Sünnet'e dayalı olarak dünyada insanlar arasında yaygın olan diğer zekâtlar gibi olması gerekirdi." Bu hadis hakkında Tirmizi şöyle der: *"Bu babda sahih bir şey yoktur."*

Aişe'den rivayet edilen: لا بأس بلبس الحلي إذا أعطيت زكاته **"Zekâtı verildiği zaman ziynet takılmasında bir beis yoktur."** sözü ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in büyük bir gümüş yüzük takmış olduğu hâlde Aişe'yi görüp ona هي حسبك من النار **"Cehennemden bir halka olarak bu sana yeter."** sözüne gelince her iki ifade de, Amr b. Şuayb'dan rivayet edilen hadisle aynı anlamı taşır. Özellikle Aişe'den gelen rivayet ve kardeşinin oğlu Kâsım'dan rivayet edilen *"Aişe'nin, ziynet eşyalarının zekâtını vermeleri için ne kadınlara ne de kardeşinin kızlarına emrettiğini görmedim."* hadisiyle çelişmektedir. Kardeşinin kızları, altın ve gümüş ziynet eşyası kullandıkları hâlde bunların zekâtını vermiyorlardı. Aişe'nin kullandığı gümüş yüzükler hakkında yapılan rivayet, Yahya b. Eyyûb yoluyla gelmiştir. Yahya b. Eyyûb ise, rivayet yönünden zayıf bir kimsedir. Üstelik gümüş yüzüklerin hem ağırlığının nisab miktarına ulaşması hem de üzerinden bir yıl geçmiş olması mümkün değildir ki zekât farz olsun. Hadisin zayıflığını bu da tekid etmektedir. Ümmü Seleme'den rivayet edilen hadis ise, Attab yoluyla rivayet edilmiştir. Attab ise meçhul bir kimsedir.

Abdullah b. Amr'ın, kızlarının ziynet eşyalarının zekâtını verdiği dair hadisin isnadı hakkında, yukarıda geçen Amr

b. Şuayb'ın rivayet ettiği hadisin isnadı hakkında söylenen sözler gibi ifadeler kullanılmıştır.

Ziyinet eşyaları için zekât vermenin farz olmadığı hususunda İbni Ömer, Cabir, Enes, Aişe, Esmâ, el-Kasım, Şa'bi, Katede, Muhammed b. Ali, Malik, Şafii, Ahmed, Ebu Ubeyd, İshak ve Ebu Sevr'den gelen rivayetler vardır.

Kadınların kullandıkları ziynet eşyaları hakkındaki hüküm budur. Bu türden takıları erkekler, kullanmak için ellerinde bulundurlarsa -ki bunlar erkeler için haram kılınmıştır- zekât vermeleri gerekir. Yanında kendisi kullanmak için değil de başkasına vermek veya kadınlarına, kızlarına veya bunların dışındaki kadınlara ödünç olarak vermek için bulunduruyorsa, zekât vermek gerekmez. Çünkü bu durumda, mubah bir iş için kullanılmaktadır. Bu davranışından dolayı da herhangi bir günahı yoktur. Ticaret amacıyla elinde bulunduruyorsa zekâtını vermek vacip olur.

ZEKÂT'IN HALİFEYE ÖDENMESİ

İster hayvanların, ister ekinlerin ve meyvelerin, ister paraların veya ticaret mallarının zekâtı olsun tamamı Halifeye veya onun yetkili kıldığı valilere, amillere veya özel olarak tayin ettiği zekâtları toplamakla görevli olan kimselere ödenir. Allahu Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arındırmiş olasin. Ve onlara dua et. Senin duan onlar için şüphesiz ki bir sükûnettir.”¹³⁰

Bu ayette Allahu Teâlâ, Rasulü'ne mal sahiplerinden zekât almasını emretmektedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, hurma ve kuru üzüm miktarlarını tahmin etmek üzere uzmanlar görevlendirdiği gibi mal sahiplerinden zekâtları toplamak üzere de valiler, amiller ve tahsildarlar görevlendiriyordu. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında insanlar, zekâtlarını *Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e* veya onun görevlendirdiği valilere, amillere veya tahsildarlara ödüyorlardı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* döneminden sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *RadiyAllahu Anhum* döneminde ve onlardan sonra da zekât toplama işi, bu şekilde devam etti. İbni Sirin'den: “*Zekât, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e veya onun görevlendirdiği bir kimseye, Ebu Bekir'e veya onun görevlendirdiği bir kimseye, Ömer'e veya onun görevlendirdiği kimselere ödeniyordu. Osman katledildiğinde insanlar, ihtilafa düştüler. Bir kısmı, zekâtlarını Halifeye veya görevlendirdiği kimselere verirken bir kısım insanlar da doğrudan doğruya kendileri dağıtıyor, bir kısmı da İbni Ömer'e veriyordu.*”

İslâm'ı tatbikatta kötü uygulamalar da olsa İslâm uygulandığı sürece zulmetseler de zekât, Halifeye ya da Halifenin görevlendirdiği emir sahiplerine, valilere, amillere ve tahsildarlara ödenir. Babası yoluyla Sehl b. Ebu Salih'ten: *"Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri ve İbni Ömer'e dilediği gibi hareket eden bir idareciyi görürsem ona zekâtımı vereyim mi? diye sorduğumda hepsi birden 'Zekâtını onlara ver.' dediler."* İbni Ömer'den: *"Zekâtlarınızı, Allah'ın işlerinizi eline verdiği (başınızda amir olarak bulunan) kimselere ödeyiniz. Eğer (tatbikatında/uygulamalarında) takvalı davranırsa kendisi için iyi olur; kötülük yaparsa, günah işlerse günahı da kendisine aittir."* Münferit olarak bir kişinin zekât dağıtması ve paraların konulduğu yere koymasının caiz olduğuna dair, Sahabe'den ve Tabiin'den gelen rivayetler vardır. Rivayet olunduğuna göre Ebu Keysan, 200 dirhem zekât ile Ömer'e gelerek *"Ey Müminlerin Emiri! Bunlar malımın zekâtıdır."* der. Bunun üzerine Ömer ona *"Onları al götür ve kendin dağıt."* der. Aynı şekilde İbni Abbas'tan gelen rivayet şöyledir: *"Zekâtını ayırıp vermen gereken yerlere verdiğin zaman, bakmakla yükümlü olduğun kimselere zekâttan bir şey vermemende bir sakınca yoktur."* İbrahim ve Hasen'in de şöyle dedikleri rivayet edilir: *"Zekâtı yerine koy ve onu dağıt."* Bu durum, nakit türünden zekâtlar için geçerli olan bir durumdur. Hayvanların, ekinlerin ve meyvelerin zekâtının ise Halifeye veya tayin ettiği kimselere ödenmesi gerekir. Ebu Bekir, görevlendirdiği valilere ve tahsildarlara zekâtlarını vermekten kaçınanlarla savaştığı ve şöyle demiştir:

"Allah'a yemin olsun ki Allah'ın Rasulü'ne verdikleri devletin yularını dahi bana vermek istemezlerse onlara karşı mutlaka savaşacağım."

Zekât toplayan kimsenin, zekâtı alırken sahibine şu şekilde dua etmesi müstehabdır: *"Verdiklerinin karşılığı olarak,*

Allah sana ecir versin. Geride bıraktıklarında bereket kılınsın. Bu malı, senin için temizleyici yapısın." Eğer zekât, Halifeye veya tayin ettiği kimseye veriliyorsa zekât veren kimse için Allahu Teâla'nın şu ayetini okuyarak dua eder:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

"Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arındırmış olasın. Ve onlara dua et. Senin duan onlar için şüphesiz ki bir sükûnettir."¹³¹

Abdullah b. Ebi Evfa'dan: *"Babam, Rıdvan biatında bulunanlardandı. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e sadakaları ile bir topluluk geldiği zaman Allah'ın Rasulü onlara şöyle dua ederdi: Allah'ın salat ve selamı falan aileye olsun. Babam, elinde zekâtı ile Rasulullah'a geldiğinde babama 'Allah'ın salat ve selamı, Ebu Evfa ailesinin üzerine olsun.' dedi."*¹³²

Zekât Vermeyenlerin Hükümü

Bir Müslümana, zekât verilmesi farz olan mallardan nisab miktarında bir mala sahip olduğunda malının zekâtını vermesi vacip olur. Eğer malının zekâtını vermemekte direnirse zekât konusunda, daha önce geçen hadislerde de görüldüğü gibi mallarının zekâtını vermeyenlerin uğrayacakları şiddetli azabın anlatıldığı gibi büyük bir günah işlemiş sayılır.

Kim zekât vermemekte direnirse durumuna bakılır. Eğer zekât vermemesi, farzietini bilmemekten kaynaklanıyorsa ki onun durumu normal bir cahillik olup bunun farzietini ona öğretilir; tekfir olunmaz ve tazir edilmez. Çünkü o özürdür, yalnızca malının zekâtı alınır.

¹³¹ Tevbe 103

¹³² Buhari, Müslim

Zekât vermenin farziyetini inkar eden kimse mürted sayılır ve ona mürted muamelesi yapılır. Üç defa tevbe etmeye çağırılır. Tevbe eder ve hakka dönerse zekâtı alınarak serbest bırakılır. Tevbe etmeyip hakka dönmezse öldürülür. Çünkü zekâtın farziyeti, zaruret-i diniyeden olduğu malumdur. Farziyetinin delilleri Kitap, Sünnet ve İcma ile neredeyse tek Müslümandan bile gizli kalmayacak şekilde açıkça sabittir. Ancak, zekâtın farziyetine inanmalarına rağmen zekât vermemekte direnirlerse ve devlete zekât vermenin farziyeti hakkındaki itaati reddederlerken kalede veya benzeri bir yerde saklanıp korunurlarsa Ebu Bekir ve arkadaşlarının, zekât vermeyenlere karşı savaştığı gibi, devlet de onlarla bağilerle yapılan savaş gibi savaşır.

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Zekâtın nerelere ve kimlere verileceği Allahu Teâlâ'nın, *إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمَلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ* **“Zekât ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihad edenlerin ve yolcuların hakkıdır.”**¹³³ ayetiyle belirlenmiştir. Bu ayet-i kerime, zekâtın harcanacağı yerleri, sekiz sınıf olarak belirtmekte ve sınırlamaktadır. Ayette belirtilen yerlerin dışındaki yerlere verilmesi caiz değildir. Çünkü ayet (إِنَّمَا) *“inne ma”* edatı ile başlamaktadır. Bu edat sınırlandırma, kuşatma ve kasr anlamı ifade eden bir edattir. Ardından gelen mülkiyet *'lam*'ı da zekâtın yalnızca bu sekiz sınıf ile sınırlı olduğuna işaret eder. Ayette zikredilen bu sekiz sınıf ve bunlarla ilgili tafsilat şöyledir:

1- Fakirler: Fakirler; yiyecek, giyecek ve meskenden oluşan temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte mala sahip olmayan kimselerdir. Kim, sayılan temel ihtiyaçları karşılayabilecek miktardan daha az mal varlığına sahipse fakir sayılır. Ona zekât vermek helal olur ve onun da zekât alma hakkı vardır. Bu kişilere fakirliğini ve ihtiyacını giderecek miktarda zekât verilmesi caizdir.

Allahu Teâlâ, zenginlerin zekât almalarını haram kılmıştır. Abdullah b. Amr'dan: *“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:*

لا تحل الصدقة لغني، ولا لذي مرة سوي

“Sadaka, zengine ve çalışıp kazanma gücü olan kimse-

lere helal olmaz.¹³⁴ Eğer çalışıp kazanabileceği bir iş bulamazsa fakir sayılır. Zengin, başkasına muhtaç olmayan, temel ihtiyaçlarından daha fazla geliri olan kimse demektir. Kime zengin denildiğini açıklayan hadisler vardır.

Abdullah İbni Mesud'dan: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, şöyle dedi:*

ما من أحد يسأل مسألة، وهو عنها غني، إلا جاءت يوم القيامة كدوحا، أو خدوشا، أو خموشا في وجهه،

"Kendisini dilenmekten alıkoyacak kadar zenginliğe sahip olduğu hâlde dilenen bir kimse, kıyamet gününde dilencililiğinin derecesine göre, yüzü yara bere içerisinde, yüzünde izler olduğu hâlde gelir." Denildi ki: *"Ya Rasulallah! Onu zengin yapan veya zengin olmasının ölçüsü nedir?"* Allah'ın Rasulü: ***"Elli dirhem veya elli dirhem değerinde altına sahip olmak."***

Kimin yiyeceği, giyeceği ve evi varsa, ailesinin, çocuklarının ve hizmetçisinin nafakasını karşılayabilecek miktarda mal varlığından fazla olarak elli dirhem gümüşe yani 148,75 gram gümüşe veya 148,75 gr gümüşe eş değer altına sahip olursa zengin sayılır. Dolayısı ile bu durumda bulunan bir kimsenin, zekât alması caiz olmaz.

2- Miskinler: Miskinler, hiçbir şey bulamayan, yokluğun kendilerini barındırdığı ve insanlardan da isteyemeyen, dilenmeyen kimselere denir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle dedi:

ليس المسكين الذي يطوف على الناس، ترده اللقمة والقمطان، والتمرة والتمرتان، ولكن المسكين الذي لا يجد غني يغنيه، ولا يفتن به فيتصدق عليه، ولا يقوم فيسأل الناس

¹³⁴ Ebu Davud, Nesei, Tirmizi, İbni Mace

“İnsanları çokça dolaşan ve insanların kendisine bir iki lokma veya bir iki hurma verdiği kimse miskin değildir. Ancak miskin, kendini zengin edecek bir mal bulamayan, hâli anlaşılıp da kendisine sadaka verilmeyen, insanlardan da bir şey istemeyen kimsedir.”¹³⁵

Miskin, fakirden farklı kimsedir. Zira Allahu Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ

“Yahut yerde sürünen bir miskine”¹³⁶, yani açlıktan ve çıplaklıktan dolayı toprağa yapışmış kimse. Miskine zekât vermek ve onun da zekât alması helaldir. Miskine temel ihtiyaçlarını gidermeye yetecek ve onu miskinlikten kurtaracak kadar zekât vermek caizdir.

3- Zekât Tahsildarları: Bunlar, kendilerine zekât farz olan kimselerden zekât almak veya zekât almaya hak kazananlara aldıkları zekâtı dağıtmak üzere görevlendirilmiş olan zekât toplayıcılarıdır. Zekât toplamalarına veya dağıtmalarına karşılık olarak zengin dahi olsalar bunlara zekâttan verilir. Ata b. Yesar, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

لا تحل الصدقة لغني إلا لخمسة: عامل عليها، أو رجل اشتراها بماله، أو رجل له جار فقير تصدق عليه بصدقة فأهداها إليه، أو غاز، أو مغرم

“Beş kişi dışında zekât, zengine helal değildir: Zekâtı toplamakla görevli olan, sadaka malını kendi parası ile satın alan, fakir komşusuna sadaka verip de fakir komşusu tarafından kendisine hediye verilen, Allah yolunda gazveye çıkan, borçlu olan kimse.”¹³⁷

Bisr b. Sa'd'den: *“Sa'di el-Malikî'nin oğlu dedi ki Ömer beni*

¹³⁵ Müttefekun aleyh

¹³⁶ Beled 16

¹³⁷ İbni Mace, Zekât 27; Muvatta, Zekât 29; Ebu Davud, Zekât 22

*sadaka işi ile görevlendirdi. Görevimi tamamladıktan sonra aldıklarımı Ömer'e verdim. Bana yaptığım işin karşılığını almamı emredince ona "Ben bu işi Allah için yaptım." dedim. Ömer: "Sana verdiğimi al. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem zamanında, ben de aynı işle görevlendirildim ve bana yaptığım işin karşılığını verince ben de senin söylediğin gibi söyledim. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bana, إذا أعطيت شيئاً من غير أن تسأل فكل وتصدق **"İstemediğin hâlde sana bir şey verdiğimde onu al, hem ye hem de ondan tasadduk et."** dedi."¹³⁸*

4- Müellefe-i Kulub (Kalpleri İslâm'a Isındırılmak İstenenler): Bunlar lider, komutan veya kahramanlar gibi toplum üzerinde etkili olan ve henüz kalplerine iman yerleşmemiş kimselerdir. Halife veya valiler, tıpkı Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Ebu Süfyan, Uyeyne b. Hısn, Ekra' b. Habis ve Abbas b. Mirdas gibilerine zekât malından verdiği gibi kalplerini İslâm'a ısındırmak, imanlarını kökleştirmek, İslâm'ın ve Müslümanların maslahatına onları kul lanmak veya topluluklarına etki etmelerini sağlamak amacıyla zekât malından onlara verirler; Amr b. Tağleb'den: *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, bir mal veya esir ile geldi ve bazı adamlara vererek bazılarında da bir şey vermeye rek onu insanlar arasında dağıttı. Terk edilenlerin bu işten memnun olmadıklarını kendisine bildirdiler. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü, Allah'a hamdetti, O'nu övdü ve ardından şöyle dedi:*

أما بعد، فوالله إني لأعطي الرجل، وأدع الرجل، والذي أدع أحب إلي من الذي أعطي، ولكني أعطي أقواما لما أرى في قلوبهم من الجزع والهلع، وأكل أقواما إلى ما جعل الله في قلوبهم من الغني والخير

"Allah'a yemin olsun ki ben bir adama (zekât malından

pay) verdim, bir adama ise vermedim. Kendisine pay vermediğim kişi bana, pay verdiğim kişiden çok daha sevimselidir. Ancak, ben kavimlere, kalplerinde gördüğüm tereddütten, endişeden dolayı pay verdim. Allahu Teâlâ'nın kalplerini hayırla ve zenginlikle doldurduğu kimseler ise verdiklerimden daha hayırlıdır."

Müellefe-i kulubu oluşturan bu grup insanlara ancak Müslüman oldukları zaman zekât verilir. Kâfir oldukları zaman zekât verilmaz. Çünkü zekât, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Muaz'ı Yemen'e gönderirken söylediği; فَأَعْلَمَهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُوْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ **"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere, Allah'ın mallarından verilmek üzere, Zekâtı farz kıldığını onlara bildir."**¹³⁹ hadisine göre kâfirlere verilmaz. Yine müellefe-i kuluba zekâtın verilebilmesi için zekât vermeyi gerektirecek bir illetin bulunması gereklidir. İlet ortadan kalktığı zaman da İslâm'ın güçlenip kuvvetlenmesinden ve yayılmasından sonra Ebu Bekir ve Ömer'in, müellefe-i kuluba Zekât vermekten vazgeçtikleri gibi bunlara zekât verilmaz;

5- Köleler: Bunlar, köleleştirilmiş olan kimselerdir. Kölelikten kurtulabilmeleri için mükateb/sözleşmeli oldukları zaman bunlara zekât verilir. Bu amaçla zekât parasıyla hürriyetlerini satın alırlar. Sözleşmeli olmadıkları zaman ise serbest bırakılırlar. Ancak, günümüzde köleleştirilmiş insanlara rastlanılmaz.

6- Borçlular: Bunlar, birtakım kimselerin özel çıkarlarını gerçekleştirme, bir diyeti ödemek veya toplum içerisindeki durumunu düzeltmek için başkalarına kefil olmak suretiyle borç altına girmiş, borçlandırılmış olan kimselerdir.

¹³⁹ Buhari, Zekât 1; Ebu Davud, Zekât 5; Nesei, Zekât 46; İbni Mace, Zekât 1

Toplum içerisindeki durumunu düzeltmek veya bir diyeti karşılamak amacıyla, başkasına kefil olmak suretiyle borç altına giren kimselere gelince, zengin de olsalar fakir de olsalar bunlara zekât verilir. Borcundan fazla olmamak şartıyla, borcunu karşılayabilecek miktarda ödeme yapılır. Enes'ten: *"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, şöyle dedi:*

إن المسألة لا تحل إلا لثلاثة، لذي فقر مدقع، أو لذي غرم مفضع، أو لذي دم

موجع

"Üç durumun dışında, dilenmek helal değildir. Düşkün bir hâldeki fakirlik, aşırı derecede borçluluk, rahatsızlık veren bir kan sahipliği."¹⁴⁰

Kubeysa b. Muharık el-Hilalî'den: *"Bir keresinde, kefaletten dolayı ağır bir borç altına girmiştım. Bu nedenle, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Selleme gelerek, "Ondan sadaka istemek zorunda kaldım. Allah'ın Rasulü, فأنمر أقم حتى تأتينا الصدقة، فأنمر، "Ondan sadaka istemek zorunda kaldım. Allah'ın Rasulü, فأنمر أقم حتى تأتينا الصدقة، فأنمر، "Biraz bekle, otur! Bize zekât malı getiren olur, sana vermelerini emrederiz." dedi. Sonra şöyle dedi:*

يا قبيصة إن المسألة لا تحل إلا لأحد ثلاثة: رجل تحمل حمالة، فحلت له المسألة حتى يصيبها، ثم يمسك، ورجل أصابته جائحة اجتاحت ماله، فحلت له المسألة حتى يصيب قواما من عيش، أو قال سدادا من عيش، ورجل أصابته فاقة حتى يقول ثلاثة من ذوي الحجا من قومه لقد أصابت فلانا فاقة، فحلت له المسألة حتى يصيب قواما من عيش، أو قال: سدادا من عيش، فما سواهن في المسألة يا قبيصة فسحت يأكلها صاحبها سحتا

"Ey Kubeysa! Şu üç hâlin dışında dilenmek helal değildir: Bir kimseye kefil olmak suretiyle borçlanan kimseye kefaleti yerine getirinceye kadar, bir afet nedeniyle serveti helak olan kimse, yaşamasına yetecek veya geçimini düzeltecek mala kavuşuncaya kadar, kendisine bir darlık

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel

isabet eden kimse. Kavminden akıl sahibi üç kişi kalkıp 'Falan kişinin başına bir darlık geldi ve ona istemek helal oldu.' derler. Yaşamısına yetecek veya geçimini düzeltecek miktarda istemek, böylesi bir kişiye helal olur. Bunların dışındaki isteme, (dilencilik) ey Kubeysa! Sahibinin yemiş olduğu bir haramdır."¹⁴¹

Başkalarının özel çıkarları için kefalet altına girmiş olan kimselere gelince, fakir oldukları zaman veya fakir olmadıkları hâlde, borcunu ödeyemeyecek durumda olan kimselere borçlarını ödeyebilecekleri miktarda zekât verilir. Ancak, kefil oldukları borcu ödeyebilecek kadar zengin iseler zekât verilmez. Çünkü zenginlere zekât helal değildir.

7- Allah Yolunda Savaşanlar: Bunlar, cihadda olan kimselerdir. Ordunun oluşturulması, silah sanayisinin veya fabrikalarının kurulması için kendilerine ihtiyaç olan kimseler de bu guruba girerler. Kur'an'da nerede "Allah yolunda" ifadesi geçiyorsa bu ifade ancak cihad anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla cihad ve cihadla alakalı hususlar için zekât verilir. Bu, belli bir miktar ile sınırlandırılmaz. Zekâta hak kazananların çıkarları için, Halifenin görüşüne göre cihadda olanların bir kısmına veya tümüne zekât verilir. Ebu Said'den: "Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لا تحل الصدقة لغني إلا في سبيل الله...

Allah yolunda savaşan bir kimsenin dışında zengin olanın zekât alması helal değildir." Bir başka rivayette ise:

"Allah yolunda gaza eden..." diye buyurmaktadır.

8- Yolda Kalmış Kimseler: Bunlar, yolculuk esnasında herhangi bir sebep ile yolda kalmış olup memleketine dönemeyen kimselerdir. Az da olsa çok da olsa memleketine

¹⁴¹ Müslim, Ebu Davud, Nesei, Daremi

dönmesine yetecek kadar yol ücreti ve yolda yapacağı harcamalara karşılık zekât verilir. Memleketinde zengin bir kimse olsa dahi Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, لَا ... *تحل الصدقة لغني إلا في سبيل الله، أ، ابن السبيل، أو...* ***“Zengine sadaka helal değildir. Ancak Allah yolunda cihad edenler veya yolda kalmışlara veya... verilir.”*** hadisine göre, yolda kalmış zengin kimselere de zekât verilir.

Ayette zikredilen bu sekiz sınıfın dışındakilere zekât vermek caiz değildir. Buna göre, cami yapımına, hastanelere veya diğer hayır kurumlarına veya devlet işlerinden herhangi bir işe veya cariyeye zekât verilmez. Çünkü zekât, Kur'an'da isimleri sayılan sekiz sınıfın mülkü olup başkaları bu mülke ortak olamazlar.

Bu sınıfların çıkarlarını gerçekleştirmek üzere Halife, tıpkı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ve Halifelerinin yaptıkları gibi uygun gördüğü biçimde bunlara zekât verme hakkına sahiptir; Halife, zekâtı bu sekiz sınıfın tamamına dağıtabileceği gibi bunlardan yalnızca bir gruba da dağıtabilir. Eğer bu sekiz sınıftan kimse bulunmazsa zekât, Beytu'l-Mal'de, Sadakalar Divanı'nda, ihtiyaç duyulduğunda harcanmak üzere muhafaza edilir. İbni Abbas, sadakalar hakkında şöyle der: “Sekiz sınıftan bir sınıfa zekât verdiği zaman...” Aynı şekilde Ata ve Hasen, Malik'ten şunu naklederler: “Bize göre sadakaların taksimi, valinin içtihadına göre olmalıdır. Hangi sınıfın ihtiyacı varsa valinin görüşüne göre bu sınıfa verilir.”

İSLÂM'DA PARALAR

“Nakd” kelimesi lügatta; dirhemlerin iyisini kötüsünden ayırmak, dirhemlerin verilme ve alınması anlamında kullanılır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in bir şey satın aldığı zaman söylediği “Bedelini bana ver.” ifadesinin geçtiği Cabir hadisindeki nakd kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır. Nakd kelimesi “para” anlamında da kullanılır.

Nukud kelimesinin ister maden olsun isterse başka bir şeyden olsun insanlar tarafından mal ve hizmetlerin değerini belirlemede kullandıkları bir terim olduğu bilinmektedir. Bununla her türlü emeğin, mal ve hizmetlerin değeri belirlenir.

Para bilinmeden önce insanlar, takas yöntemi ile mal ve hizmet alış verişinde bulunuyorlardı. Ancak, mal ve hizmetlerin değişiminin takas usulüne göre yapıldığı dönemlerde ticari işlemler, birçok zorluklarla karşı karşıya kalıyordu. Bunun üzerine insanlar, değerini kendi bünyesinde barındıran, her türlü mal ve hizmetin değerinin belirlenmesine yarayacak, dolaşım kolaylığı olan bir malın seçimini düşündüler ve ticari işlemlerde tek ölçü olarak kullanılmak üzere parayı buldular. Ta eski çağlardan beri zaten bir değerinin var olduğu bilinen madenlerden altın ve gümüşü insanlar, nakit olarak kullanılmak üzere benimsediler. Özellikle altının, zaman süreci içerisinde yıpranmasının söz konusu olmaması ve tabiatta az bulunması nedeniyle, altından ve gümüşten dirhemler ve sikkeler döktüler.

Roma Devleti ve buna tabi ülkeler, ticari işlemlerde altını temel değer ölçüsü olarak kabul ettiler. Belli şekilde ve ağırlıkta altından “dinar”lar ve “herkale”ler döktüler. Aynı şekilde Fars Devleti ve Fars Devleti'ne bağlı ülkeler de ticari mu-

amelelerde esas olmak üzere gümüşü kullanmaya başladılar. Belli şekillerde ve ağırlıkta gümüşten dirhemler bastılar. Rumların kullandıkları dinarlar, tek şekilde ve ağırlıkta idi. Farsların kullandıkları dirhemler farklı şekillerde ve ağırlıkta idiler.

İslâm'dan önce Araplar, özellikle de Kureyşliler civar bölgeler ve ülkelerle ticaret yapıyorlardı.

لِيَأْتِيَ قُرَيْشٍ إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ

“Kureyş’in alıştırılması için. Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı.”¹⁴² Kureyşliler Bizans'tan, Bizans altınlarından basılı dinarlarla, Irak'tan ise Kisra tarafından döktürülmüş gümüş dirhemlerle yüklü olarak dönüyorlardı. Zaman zaman da Yemen'den himeyri dirhemleriyle dönüyorlardı. Ticari işlemler neticesinde Hicaz bölgesine, Herakl'e ait altın dinarlar ve Sasanilere ait gümüş dirhemler geliyordu. Ancak, onlar ellerinde bulundurdukları dinar veya dirhemlerle rakamsal değer üzerinden değil, külçe olarak, ağırlığı üzerinden işlem yapıyorlardı. Yani dökülmemiş, saf hâlindeki altın ve gümüş üzerinden işlem yapıyorlardı. Dirhemlerin türlerine ve ağırlıklarına ve dökülmüş olmalarına, sabit bir ağırlığa sahip olsalar bile, dinarların tedavülde çok kullanılması nedeniyle azalma ihtimalinin bulunup bulunmamasına bakmıyorlardı. Aldatma ve haksızlıkla karşılaşmamak için ağırlığa göre işlem yapmaya özen gösteriyorlardı. Altın ve gümüşü tartmada kullandıkları özel ölçü birimleri vardı. Bunlar; ritil, ukiyye, neşş, nüvat, miskal, dirhem, dânik, kırat ve habbe idi. Onlara göre ağırlığı sabit olan ağırlık birimi “miskal” idi. Bir miskal, 22 kırattan bir habbe eksikti. Onlara göre on dirhem, yedi miskal ağırlığındaydı.

İslâm geldiğinde ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sel-*

¹⁴² Kurayş 1-2

lem hem bu dinarların ve dirhemlerin para olarak kullanılmasını hem de Kureyş'in bu dinarların ve dirhemlerin ağırlığını ölçmede kullandıkları birimlerin kullanılmasını kabul etti. Tavus, İbni Ömer'den şu hadisi rivayet eder:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

الوزنُ ووزنُ أهل مكة، والمكيال مكيال أهل المدينة

“Ağırlık ölçüsü, Mekke halkının kullandığı ağırlık ölçüsüdür. Mikyal ise Medine halkının kullandığı mikyaldir.”

Belazuri, Abdullah b. Sa'lebe b. Saiyr'den şunu rivayet eder: *“Cahiliye döneminde Mekke halkına, Herakl dinarları ve Fas dirhemleri geliyordu. Ancak onlar, doğrudan doğruya bunlarla değil bunların külçeleri ile işlem yapıyorlardı. Miskal, Mekke halkı tarafından bilinen bir ağırlık birimi idi. Bir miskal 22 kırıttan biraz az geliyordu. On dirhem, yedi miskale eş değerdi. Bir ritil, on iki ukuyye geliyordu. Bir ukiyye ise, dört dirhemdi. Rasululluh SallAllahu Aleyhi ve Sellem, bunu böyle kabul etti. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali de böyle kabul ettiler.”*

Müslümanlar, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem döneminden Ebu Bekir ve Ömer'in Hilâfeti dönemine kadar, Herakl dinarlarını ve Kisra dirhemleri şekli, ağırlığı ve üzerindeki resmi ile bile kullanıldılar. Hicri yirminci yıla gelindiğinde -ki bu Ömer'in Halifeliğinin sekizinci yılı idi- Ömer, kivravi dirhemlerin ağırlığını ve şeklini değiştirmeden, Behlevi yazıyı ve resmi koruyarak Sasani tarzında, yeni dirhemler bastırdı. Üzerlerine kûfi kelimeler *“Bismillah”*, *“Bismillahi Rabbi”* gibi bazı harfler yazdırdı. Bizans tarzındaki dinarları ve üzerinde kûfi hatla bazı Arapça kelimelerin yazılı olduğu Sasani tarzında basılmış dirhemleri Müslümanlar, Abdulmelik b. Mervan dönemine kadar kullandılar. H. 75. Yıl ya da 76.

yılda olduğu da söylenir. Abdulmelik b. Mervan, Sasani tarzındaki dirhemlerin kullanılması terk edildikten sonra üzerine kûfi hatlarla İslâmî nasların nakşedilmiş olduğu, İslâmî tarzda özel dirhemler bastırıldı, H. 77. yılda ise, İslâmî tarzda özel dinarlar bastırıldı. Üzerine, Arapça kûfi hatlarla İslâmî naslar nakşedildi. Böylece, Bizans tarzında basılmış dinarlar terk edildi. Abdulmelik b. Mervan tarafından, İslâmî tarzda özel dinarlar ve dirhemler bastırılmasıyla Müslümanlara ait İslâmî tarzda özel nakitler kullanılmaya başlandı ve diğer nakitlerin kullanılmaları terk edildi.

Dinarların ve Dirhemlerin Ağırlıkları

Dinarların ağırlıkları, cahiliye döneminde de İslâm'da da değişmeyerek sabit kalmıştır. Cahiliye döneminde, Rasulallah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminde ve Allah'ın Rasulü'nden sonraki Halifeler döneminde kullanılan dinarların ağırlığı ve daha sonra Abdulmelik b. Mervan tarafından bastırılan dinarların ağırlığı aynı idi. Bizans dinarı miskal ile tartılıyordu. Bir miskal, 8 dânik eder; bunun ağırlığı ise, yirmi kırat veya yirmi iki kıratın biraz azdır. Her iki ağırlık da aynıdır çünkü kıratlar içerisinde, farklılık vardır. Bir miskali orta boy, uç tarafları kesilmiş 72 adet arpa tanesi ile ölçtüler; tıpkı orta hâlli 6000 kara hardal tanesi ağırlığı ile ölçtükleri gibi.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bu ağırlıkları kabul etti ve bunları zekât ahkâmında, diyet ve hırsızlık cezasının uygulanmasında kullandı. Aynı zamanda bu ağırlık, şer'î dinarın ağırlığı olup Abdulmelik b. Mervan'ın, İslâmî dinarları bastırırken esas olarak aldığı ağırlıktır.

Dirhemler ise, farklı ağırlıklarda idi. Fars dirhemlerinin üç türü vardır:

1- Büyük: *Bir miskal, yani yirmi kırat ağırlığındadır.*

2- Küçük: *Yarım miskal, yani 10 kırat ağırlığındadır.*

3- Orta: *10 tanesi 6 miskal, yani bir tanesi 12 kırat ağırlığındadır.*

Belazuri, Hasan b. Sabit'ten şunu rivayet eder: *"Acemlerin bastırdıkları dirhemler, büyük ve küçük olmak üzere farklı türlerde idi. Acemler bir miskal, yani yirmi kırat ağırlığında, on iki kırat ağırlığında ve on kırat ağırlığında -ki bu yarım miskal demektir- olmak üzere üç farklı ağırlıkta dirhem bastırmışlardı."* Büyük dirhemler, "bağliye" veya dirhemler için esas ölçü olarak kullanılmasından dolayı "sud-il vafîye" diye isimlendirilmiştir. Bir miskal altın seksen dânik ağırlığındadır. Bir dânik 2,5 kırat eder, dolayısı ile yirmi kırata eş değerdir. Bu ağırlıktaki dirhemler, Sasaniler döneminde, Hulefa-i Raşidin ve Emeviler döneminde basılmıştır.

Bir miskalin yarısı ağırlığında olan küçük dirhemler, basıldığı yer olan Taberistan'a nispeten Taberiyye dirhemleri diye isimlendirilmişlerdir. Bunların ağırlığı dört dânik yani on kırat ağırlığındadır. Orta boy dirhemler ise, basıldığı yer olan "Curkan" beldesine nispeten "curagiyye" diye isimlendirilmiştir. 4,8 dânik, yani 12 kırat ağırlığındadır. İslâm gelip iki yüz dirhemde beş dirhem gümüş zekât vermeyi farz kıldığında her on dirhem yedi miskal sayıldı. Bu nedenle buna yedi vezin denildi ki bunlar, dirhemlere oranla ağırlık bakımından orta boy dirhemlerdir. Bu nedenle orta, büyük ve küçük dirhemlere karşılık gelen kıratlar toplanarak üçe bölündü ve 14 kırat veya 6 dânik sonuç elde edildi. Bu ise, uçlarından kesilmiş orta boy 50,2 arpa tanesi ağırlığındadır. Aynı zamanda bu, 4.200 hardal tanesinin ağırlığına eşittir. Zekât ahkâmında ve diyetlerde muteber olan şer'î dirhem, işte budur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında

muteber olan ve bilinen ağırlık budur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen, الوزن وزن أهل مكة **"Ağırlık, Mekke halkının kullandığı ağırlıktır."** hadisine istinaden Ömer döneminde dânik ve kırat olarak şer'î dirhemnin miktarı belirlenmiştir. Ağırlık olarak Kureyş'in kullandığı diğer ağırlıklar arasındaki oranlar da belirlenmiş ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de bunu kabul etmiştir. Bu ağırlık, şer'î dirhem olarak isimlendirilmiş; zekât, diyet ve diğer konulardaki şer'î hükümlerle bağlanmıştır. Farisi dirhemleri bıraktıktan sonra Abdulmelik b. Mervan'ın bastırdığı İslâmî dirhemlerin ağırlığı da bu olmuştur. Vakidi Vehb b. Key-san'dan şunu nakleder:

"Abdulmelik tarafından üzeri işlenmeden önceki düz hâliyle, Abdulmelik'in bastırdığı dirhemleri ve dinarları gördüm. Bunların ağırlığı Abdulmelik'in bastırdığı dinarların ağırlığı ile aynı idi." Abdulmelik b. Saib, Ebu Vüda es-Sehmi'nin Miskallerin ağırlığını gördüğünü ve şöyle dediğini nakleder:

"Onları tarttığımda Abdulmelik b. Mervan'ın miskallerinin ağırlığını buldum. Dedi ki: "Bu, cahiliyede Ebu Vüdaa b. Dabira es-Sehmunun yanında idi." Belazuri, Osman b. Abdullah'tan şunu rivayet eder:

"Babam dedi ki: "Abdulmelik el-Medine'nin dirhemleri ve dinarları bize geldi. Bu esnada Allah'ın Rasulü'nün Ashabı'ndan bir kimse ve onun dışında Tabii'nden kimseler vardı. Bunu gördükleri hâlde karşı çıkmadılar." Muhammed b. Sa'd şöyle der:

"Bizim bu dirhemlerimizden bir dirhemnin ağırlığı, her biri yirmi miskal olan bizim kullandığımız miskalle, 14 kıratdır. Bu ise, miskal cinsinden 20.3/7 kırat ağırlığına eş değer olan 15 krattır."

Altın dinarların ve gümüş dirhemlerin ağırlıkları ve bun-

lar arasındaki sınırlı oranlar işte bunlardır. Bu ağırlıkların bizim tarafımızdan kolaylıkla bilinmesi için bunların günümüzdeki belirlenmiş miktarlarının bilinmesi kaçınılmazdır.

Bizans dinarlarının, Kisra dirhemlerinin, İslâmî dinar ve dirhemlerin, özellikle de Abdulmelik b. Mervan döneminde bastırılan şer'î dirhemlerin ve dinarların bulunduğu tarihî eserlerin dikkatlice incelenmesinden sonra bu ağırlıkları bilmek mümkündür. İslâmî çağlarda kullanılan sayısız türdeki nakitler; hâlen müzelerde saklanmakta, ayırımı ve sayımı yapıldıktan sonra olduğu şekilde ve dikkatlice ağırlıkları ile müze kayıtlarına geçirilmektedir. Abdulmelik b. Mervan'ın bastırıldığı İslâmî dinarların ağırlığının 4,25 gr olduğu tespit edilmiştir. Bu ağırlık, aynı zamanda Solidos ağırlığının, Bizans'ta yaygın olarak kullanılan altın paranın ağırlığının ve Bizans dinarlarına göre oluşturulmuş Solidos ağırlığını esas alan Yunan drahmisinin ağırlığının aynısıdır. Ancak dinar, miskal demektir. Miskal ise, ağırlık birimlerinin esasıdır. Dolayısıyla miskalin bilinmesi ile dirhem, dânikin, kıratın, habbenin miskal karşısındaki ağırlıklarını bilmek de mümkün olacaktır.

Bir miskal 4,25 grama eşittir. Bu ise 8 dânik eder. Dolayısıyla gram olarak altın cinsinden dânikin ağırlığı, $4,25/8 = 0,53125$ grama eş değerdir. Yani bir dânik 0,53125 gramdır.

Yine bir miskal 20 kırat olduğuna göre, kıratın gram cinsinden değeri şöyle olur:

$4,25 \text{ gr}/20 \text{ kırat} = 0,2125 \text{ gram}$ yani bir kırat, 0,2125 gramdır.

Bir miskal, 72 arpa tanesi ağırlığında olduğuna göre, bir arpa tanesinin gram olarak ağırlığı şöyle olur:

$4,25 \text{ gr}/72 \text{ arpa tanesi} = 0,059 \text{ gram}$ altın. Bu da 83,3 hardal tanesine eş değerdir.

1 dirhem 17 miskal ettiğine göre ve her 10 dirhem de ye7 gram yaptığına göre 1 dirhem $4,25 \times 7/10 = 2,975$ gr gümüş eder.

Veya her 10 dirhem = $10 \times 2,975 = 29,75$ gram eder.

Veya her 7 miskal = $7 \times 4,25 = 29,75$ gram eder.

Bir dirhem 6 dânike eşit olduğuna göre, gram olarak bir dânikin hesabı şöyle olur:

$2,975/6 = 0,495$ gr gümüş.

Dirhemlerin ölçümünde kullanılan ukiyyeler, 40 dirheme eş değerdir. Dolayısıyla gram olarak ağırlığı ise şöyledir:

$2,985 \times 40. (= 1 \text{ ukiyye}) = 119$ gram gümüş ukiyye.

Ukiyye, cahiliye döneminde kullanılan paradır. Bu da gram olarak ağırlığıdır. İslâm, bu para biriminin olduğu gibi kalmasını ve kullanılmasını kabul etmiştir. Ağırlık biriminde Mekke halkının ağırlık biriminin kabul edildiği gibi, ukiyye de mal ve hizmetlerin değerlerinin tespitinde dolaşım aracı olarak kabul edilmiştir.

Bununla beraber İslâm, alışveriş ve icare hükümlerini belirlemesine rağmen tedavülde tek para biriminin kullanılmasını da mecbur tutmamıştır. Tam tersine İslâm, insanların mallarının, emeklerinin ve sundukları hizmetlerin değerinin tespitinde belli bir para birimini kullanmak mecburiyetinde olmaksızın diledikleri şeyi kullanmalarını serbest bırakmıştır. İnsanlar, hurma karşılığı kılıç, buğday karşılığı koyun, dinar ile elbise, dirhem ile et satın alabileceği gibi bir günlük çalışması karşılığı bir sa' zeytinyağı da alabilir veya beş dinara bir dolap, sınırlı bir araziyi sürme karşılığında belli bir ev yapabilir. İşte bu şekilde İslâm, diledikleri mübadele aracını kullanmaları hususunda, insanları serbest bırakmıştır. Emek, para veya bir malla ilgili işlemi, aralarında ki karşılıklı rıza ile tamamlayabilirler.

İslâm her ne kadar diledikleri mübadele aracını kullanmakta insanları serbest bırakmışsa da kendisi ile mübadelelenin yapılacağı nakit birimini altın ve gümüş olarak belirlemiş; mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesinde, kendisine müracaat edilecek ölçü hâline getirmiştir. Tüm muamelelerde temel ağırlık birimi olarak kullanılacak birimin de *“Mekke halkının kullandığı ağırlık birimi”* olduğunu kabul etmiştir.

Altın ve gümüş olmaları, her ikisinin de nakit ve para olma özelliğinin bulunması, eşyaların değerlerini ve emeğin ücretini belirleyebilmeleri nedeniyle İslâm, altın ve gümüşü şer'î hükümlerle bağlantılı hâle getirmiştir. Bu hükümler şunlardır:

1- Altın ve gümüş biriktirmenin haram olması. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

**“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcama-
yan kimseleri, elîm bir azapla müjdele.”**¹⁴³

Kenzin/biriktirmenin haram olmasının altın ve gümüş noktasında odaklanması; bunların altın ve gümüş olmaları, nakit olma özelliğinden ve tedavülde bulunmalarından, alışverişlerin ve işlerin bunlarla tamamlanmasından kaynaklanmaktadır.

2- İslâm bunları değışmeyen, muayyen sabit hükümlerle bağlamıştır. Bunlar:

a- Her ikisinin de nakit olması; alışverişlerin fiyatını ve emeğin değerini belirlemeleri, altının dinar ve gümüşün de dirhem olarak her yirmi dinarda yarım dinar ve her iki yüz dirhemde beş dirhem olmak üzere her ikisi için de muayyen

bir nisabın belirlenmiş olması nedeniyle her ikisinden de zekât vermenin farziyeti.

b- Diyet ödemek farz olduğu zaman ödenmesi gereken diyet, altın ve gümüş ile ödenir. Ödenmesi gereken diyetin miktarı, altın üzerinden bin dinar; gümüş üzerinden ise on iki bin dirhem olarak belirlenmiştir. İbni Abbas'tan: *"Beni Adi kabilesinden bir adam öldürüldü ve Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, bunun diyetini on iki bin dirhem olarak belirledi."*¹⁴⁴ Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babasından ve dedesinden, şu hadisi rivayet eder:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Yemen halkına yazdığı bir mektupta, şu ifadeler yer almaktadır:

وإن في النفس الذِّبَّةَ مائة من الإبل، وعلى أهل الذهب ألف دينار

"Bir canın diyeti yüz devedir. Altını olan kimse için ise, bin dinardır."¹⁴⁵

c- Hırsızlıktan dolayı el kesme cezasını uygulamak gerektiği zaman el kesme cezasının uygulanmasını gerektiren miktarın altın olarak çeyrek dinar, gümüş olarak da üç dirhem değerinde olması gerektiği belirlenmiştir. Böylece her türlü hırsızlıkta bu miktar, ölçü olarak kullanılır. Aişe, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şu hadisi rivayet eder:

لا تقطع يد السارق إلا في ربع دينار فصاعداً

"Çeyrek dinar ve daha fazla (değere sahip olan) eşyaların çalınmasından dolayı el kesilir."¹⁴⁶

İbni Ömer'den: *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, üç dirhem değerinde körük çalan bir hırsızın elini kesti."*

3- Parasal işlemlerdeki değişim/sarf ile ilgili hükümler

¹⁴⁴ Sünen sahipleri rivayet etti.

¹⁴⁵ Nesei

¹⁴⁶ Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace

söz konusu olduğu zaman altın ve gümüş esas alınır. Sarf, paranın para ile değişimi, nakitin nakitle satışıdır. Bu işlemler ya altının altınla veya gümüşün gümüşle satışı gibi aynı cinsin ya da altının gümüşle veya gümüşün altınla satılması gibi farklı cinslerin birbiriyle değişimi şeklinde olur. Ebu Bekir'den:

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, eşit miktarlarda olmadıkça altının altınla, gümüşün gümüşle satışını yasakladı. Dilediğimiz şekilde gümüşü altınla, altını da gümüşle satın almayı emretti.”¹⁴⁷

İslâm bu şer'î hükümleri, nakit, dolaşımda kullanılan para ve satılan şeylerin değerini belirmelerinden dolayı altın ve gümüşle bağladı. Altın ve gümüşün, emeğin ücretini, satışların fiyatlarını belirlemede tek parasal ölçü olduğu, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem tarafından ikrar edilmiştir.

Bunlar, İslâm'daki parasal sitemin, altın ve gümüş üzerine kurulu olduğuna delalet etmektedir. Zira İslâm'ın ortaya koyduğu tüm şer'î hükümler, altın ve gümüşle bağlantılı hükümlerdir. Çünkü altın ve gümüş, ister basılmış hâlde olsun isterse külçe halinde olsun her türlü malın ve emeğin değerini belirleme, dolaşımda para olarak kullanılma özelliğine sahiptir. Ancak bütün bunlar, Müslümanların ve İslâm Devleti'nin, altın ve gümüşün dışındaki bir para birimini veya değişim aracını kullanmalarının caiz olmadığı anlamına mı gelmektedir? Altın ve gümüşün dışındaki mübadele araçlarının kullanılması kesinlikle caizdir ve bu hususta ihtilaf da yoktur. Zira Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem döneminde alışveriş, malın malla mübadelesi şeklinde veya altın ve gümüş karşılığında yapılmaktaydı. Rasulullah Sallallahu

¹⁴⁷ Buhari, Müslim

Aleyhi ve Sellem, bu türden işlemlere karşı hiçbir itirazda bulunmamış; bunları engellememiş ve mubah kılmıştır. Müslim, Ubade b. Samit'ten Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle söylediğini rivayet eder:

الذهب بالذهب، والفضة بالفضة، والبرُّ بالبرِّ، والشعير بالشعير، والتمر بالتمر، والملح بالملح، مثلاً بمثل، سواء بسواء، يداً بيد، فإذا اختلفت هذه الأصناف، فبيعوا كيف شئتم، إذا كان يداً بيد

“Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuzla tuz baş başa, misliyle ve peşin olarak satılır. Bu sınıflar farklı oldukları zaman peşin olması şartıyla dilediğiniz gibi satınız.”

Nesei'nin Ubade'den yaptığı rivayet ise şöyledir:

... وأمرنا أن نبيع الذهب بالفضة، والفضة بالذهب، والبرُّ بالشعير، والشعير

بالبرِّ، يداً بيد، كيف شئنا

“Altını gümüşle, gümüşü altınla, arpayı buğdayla ve buğdayı arpa ile peşin olmak üzere dilediğimiz gibi satmakla emrolunduk.”

Müslümanların ve Hilâfet Devleti'nin altın ve gümüş dışındaki nakitlerden birini, devlet için para birimi olarak benimsemelerinin caiz olup olmadığı konusuna gelince, böyle bir soruyu cevaplandırabilmek için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında kullanılan nakit sistemini bilmek, ardından da altın ve gümüşle bağlantılı şer'î hükümlere dönmek gerekir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında altın ve gümüşün dışında, satılanların fiyatlarını ve emeğin ücretini tespit etmede kullanılan, tedavülde olan bir başka para birimi yoktu. O dönemde, madenî olan veya olmayan altın ve gümüşün dışında, bakır ve gümüş füluslar, deriden veya kâğıttan nakitler yoktu. Müslümanlar arasında muteber olan

tek nakit ve tedavülde bulunan tek para birimi, altın ve gümüşten ibaretti. Alışverişler, sayısal değer olarak değil basılmış hâlde olsalar bile ağırlık hesabıyla külçe altın ve gümüşe göre yapılıyordu. Dinar ile bir malı satan bir tacir, değişim işleminde herhangi bir noksanlığın olmaması, dinarların tam miskal ağırlığında olması için dinarları tartıyordu. Aynı şekilde dirhem ile bir malı satan kimse, istenen ağırlığın doğruluğunu tekit etmek ve satışın tamamlanabilmesi için dirhemleri tartıyordu. Kimin yanında yirmi dinar var ise ve üzerinden de bir yıl geçmişse ağırlığını tartıyor ve yirmi dinardan bir kırat eksik olduğu zaman zekât vermiyordu. Çünkü bu durumda dinar, zekât nisabından eksik geliyordu. Yine kimin iki yüz dirhemi varsa onları tartıyor ve gümüşün nisab miktarından bir kırat eksik olduğunu görürse zekât vermiyordu. Çünkü gümüşün nisab miktarından eksik geliyordu.

Bütün bunlar, para olarak basılmış olup olmadıklarına bakılmaksızın altın ve gümüşün değer ve değer ölçüsü olarak kabul edildiklerini göstermektedir. Çünkü bunlar, malların, emeğin ve hizmetin değerinin belirlenmesinde nakit olarak itibar görmeye istihlaklanmışlardır. Bunların bu istihlak yapılarını Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de kabul etmiş; nakit olarak Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in hayatı boyunca ondan sonra gelen raşid Halifeler, Emeviler ve Abbasiler döneminde de aynen geçerli olmuştur. Bu süreç içerisinde Müslümanlar, başka bir nakit kullanmamışlardır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in altını ve gümüşü para ve fiyat belirleme aracı olarak ikrar etmesi, vakıadaki durumu kabul etmesi ve bir başka deyişle, bunların dışındaki bir başka naktin kullanılmasını emretmemesi demektir.

Altın ve gümüşle bağlantısı olan şer'î hükümlere dönül-

düğü zaman “*kenz*”in (parayı yastık altında saklamanın) yalnızca altın ve gümüş için geçerli olduğu görülmektedir. Altın ve gümüşün dışındakiler için ise *kenz* değil, “*ihdikâr*” söz konusudur. Yiyeceklerin uzun süre saklanması mümkün değildir. Büyük ve küçükbaş hayvanların, kuşların *kenz* edilmesi söz konusu değildir çünkü bunlar, sürekli gelişerek büyüme, çoğalma gösteren mallardır. Dolayısı ile *kenz* ancak nakitler için söz konusudur. Bu nedenle haramlık, yalnızca altın ve gümüş için gelmiştir. Zira Müslümanlarda altın ve gümüşün dışında nakit yoktur.

Şari’, altın ve gümüşle bağlantılı olarak, zekât ve diyet hükümleri gibi değişmeyen birtakım sabit hükümler koymuşsa da bu hükümleri, yalnızca altın ve gümüşle sınırlı tutmamıştır. Diyet ve zekâtla ilgili hükümleri, altın ve gümüşün dışında deve, sığır, koyun ve takırlarla da bağlantılı kılmıştır. Altın ve gümüşten zekât vermeyi farz kıldığı gibi deve, koyun ve sığır gibi hayvanlardan, ekinlerden ve ticaret mallarından zekât vermeyi de farz kılmıştır.

Bu nedenle altın ve gümüşle bağlantılı olan bu hükümler, yalnızca altın ve gümüşle sınırlı olmayıp altın ve gümüşün dışındaki mallarla da bağlantılıdır. Ancak, altın ve gümüşün dışındaki mallar, nakit olarak kullanılmazlar. Bu nedenle altın ve gümüşün dışında nakit yoktur. Fakat faiz ve değiştirme ile ilgili hükümler, altın ve gümüşle bağlantılı hükümlerdir. Faizin hem altın ve gümüşle hem de altın ve gümüşün dışında -hadislerin belirlediği- faiz özelliği olan diğer mallarla alakası vardır. Ancak, değiştirme işleminin yalnızca nakitle ve kullanılan para birimi ile alakası vardır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında kullanılan altının ve gümüşün, nakitlerin durumu, altın ve gümüş sisteminin faydaları ve diğer nakit sistemleri hakkındaki detaylı tetkikten sonra; Hilâfet Devleti’nin mal ve hizmetlerin

değerlerini belirleyebilmek için -altın ve gümüşten küçük parçalar hâlinde bastırılacak paraların yanında altın ve gümüşün dışındaki madenleri kullanmanın da caiz olmasıyla beraber- altın ve gümüşü esas alacağı sonucuna varabiliriz.

PARA SİSTEMLERİ

Nakitler iki kısımdır: madenî olanlar, kâğıt olanlar. Madenî paralar; altın, gümüş, bakır, kurşun ve nikel gibi maddelerden basılırlar. Kâğıt paralar ise, ya altın veya gümüş yerine kullanılan, ya kısmen veya tamamen altın ve gümüş karşılığı olan ya, altın ve gümüşün dışında bir başka şeyle karşılığı olan ya da hiçbir surette altın ve gümüş karşılığı olmaksızın tedavüle sunulan kâğıtlara denir.

Dünyada, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar para sistemi olarak, altın ve gümüş kullanıldı. Birinci Dünya Savaşı esnasında devletler, altın ve gümüş ile işlem yapmayı durdurdular. Savaştan sonra kısmen, altın ve gümüş kullanmaya devam ettiler. Daha sonra da yavaş yavaş bu işlemi terk etmeye başladılar. 1971 yılına gelindiğinde 15.07.1971 yılında Amerika Başkanı Nixon aldığı bir kararla, (bir ons altın = 35 Amerikan doları üzerinden işlem görmesini ve doların sabit bir kurunun bulunmasını şart koşan) Bretton Woods sisteminin tamamen kaldırıldığını, doların serbest dalgalanmaya bırakıldığını açıklaması ile altın ve gümüşle işlem yapmak tamamen terk edildi. Para sistemi, bir devletten diğerine, kurulduğu esas üzere nakit bulmanın ve bunu belli düzene koymanın tamamlandığı kurallar bütünüdür. Tüm para sistemlerinde temel olarak ele alınan eksen, diğer nakit türlerinin de değerini belirleyecek temel para birimini belirlemektir. Örneğin; para birimi, belirli bir altın miktarı ile belirlenmişse bu birim, para sistemi için esas olur. Doğal olarak da para sistemi, esas olarak alınan para ile isimlendirilir. Eğer esas olarak alınan para birimi altın ise sistem altın sistemi veya altın standardı; eğer temel para birimi gümüş ise sistem, gümüş para sistemi diye isimlendirilir. Eğer esas olarak alınan para birimi altın ve gümüş gibi iki farklı nakde

dayanıyorsa sistem, çift maden sistemi/standardı diye isimlendirilir. Esas olarak alınan para sistemi, sabit bir şekilde altın ve gümüşle bağlantılı değilse sistem, ister bakır paralar gibi bir madenden olsun, isterse günümüzde kullandığımız kâğıt/banknot para gibi olsun kanuni para sistemi olarak isimlendirilir.

MADENÎ SİSTEM

Madenî para sistemi, temel para biriminin madenden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu maden, tek maden olabileceği gibi, iki farklı madenden de oluşabilir.

Tek Maden Sistemi

Tek maden sistemi, altın veya gümüş gibi tek madene dayalı olan para sistemidir. Bu sistem, üç farklı şekilde kullanılabilir:

- 1- Altın veya gümüş madenî para sistemi*
- 2- Altın veya gümüş sikke para sistemi*
- 3- Altın veya gümüş döviz sistemi.*

Altın veya Gümüş Madenî Para Sistemi

Bu sistem, belli sabit ağırlıkta ve ayarda altın veya gümüş paraların dolaşımında olduğu sistemdir. Dolaşımında doğrudan doğruya altın ve gümüş kullanılır. Bu sistemde altın ve gümüş paraların yanında, istenildiği zaman herhangi bir zorlama ve şart ile karşışmaksızın altın veya gümüş ile değıştirilebilen, yüzde yüz oranında altın veya gümüş parayı temsil eden kâğıtlar da kullanılabilir.

Altın ve Gümüş Sikke Para Sistemi

Bu sistem, tedavülde bulunan altın ve gümüş paraların devlet tarafından tedavülden kaldırılarak merkez bankasında veya hazinede altın ve gümüş külçeler halinde saklandığı ancak, bunların yerine altına ve gümüşe çevrilebilme özelliği bulunan kâğıt paraların dolaşıma sunulduğu para sistemidir.

Ancak devletler, bu sistemi kullanmak istedikleri zaman altın ve gümüşün her an kâğıt para ile dönüşümüne sınırlandırma getirdiler ve değişimi sınırlı bir alanda tuttular. İhtiyati altın ve gümüş miktarını koruyabilmek, ödemeler dengesinde karşılaşılabilecek herhangi bir açığı kolayca kapatabilmek, altın ve gümüşün ülke dışına çıkmasını önleyebilmek amacıyla devletler, her insanın kolay kolay satın alamayacağı büyük hacimlerde külçeler bastırdılar. Böylece, altın ve gümüş sikke sistemini benimseyen ülkelerde, bir tür para yönetimi oluşturuldu. Böylece, altın ve gümüş hareketlerine bir çeşit denetim getirildi.

Altın veya Gümüş Döviz Sistemi

Bu sistem, bir ülkenin benimsediği para sistemine göre farklılık gösterir. Bu sistemde doğrudan doğruya altın veya gümüşe bir sınırlandırma getirilmez. Ancak, altın ve gümüş sistemini uygulayan bir ülkenin para birimine bağlı olan tabi ülkelerin paralarında olduğu gibi, altın ve gümüş standardına göre hareket eden bir ülkenin kullandığı para birimi ile bağlantısına sınırlandırma getirilir. Manda altında bulunduğu yıllarda Suriye ve Lübnan paralarının Fransa parasına, İngiliz hâkimiyeti altında olduğu yıllarda Mısır ve Irak paralarının İngiliz parasına bağımlı olması gibi.

Çift Maden Sistemi

Bu sistem esas olarak, nakit altın ve gümüşten oluşan iki para biriminden oluşur. Bu sistemde, aralarındaki değişim değerinin bilinmesi ve birinin diğerine kıyas edilebilmesi için altın para birimi ile gümüş para birimi arasındaki oranı sabit ağırlık ve ayarla sınırlandırmak gereklidir. Bu sistemde, gümüş paraların yanında altın paralar da dolaşımda bu-

lunur. Aralarındaki değişim fiyatının sabit olması için bazı ülkeler, altın para birimi ile gümüş para birimi arasındaki değişim oranını kanunla belirlerler.

Altın ve gümüş sistemini benimseyen ülkelerin, altın ve gümüştten oluşan temel para birimini, muayyen ağırlık ve ayarla sınırlandırmaları gerekir. Altını ve gümüşü alıp satmada, herhangi bir kayda bağlı tutmaksızın ithalatında ve ihracında insanlar tamamen serbest bırakılmalı; dış ticarete hareketlilik kazandırmak için altın ve gümüşü diğer para birimlerine ve diğer para birimlerini altın ve gümüşe dönüştürme ortamları hazırlanmalı; darphanenin cüzi miktarda alacağı bir ücretle ellerinde külçe altın ve gümüşü olan kimşelerin külçelerini altın ve gümüş paraya, altın ve gümüş parayı da külçe hâline getirebilme imkânı sağlanmalıdır.

KÂĞIT PARA SİSTEMİ

Kâğıt para sistemi, kâğıt paraların tedavül aracı olarak kullanılmasıdır. Kâğıt paralar, taşıyan kimse için dolaşımda kullanılmak üzere çıkarılmış; devletin veya kâğıt parayı çıkaran otoritenin -eğer bu kâğıtlar, altın veya gümüş yerine kullanılıyorsa veya altın veya gümüş karşılığı varsa- zimmetinde muayyen bir borçla temsil edilen vesikalardır.

Kâğıt paralar bazen devlette var olan altın ve gümüşün yerine çıkartılır ve tam olarak altın ve gümüşü temsil eder. Yani bu türden kâğıt paralar, üzerinde yazılı değerinin yüzde yüzü oranında altın ve gümüş karşılığında dolaşımda bulunur. Naibe kâğıt parayı taşıyan kimseler, bu paraları içerdiği altın veya gümüş oranında herhangi bir sınırlamaya ve kurala bağlı kalmaksızın dilediği zaman altına ve gümüşe çevirebilme hakkına sahiptir. Bu türden naibe kâğıtlar, madenî para sisteminden sayılırlar. Her hâlükârda aynen, altına veya gümüşe bedel olarak tedavüldedirler. Tedavülde, altın veya gümüş yerindedirler.

Kâğıt paralar bazen üzerinde yazılı değerinin belli bir kısmı oranında altın ve gümüşle temsil edilirler. Bu türden kâğıt paralar, yüzde yüz oranında altın ve gümüşle temsil edilmemelerine rağmen "*vesika paralar*" diye isimlendirilirler. Güveni ise, bu türden parayı çıkaran tarafın güvenilirliği ile doğru orantılıdır. Altın veya gümüş karşılığı olan kısım, altın veya gümüş yerine kullanılan "*naibe*" para sayılır. Gücünü, parayı çıkaran tarafın güvenilirliğinden alan, altın ve gümüş karşılığı olmayan kısım ise "*vesika kâğıt para*" olarak kabul edilir.

Kâğıt paraların üçüncü türünü ise "kanuni kâğıt paralar" oluşturur. Bu türden kâğıt paraların, altın veya gümüş karşı-

lıkları yoktur. Altın veya gümüş yerine de kullanılmazlar. Altına veya gümüşe dönüştürülebilmesi de söz konusu değildir. Değerini, parayı çıkaran, tedavüle sunan tarafın çıkardığı kanundan almaktadır. Gerçek bir değeri yoktur. Dolaşımdan kaldırıldığı veya insanların güvenini kaybettiği zaman sadece değersiz bir kâğıt hâline gelir.

PARALARIN ÇIKARTILMASI

Her ülke, kendisi dışındaki şeylerin ve emeğin değerini belirlemede esas olacak belli bir şeyi, “para birimi” olarak isimlendirir ve bunları belli şekillerde, sınırlı ve sabit bir ağırlıkta, özel bir tarzda basar. Eski zamanlardan beri toplumlar, değerini kendisinden alan birtakım madenleri, para birimi olarak kullanmışlardır. Tüm dünya, altın ve gümüşün zati değerinin olmasından dolayı onu, her türlü mal ve hizmetin değerini belirlemede ölçü olarak benimsemişler, belli ağırlık ve ayarda, özel bir tarz ve belli şekillerde, altın ve gümüşten paralar basmışlardır.

Altını veya gümüşü nakit olarak esas birim kabul eden ülkeler, madenî para sistemine göre hareket eden ülkelerdir. Yalnızca altını para birimi olarak esas alıp altından sikkeler bastıran ülkeler ise, altın standardını veya altın sistemini uygulayan ülke sayılır. Yalnızca gümüşü temel para birimi olarak esas alıp gümüş paralar basan ülke ise, gümüş standardını veya gümüş sistemini uygulayan ülke sayılır. Eğer altını ve gümüşü bir arada temel para birimi olarak kullanıyor ve altından ve gümüşten paralar bastırıyorsa altın ve gümüş standardını veya çift maden sistemini uygulayan ancak mal ve hizmetlerin mübadelesinde kâğıt parayı benimseyen ülkeler ise “kâğıt para sistemini” uygulayan ülkeler sayılır. Bastığı ve tedavüle sunduğu kâğıt paraların altın ve gümüş olarak karşılığı varsa “naibe kâğıt para sistemi” uygulanmaktadır. Bastığı ve tedavüle sunduğu kâğıt paraların yalnızca belli bir oranının altın veya gümüş karşılığı varsa bir tür “vesika kâğıt para sistemi” uygulanmaktadır. Ancak bir ülkenin bastığı ve para olarak isimlendirdiği birim, altın veya gümüş yerine kullanılmıyor ve herhangi bir şekilde altın veya gümüş karşılığı da yoksa o ülkede “kanuni kâğıt pa-

ra sistemi” uygulanmaktadır.

Roma Devleti, parasına esas olmak üzere ağırlığı ve ayarı belli olan altını sabit para birimi olarak benimsemiştir. Benimsediği bu esasa göre, belli şekillerde ve üzeri özel bir tarzda işlenmiş altın parçaları bastırmıştır. Bastırdığı bu altınları tedavülde kullanılmak üzere, nakit ve para hâline getirmiştir. Böylelikle çıkardığı paralarda, altın sistemini benimsemiş ve altın para sistemi üzerinde uygulamalarını devam ettirmiştir.

Sasaniler ise, gümüşü temel para birimi olarak benimsemişler ve üç farklı ağırlıkta kullanmışlardır. Ağırlıkları farklı olan gümüş dirhemleri, belli tarzda ve üzerleri özel bir şekilde işlenmiş hâlde bastırmışlar ve bu gümüş parçaları tedavülde kullanılmak üzere nakit ve para hâline getirmişlerdir. Böylece Sasani Devleti, gümüş para sistemini benimsemiş ve bu uygulamasını sürdürmüştür.

Müslümanlara gelince; altını ve gümüşü bir arada para birimi olarak benimsemişler ve ikisini bir arada yani Bizans dinarları ve Kisra dirhemlerini para olarak kullanmışlardır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminden Abdulmelik b. Mervan zamanına kadar altın ve gümüşten para basmamışlardır. Abdulmelik zamanında, muayyen bir şekil üzere, özel bir tarzda, üzeri özel İslâmî motiflerle işlenmiş İslâmî paralar basılmıştır. Altın ve gümüş, şer'î dinar ve dirhem ağırlığında para birimi hâline getirilmiştir. Böylece, Müslümanlar, altın ve gümüş sistemini yani çift maden sistemini uygulamışlardır. Abbasilerin son dönemleri ile Mısır'da, Atabek zamanında Müslümanlar, değeri az olan şeylerin alınmasında ve satılmasında kullanılmak üzere altın ve gümüşün yanında az da olsa zati bir değerinin bulunmasından dolayı, bakırdan paralar bastırmışlardır. Ancak bunlar, altın ve gümüş yerine kullanılmamaktaydı. Bunların yalnız-

ca bakır olarak belli değerleri vardı. Yani değeri çok ucuz olan şeyleri alabilmek için değerini yine kendinden alıyordu. Ancak, Atabek zamanında altın ve gümüş azaldığında bakır paralar, değerli ve değersiz tüm malların alımında kullanılmaya başlandı.

Dünya, yirminci asrın başlarına kadar, metal para şeklinde altın ve gümüş sistemini uyguladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre öncesine kadar, sömürgeci ülkeler tarafından altın ve gümüş sisteminden vazgeçilip kanuni kâğıt paraların para olarak kullanılması benimseninceye kadar her ülke, belli şekilde, tarzda, sabit bir ağırlıkta ve ayarda altından ve gümüşten para basıp tedavülde kullanıyordu.

Para çıkarmanın, Müslümanların nakit kullanmaya başlamalarının ve takip ettikleri sürecin vakıası ve para çıkarmanın şer'î hükmü işte budur.

Buna göre Müslümanların kullanmaları gereken para birimi altın ve gümüş olmalıdır. Hilâfet Devleti'nin altını ve gümüşü nakit olarak kabullenmesi, tıpkı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve Halifeleri zamanında olduğu gibi altın ve gümüş sistemine, yani çift maden standardına göre hareket etmesi gereklidir. Altından dinarlar ve gümüşten dirhemler basılmalıdır. Basılacak altın ve gümüş paraları yüksek ayarda, muayyen bir şekilde ve Hilâfet Devleti'ne özgü İslâmî bir tarzda; altın dinarları, şer'î dinarın ağırlığı olan bir miskal ağırlığında, yani 1 dinar = 4,25 gr ağırlığı esas alarak basılmalıdır. Gümüş dirhemler de, yedi ağırlık, yani on dirhem bir miskal ağırlığına eş değer olduğu şer'î dirhem ağırlığında yani 1 dirhem = 2,975 gr ağırlığında, basılmalıdır.

Devletin altın dinarları, büyüklükleri birbirinden farklı olarak aşağıdaki şekillerde basması mümkündür:

•Paralar	•Gram Ağırlığı
•1/4 Dinar	•1,0625 gr, hırsızın elinde kırılabilir.
•½ Dinar	•2,125 gr, zekâta farz olan nisab miktarı
• Dinar	•4,25 gr
•Beş Dinar	•21.25 gr, zekât nisabının dörtte biri
•10 Dinar	•42,5 gr, zekât nisabının yarısı
•20 Dinar	•85 gr, zekât nisabı

Devlet, işte bu şekilde zekât nisabının altının ağırlığında esas olan ağırlıkta, yarım dinar ağırlığında -ki bu zekâta farz olan nisab miktarıdır- ve hırsızın elinde kırılacak incelekte olan çeyrek dinar ağırlığında dinarlar basar.

Devlet belirtilen şekillerde altın dinarlar basabileceği gibi, gümüş dirhemleri de büyüklükleri birbirinden farklı olarak aşağıdaki şekillerde basabilir:

Paralar	Gram Ağırlığı
½ Dirhem	1,4875 gr
1 Dirhem	2,975 gr
5 Dirhem	14,675 gr, gümüş nisabından farz olan miktar
10 Dirhem	29,75 gr
20 Dirhem	59,50 gr

Daha düşük değerdeki eşyaların alım-satımında kullanılmak üzere devletin bu miktarlardan daha küçük ağırlıklarda gümüş paralar bastırması mümkündür. Ancak, bu birimlerin gümüş olarak ağırlıklarının çok hafif olması ve saf gümüşten basılmış olmaları nedeniyle, bunlarla işlem yapabilmek zor olabileceğinden birimin içerisindeki gümüş ağır-

lığının açıkça belli olması koşulu ile herhangi bir sahtekârlığı engelleyecek şekilde bu birimlerin içerisine diğer madenlerden belli oranlarda ilaveler yapılabilir.

Dünyada, para sistemi ile kendi çıkarları doğrultusunda oynayan Amerika gibi tek ülke kalmayınca kadar Hilâfet Devleti, tüm dünyanın altın ve gümüş ile işlem yapmaya dönmesi için çalışmalıdır.

Altın ve Gümüşün Ayarları

Farklı zamanlar süreci içerisinde İslâm Devleti, herhangi bir şaibeden uzak kalması için altın ve gümüşün ayarını koruyor ve sürekli yüksek ayarda kalması için saflığına özel bir önem gösteriyor altın ve gümüş paralar üzerindeki sahtekârlığı engelliyor ve sahtekârlık yapanlara karşı, cezalar uyguluyordu.

Bu nedenle altın dinarların ve gümüş dirhemlerin başka herhangi bir madenle karıştırılmasından uzak tutulması, saflığının bozulmasının engellenmesi, altın ve gümüşün dışındaki madenlerle karıştırarak saflığını bozmak isteyenlere cezaların uygulanması gerekir. Altın ve gümüşün saflığını bozmak, aldatmaca sayılır. Aldatmak ise haramdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

ليس منا من غش

“Aldatan bizden değildir.”¹⁴⁸ Bir başka rivayet ise şöyledir:

من غشنا فليس منا

“Bizi aldatan, bizden değildir.”¹⁴⁹

¹⁴⁸ Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace, Daremi

¹⁴⁹ Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace, Daremi

Altının Gümüşe Oranı

Hilâfet Devleti'nin altın ile gümüş arasındaki değişim oranını sınırlandırmaması gerekir. Piyasada oluşan arza ve talebe göre farklı fiyatlarla, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve Halifelerinin zamanında olduğu gibi altın gümüşle, gümüş altınla değiştirilebilmelidir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, altın ve gümüş arasında muayyen bir oran belirlememiş, altının ve gümüşün belli bir orandan değiştirilmesini mecbur tutmamıştır. Bilakis, aralarında belli bir oran olmaksızın ve peşin olması koşulu ile diledikleri şekilde altını gümüşle, gümüşü altınla değiştirmeleri hususunda Sahabeleri, serbest bırakmıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle buyurmaktadır:

بيعوا الذهب بالفضة كيف شئتم بدأ بيد

“Peşin olması şartıyla, altını gümüşle dilediğiniz fiyat-tan satınız.”¹⁵⁰

İbni Ömer'den: *“Baki'de deve satışı yapardım. Dinarla deveyi satar, yerine dirhem alırdım. Dirhemleri satar, dinar alırdım. Birini satar diğerini alır, birini verir diğerini alırdım. Hafsa'nın evinde iken Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e geldim ve şöyle dedim: “Ey Allah'ın Rasulü izin verirsen sana bir soru sormak istiyorum. Ben Baki meydanında deve satıyorum. Dinarla satıyor, yerine dirhem alıyorum. Dirhemle satıyor, yerine dinar alıyorum. Bunu satıp ötekini, birini verip diğerini alıyorum.” Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki:*

لا بأس أن تأخذها بسعر يومها ما لم تفترقا وبينكما شيء

“Aranızda bir şey olarak birbirinizden ayrılmadan günün fiyatından almanda bir sakınca yoktur.”¹⁵¹

¹⁵⁰ Tirmizi, Buyu 23

¹⁵¹ Ebu Davud, Nesei, Daremi, Ahmed b. Hanbel

Ancak bu işlem, altının altınla, gümüşün gümüşle satışından farklı bir işlemdir. Bu tür satışta denklik, “misle misil ve peşin olması” şartı vardır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle buyurmaktadır:

الذهب بالذهب والفضة بالفضة والبُرُّ بالبُرِّ، والشعير بالشعير، والتمر بالتمر، والملح بالملح، مثلاً بمثل، يداً بيد، فمن زاد أو استزاد فقد أربى، الآخذ والمعطي فيه سواء

“Altının altınla, gümüşün gümüşle, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla, hurmanın hurmayla, tuzun tuzla satışı miktar fazlalığı olmadan ve peşin olarak yapılır. Kim fazla alır veya fazla verirse alan da veren de faiz yapmış olur.”¹⁵²

Altının gümüşe oranı sabit değildir ve değişkendir. Altın veya gümüşün çokluğuna, arz ve talebe göre değişim oranları da değişir. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında bu oran, yaklaşık olarak 1/10, Ömer döneminde 1/12 - 1/14 idi. 1981 yılında bu oran 1/54 oldu. Daha sonraki aylar içerisinde 1/16 oldu. Dolayısı ile altın ve gümüş arasındaki değişim oranı sabit değildir. Bu nedenle altın ile gümüş arasındaki değişim oranını, belli bir miktar ile sınırlandırmak zarara neden olur. Zira altın ve gümüşten her birinin -yasal olarak aralarındaki değişim oranı sabit tutulduğu zaman- piyasa değeri, yasal değerlerinden farklı olabilir. Devlet içerisinde veya dış pazarlarda böyle bir farklılık ortaya çıktığı zaman, dış piyasadaki değeri iç piyasadan daha yüksek olduğu zaman değeri yükselen nakdin saklanarak dışarı kaçırılması durumu söz konusu olacaktır.

ALTIN VE GÜMÜŞ SİSTEMİNİN FAYDALARI

Altın ve gümüşün dolaşımında para olarak kullanıldığı dönemlerde, dünyada ekonomik problemler yoktu. Dünya üzerinde egemenliklerini yerleştirebilmek için sömürgeci ülkelerin ekonomik ve mali sömürgecilik üsluplarında geliştirdikleri tekniklerden sonra, dünyada ekonomik problemlerle karşılaşmaya başlandı. Para birimini, sömürgecilik araçlarından biri hâline getirdiler. Altın ve gümüş para sisteminden vazgeçerek herhangi bir şekilde altına ve gümüşe dayanmayan, altın ve gümüş karşılığı olmayan, kanuni kâğıt paraları ve banka mevduatlarını da para kabul ederek para sistemini, bir başka para sistemine dönüştürdüler. Böylece kendi çıkarları doğrultusunda, dünyada para ile oynamaya başladılar. Parasal krizler ve ekonomik problemler oluşturdular. Kanuni kâğıt paraların basılmasını artırdılar ve böylece para miktarında anormal şişkinlikler oluşturdular. Bu ise, paraların alım gücünde önemli düşüslere yol açtı. İşte bütün bunlar, altın ve gümüş sisteminden vazgeçilmesinin sonucudur.

Altın ve gümüş sistemi; dünyanın şu anda karşı karşıya kaldığı parasal sorunları ve şiddetli enflasyonu ortadan kaldıracak, parada istikrar sağlayabilecek; değişim kurlarını sabitleştirecek, devletlerarası ticareti geliştirebilecek tek güçtür. Bu nedenle altın ve gümüş sistemi, birtakım ekonomik özellikleri bünyesinde barındırır. Bunlar şunlardır:

1- Altın ve gümüş, dünya üretiminde kazma ve çıkarma masraflarının egemen olduğu bir maldır. Altına ve gümüşe olan talep, diğer mal ve hizmetlere olan talebin karşılığıdır. Bu özellik, kâğıt para sisteminde olduğu gibi, dünyayı, sömürgeci devletlerin merhamet kanatları altında bırakmaz.

Zira kâğıt para sistemini kullanan devletler, bu sistem gereğince, diğer devletlerle olan ödemeler açığını kapatabilmek için istedikleri zaman para basmak yoluyla, piyasalara diledikleri miktarda parayı sunabilmektedirler.

2- Altın ve gümüş, kâğıt parada olduğu gibi, dünyayı aniden dolaşımında bulunan para artışları ile karşı karşıya bırakmaz. Bu nedenle para, sebat ve istikrarlı olma özelliğini korur ve güven artışı kazanır.

3- Altın ve gümüş sistemi, devletler arasındaki ödemelerde ortaya çıkabilecek bütçe dengesizliklerini, - günümüzdeki devletlerin para birimleri arasındaki döviz kurlarında dengesizlik/açılma olduğunda müdahale ettikleri gibi- merkez bankalarının müdahalesi olmaksızın karşılayabilme özelliğine sahiptir. Bir ülkenin ithalatının ihracatından fazla olması, parasının, ihracatı fazla olan ülkeye akışını, altının ve gümüşün ülke dışına çıkışını artıracak; içeride fiyatların ucuzlamasına paranın değer kaybetmesine, enflasyona neden olacaktır. Sonuçta ithalatın azalmasından dolayı içerideki malların fiyatları, ithal edilen malların fiyatlarından, daha ucuz olacaktır. Üstelik devlet, ödemeler dengesindeki açık devam ettiği sürece ihtiyati altın ve gümüş miktarını kaybetmekten korkacaktır. Kâğıt para sistemini uygulamaya devam ettiği sürece devlet, ödemeler bilançosundaki açığı kapatabilmek için para basma yoluna gidecektir çünkü para basmasını engelleyecek kurallar yoktur. Karşılıksız para basmak ise, enflasyondaki artışa ve paranın alım gücünün azalmasına neden olacaktır.

Altın ve gümüş sisteminde ise paranın, belli fiyattan altına ve gümüşe dönüştürülebilme durumu var oldukça devletin dilediği gibi kâğıt para basması mümkün olmayacaktır. Çünkü devlet, para basımını genişlettiği zaman altına olan talebin artacağından, bu talep karşısında acze düşeceğinden

ve ihtiyatlarını kaybedeceğinden parasını dışarı çıkarmaktan korkar.

4- Altın ve gümüş sisteminin uygulanmasında malın, küçük ya da büyük miktarlarda olup olmadığına bakılmaksızın parasal mübadelelerde duyulan yetersizlikte, nakit bulunacağından dolayı büyük bir ayrıcalıkla malları, altın ve gümüşle birlikte fiyatı üzerinden alır. Diğer malların üretimi artar, fiyatları ise düşer. Oysa kâğıt para sisteminde para miktarındaki artış, aynı sonucu doğurmaz. Para miktarındaki bir artış, enflasyona yol açacağından paranın alım gücünün azalmasına neden olur. Kâğıt para sistemi enflasyonu körüklerken altın ve gümüş sistemi enflasyonu yok eder.

5- Altın ve gümüş sisteminde farklı ülkelerin paraları arasındaki döviz kurunun/değişim fiyatının, sabit olmasından dolayı da faydalıdır. Çünkü her ülkenin para biriminde, belli miktarda altın ve gümüş vardır. Bu nedenle paralar, ne kadar farklı da olsa tüm dünyanın altın ve gümüş cinsinden tek nakdi olacaktır. Bu durumda dünya, tüm bunlar ile ticari özgürlüklerden, ülkeler arasındaki mal ve hizmetlerin kolayca intikalinden faydalanacakları ve uluslararası ticaretin gelişmesinin gerektireceği para azlığı zorluklarını ortadan kaldırır. Döviz kurlarının sabit olmasından dolayı tüccarlar, dış ticarete açılmaktan korkmayacaklardır.

6- Altın ve gümüş sistemi, her ülkenin altın ve gümüş servetini korur. Bir ülkeden diğer ülkeye altın kaçakçılığının olmaması, ülkelerin altın ve gümüş stoklarını korumak için herhangi bir önlem almalarına gerek bırakmaz. Çünkü bunlar, bir malın fiyatı veya yapılan bir hizmetin karşılığı olmasının dışında taşınmazlar.

Bu faydaların tamamı, altın veya gümüşün ayrı ayrı para birimi olarak kullanıldığı, tek maden sistemi veya altın ve

gümüşün birlikte kullanıldığı çift maden sistemi uygulandığı zaman gerçekleşir. Çift maden sisteminde, paranın toplam arzı, en üst seviyeye çıktığı zaman sistemin kapasitesi artar. Böylece devlet, insanların para ihtiyaçlarını kolayca karşılar. Paranın alım gücünü artırır ve fiyatlar genel seviyesini biraz yükseltir, canlandırır.

Altın ve gümüş sisteminin avantajları ve faydaları bunlardır. Ancak bu sistem; uluslararası tekellikten, gümrük engellerinden, üretim gücünü artırabilme ve devletler arası ticarete rekabet edebilme gücüne veya teknokratlara, tekniklere mühendislere sahip olan devletlerden, büyük devletlerin kasalarında büyük miktarlarda altın ve gümüş rezervinin bulunmasından ve altın ve gümüş sistemi yerine kanuni kâğıt para sisteminin benimsenmesinden kaynaklanan problemlerle de karşı karşıyadır.

Altın ve gümüş sistemini benimseyen devletlerin, bu türden zorluklardan kurtulabilmeleri için; özellikle, meydana altın ve gümüş sisteminin dışındaki bir sistemi uygulayan, uluslararası ticarete etkili olan büyük devletler kaldığı zaman, kendi kendine yeterlilik siyasetini uygulamaları, ithalatlarını azaltmaları, ithal etmek istedikleri malları altın ve gümüşün kendilerinde var olan miktarıyla mübadelesine çalışmaları, ihtiyaç duyulan bir malı alabilmek için de önce kendilerinde var olan bir malı satmaya çalışmaları gerekir. Diğer bir deyişle altın ve gümüş; kendileri dışında, ithalatı önem arz eden mal ve hizmetlerin ithalatında kullanılacak, döviz yerine geçebilir.

Bunlara ilave olarak, çift maden, yani altın ve gümüş sistemini uygulayan devletlerin, altın ve gümüşün birbiri ile değişim fiyatlarını sabit tutmaktan sakınmaları, fiyatlardaki değişime bağlı olarak, değişim fiyatını serbest bırakmaları gerekir. Çünkü iki para birimi arasındaki değişim oranını

sabit tutmak, piyasa fiyatının dolaşımdaki yasal değerine karşı, değeri yükselen para biriminin saklanmasına ve dolaşımda değeri ucuzlayan paranın kalkmasına neden olur. Çünkü kötü para, iyi parayı tedavülden kovar.

Dünyada Var Olan Altın Rezervinin Yeterliliği

Enflasyona neden olan hükümetlerin para basmalarını engelleyecek tek sistem, altın ve gümüş sistemidir. Altın sistemi, devletler arası ticareti canlandıran, uluslararası ticaret ilişkilerinde önceliği olan sabit bir birimdir. Acaba geçmişte olduğu gibi dünyanın, altın standardına göre hareket etmesi için dünyada var olan altın miktarı yeterli olabilecek midir? Ticari işlemler için gerekli olan parayı karşılamaya yetecek mi? Altın sistemine dönüş yapabilmek için Hilâfet Devleti'nde yerli miktarda altın var mıdır? *Tüm bu sorulara cevapları söyleyebiliriz:*

Ticari işlemlerde ve ekonomide gerekli ihtiyaçları karşılayabilmek için bu yeterlilik, bazı sebeplere dayanmaktadır: Evet, şu anda dünyada altın sistemine dönülebilmesi için yeterli miktarda altın rezervi vardır. Bu, yeterlidir.

1- İnsanlık tarihi boyunca altının gördüğü itibarı, önemi hiçbir maden görmemiştir. Binlerce yıl öncesinden beri insanoğlu altın çıkarmış olmasına rağmen bu altınların tümünün kullanılması, halen sona ermemiştir. Çünkü çıkartılan altınlar bir defaya mahsus olarak kullanılıp tüketilmemektedir. Üretilen altınlar, para veya bilezik olarak, sanayide çeşitli alanlarda ya da eritilmek suretiyle tekrar kullanılmaktadır.

2- Yirminci asrın başlarına gelinceye kadar geçmişteki tüm asırlar boyunca dünyada, çeşitli ekonomik ve mali krizlerle karşılaşmış olmasına rağmen altın, ticari ve ekonomik

ilişkilerdeki ihtiyaçları karşılayabilmiştir. On dokuzuncu asır içerisinde önemli ölçüde ekonomik gelişme yaşanmış, dünya bir taraftan ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya, fiyatlarda ucuzluğa şahid olurken diğer taraftan da mal ve hizmetlerde artış olmasına rağmen piyasaya sunulan altın para miktarında herhangi bir daralma olmaksızın ücret artışlarına şahit olmuştur.

3- Gerçekte insanlar, paranın azlığına veya çokluğuna değil paranın alım gücüne önem verirler. Naibe kâğıt paraların dışındaki kâğıt paraların basımında, genişleme nedeniyle ekonomik ve mali krizler yaşanır, enflasyon artar ve kâğıt paranın alım gücünde sürekli düşüşler yaşanırken altının para birimi olarak kullanıldığı dönemde, paranın alım gücü çok yüksekti. Bu durum, ekonomik ve mali işlemlerde istikrarı, gelişmeyi, bolluğu sağlıyordu. Üstelik İslâm ülkeleri, Ümmet'in ve Hilâfet Devleti'nin ihtiyaç duyduğu hammadde-lerin neredeyse tamamına sahiptir. Bu yeterlilik, temel veya zorunlu bir ihtiyaç olarak, kendisinin dışındaki maddelere ihtiyaç duymamasına imkân tanıyacaktır. Böylece Hilâfet Devleti, mal ve hizmetler açısından hem kendi kendine yeterli hâle gelmiş olacak hem de dışarıdan mal ithal etmek mecburiyetinde olmayacağı için dışarıya altın çıkışını önlemiş, altının içeride kalmasını sağlamış olacaktır.

Ayrıca, İslâm ülkeleri, tüm dünyanın ihtiyaç duyduğu petrol gibi önemli bir mal varlığına sahiptir. Hilâfet Devleti, elinde bol miktarda var olan petrolü, altın veya ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılacak herhangi bir döviz karşılığında satabilir ya da karşılığını altın olarak ödemedikçe herhangi bir devlete satışını engelleyebilir. Petrol gibi stratejik öneme sahip olan maddelerin altın karşılığında satılması, Hilâfet Devleti'ne altın akışını ve ülkedeki ihtiyati altın miktarının artmasını sağlayacaktır.

Devletin, yerli maddelerin dışındaki maddelere muhtaç olmaması yanında, tüm insanların ihtiyaç duyduğu maddelere ise sahip olması, insanları, bunların bedellerini altın olarak ödemeleri için hazır hâle getirir. Faydalı bir karşılığı olmaksızın altının, ülke dışına çıkmasını önler ve altının ülke içerisinde kalmasını sağlar. Böylece devlet, diğer devletleri etkileyebilir, uluslararası para piyasalarına hükmedebilir ve herhangi bir ülkenin, kendi parasına hükmetmesinden kurtulabilir.

Böylece Hilâfet Devleti'nin altın ve gümüş sistemine dönebilmesinin olabilirliği, bütün açıklığı ile ortaya konulmuş olmaktadır. İslâm ülkelerinde, bu dönüşüm için yeterli miktarda altın rezervi var olduğu gibi, gerekli olan nakdi artırabilme imkânı da vardır.

Altın Sistemine Dönüş Nasıl Tamamlanır?

Altın sistemine dönebilmek için altın sisteminin ortadan kaldırılmasına neden olan faktörlerin yok edilmesi bu sistemden vazgeçilmesi ve yani şu işlemlerin yapılması gerekir:

- 1- Kâğıt para basımının, hemen durdurulması*
- 2- Mali işlemlerde, altın para sistemine dönülmesi*
- 3- Altın ihraç ve ithali önündeki tüm engellerin ve altına karşı alınmış gümrük duvarlarının kaldırılması*
- 4- Altın sahibi olmak, alım satımını yapmak ve altın karşılığı sözleşme yapmakla ilgili kuralların koyulması*
- 5- Altını mülk edinmeyi, alımını, satımını ve altına dayalı sözleşmelerin yapılmasını yasaklayan kanunların kaldırılması.*

Ne zaman ki altının tedavül için önündeki engeller kaldırılırsa kısa sürede açık bir piyasası oluşur. Dolayısıyla dünyadaki mevcut olan bütün döviz kurları altına endeksli ola-

cak ve uluslararası düzeydeki alışveriş yeni kurulan altın sistemi ile yapılacak böylece bu sistem tekrar tedavüle girmiş olacaktır ve yapılacak bütün akitlerin içereceği malların değeri altına göre ödenecektir.

Bütün bu girişimleri tek ve güçlü bir devlet gerçekleştirir ve bu girişimin sonucunda başarılı olursa; diğer devletlerin ona tabi olup cesurca davranmasını sağlayacaktır. Böylece dünyada altın sisteminin tedavüle yeniden dönmesinde önemli bir adım atılmış olur.

Şu bir gerçek ki İslâm Devleti dışında dünyanın hiçbir ülkesi bunu gerçekleştirememektedir. Çünkü altın ve gümüş sistemine dönmek, İslâm Devleti için şer'î bir hükümdür. Zira evrensel olan İslâm Devleti, hidayet bakımından ve yapısı itibarı ile dünyadan sorumludur.

19 Receb 1402 H.

12 Mayıs 1982 M.

KARŞILAŞTIRMALI ÖLÇÜLER TABLOLARI**Uzunluk Ölçü Birimleri**

1 Parmak	6 Adet Enine Arpa Tanesi		1,925 cm
1 El Kabzası	4 Parmak	4 X 1,925	7,7 cm
Zira'î Haşimî (Arşın)	8 Kabza = 32 Parmak	32 X 1,925	61,6 cm
Zira'î Mürsele	6 Kabza = 24 Parmak	24 X 1,925	46,2 cm
Zira'î Mesaha	900 Zira'î Haşimî		
Kasabe	6 Zira'î Haşimî	6 X 61,6	369,6 cm
Kafiz	360 Zira		
1 Cerip	10 Kasabe		36,96 m
1 Mil	4000 Zira'î Mürsele	4000 X 46,2	1848 m
1 Fersah	3 Mil	3 X 1848	5544 m
1 Berid	4 Fersah	4 X 5544	22176 m
1 Kasr	16 Fersah = 48 Mil	48 X 1848	88,704 km

Ölçek (Hacim) = Kütle birimleri

1 Müdd	4/3 Ritl-I Bağdadi	4/3 x 408	544 gr
1 Ritl-I Bağdadi			408 gr
1 Sa	4 Müdd	4 x 4/3	5 x 1/3 Ritl-I Bağdadi
1 Sa	4 Müdd	4 x 544	2176 gr Buğday
1 Kafiz	12 Sa	12 x 2176	26,112 kg Buğday
1 Vesak	60 Sa	60 x 2176	130,560 kg Buğday
1 Dirhem	4,25 gr		
1 Ukiyye	40 Dirhem		
1 Miskal (Dinar)	4,25 gr		